

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η προβληματική της ενσωμάτωσης των μεταναστών
δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασιλική Μαυρίδου

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Δ. Βενιέρης, Καθηγητής, Επιβλέπων
Α. Κατσής, Καθηγητής
Α. Φερόνας, Επίκουρος Καθηγητής

Κόρινθος, Ιανουάριος 2020

Copyright © Βασιλική Μαυρίδου, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι περισσότερες δυτικές κοινωνίες αντιμετωπίζουν μια αύξηση του φαινομένου της μετανάστευσης. Τα παιδιά των μεταναστών διεκδικούν τη θέση τους στις πόλεις της Ευρώπης και αναδιαμορφώνουν την κυρίαρχη κουλτούρα. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξη των παιδιών αυτών στην κοινωνία, αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο εφαρμογής πολιτικών.

Η παρούσα μελέτη διερευνά την ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα και τους παράγοντες που επηρεάζουν αυτή τη διαδικασία, με έμφαση στη δεύτερη γενιά, δηλαδή στα παιδιά των μεταναστών που μεγαλώνουν και εκπαιδεύονται στη χώρα, βιώνοντας τις συνήθειες και τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας, ενώ πολλά από αυτά έχουν ήδη εισέλθει στην αγορά εργασίας. Η εκπαιδευτική και εργασιακή τους ενσωμάτωση προκύπτει ως ένα από τα πλέον σύνθετα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας. Η πολλαπλότητα και ετερογένεια των κοινωνικών, πολιτισμικών και οικονομικών τους χαρακτηριστικών, παράλληλα με τα προβλήματα που απορρέουν από τις νέες εκπαιδευτικές ανάγκες (δια βίου εκπαίδευση και επιμόρφωση) και τις εργασιακές αλλαγές (ευέλικτες μορφές απασχόλησης, υποαπασχόληση), καθιστούν αυτή την πολυπληθή πλέον δεύτερη γενιά σημαντικό παράγοντα προσδιορισμού της κοινωνικής συνοχής.

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, που αποτελεί και το βασικό θέμα διερεύνησης αυτής της μελέτης, αφορά ένα σύνολο διαδικασιών οι οποίες διαφοροποιούνται όταν πρόκειται για τη δεύτερη γενιά μεταναστών. Η γενιά αυτή βρίσκεται σε μια διαδικασία βαθμιαίας κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσης, με την πρόοδό της να εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Από την ανάλυση των σχετικών δεδομένων προκύπτουν συμπεράσματα που επιτρέπουν την καλύτερη γνώση των τρόπων ενσωμάτωσης των παιδιών των μεταναστών και τη διαμόρφωση των πρόσφορων πολιτικών.

Λέξεις-κλειδιά: *μετανάστευση, δεύτερη γενιά μεταναστών, ενσωμάτωση, εκπαίδευση, ιθαγένεια.*

ABSTRACT

Most western societies are experiencing an increase in the phenomenon of migration. The children of immigrants claim their place in the cities of Europe and redefine the dominant culture. In this context, the integration of these children into society is a crucial area for the implementation of policies.

The present study investigates the integration of immigrants in Greece and the factors that influence this process, focusing on the second generation, namely the children of immigrants who grow up and are educated in the country, experiencing the habits and values of Greek society, while many these have already entered the labor market. Their educational and occupational integration emerges as one of the most complex economic and social problems of Greek society. The multiplicity and heterogeneity of their social, cultural and economic characteristics, along with the problems arising from new educational needs (lifelong learning and training) and job changes (flexible forms of employment, underemployment), make this second generation more numerous an important factor in determining social cohesion.

The integration of immigrants into the host society, which is the main subject of this study, concerns a set of processes that differ when it comes to the second generation of immigrants. This generation is in a process of gradual social and economic integration, with its progress being dependent on many factors. The analysis of the relevant data provides conclusions that allow for a better understanding of the ways in which children of immigrants are integrated and of appropriate policies.

Keywords: *immigration, second generation immigrants, integration, education, citizenship.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iii
ABSTRACT	iv
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	v
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ	4
1.1 Βασικές έννοιες.....	4
1.1.1 Μετανάστευση	4
1.1.2 Δεύτερη γενιά μεταναστών.....	8
1.1.3 Ενσωμάτωση.....	11
1.2 Ιστορική αναδρομή της μετανάστευσης.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ	16
2.1 Εισαγωγή	16
2.2 Διαστάσεις της ενσωμάτωσης.....	18
2.3 Πρότυπα / Στρατηγικές Ενσωμάτωσης	20
2.3.1 Το αφομοιωτικό πρότυπο	22
2.3.2 Το πολυπολιτισμικό ή πλουραλιστικό πρότυπο.....	25
2.3.3 Το διαπολιτισμικό πρότυπο	27
2.4 Ο διαφορικός αποκλεισμός.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	30
3.1 Ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα.....	30
3.2 Χορήγηση ιθαγένειας	31
3.2.1 Σύγχρονες θεσμικές ρυθμίσεις για τη δεύτερη γενιά μεταναστών	34
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	39
4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	39
4.2 Βασικές υποθέσεις	40
4.3 Ερευνητικά ερωτήματα	41
4.4 Σχεδιασμός.....	42
4.5 Καθορισμός του δείγματος.....	43
4.6 Εργαλείο συλλογής δεδομένων.....	44

4.6.1	Περιγραφή ερωτηματολογίου	44
4.7	Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ		47
5.1	Στατιστική ανάλυση	47
5.2	Ευρήματα έρευνας.....	48
5.2.1	Χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών	48
5.2.1.1	Κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών	49
5.2.1.2	Μορφωτικό επίπεδο των αλλοδαπών μαθητών	51
5.2.2	Ικανοποίηση των αλλοδαπών μαθητών και αντιμετώπιση διακριτικής μεταχείρισης.....	53
5.2.3	Κοινωνική συμμετοχή και πολιτισμική προσαρμογή	56
5.2.4	Επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα	59
5.3	Πολυπαραγοντική ανάλυση προσδιορισμού κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής.....	65
5.4	Πολυπαραγοντική ανάλυση προσδιορισμού επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα	70
5.4.1	Σκέψη μόνιμης παραμονής	70
5.4.2	Επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου	72
5.4.3	Επιθυμία απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας.....	74
5.4.4	Αποτίμηση της επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση	77
5.5	Χαρακτηριστικά ελλήνων μαθητών	78
5.5.1	Σύγκριση αλλοδαπών και ελλήνων μαθητών	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....		82
6.1	Συζήτηση	82
6.2	Συμπεράσματα - Προτάσεις.....	86
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		92
	Ελληνική βιβλιογραφία	92
	Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία η ενσωμάτωση αποτελεί ένα σύνολο διαδικασιών που καθιστούν τον μετανάστη ως πλήρες και ισότιμο μέλος της κοινωνίας υποδοχής. Οι βασικές προτεινόμενες θεωρίες για τη μελέτη των διαδικασιών ενσωμάτωσης στηρίζονται στην παραδοχή ότι αυτές επεκτείνονται και στις επόμενες γενιές. Η ενσωμάτωση δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς να αναλυθούν οι διαδικασίες που λαμβάνουν μέρος κατά τη διάρκεια πολλών γενεών. Η δεύτερη γενιά κατέχει μια στρατηγική θέση για τα πρότυπα ή τους τρόπους ενσωμάτωσης των μεταναστών που ακολουθούνται από τις χώρες υποδοχής.

Το βασικό ερώτημα που τίθεται αφορά στο πώς καθίσταται δυνατή η ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Ποιες είναι οι διαδικασίες που μπορούν να οδηγήσουν στην πλήρη ενσωμάτωση χωρίς την πρόκληση μεσοπρόθεσμων ή μακροπρόθεσμων κοινωνικών εντάσεων και συγκρούσεων που παρατηρούνται σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες; Η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας αρκεί για να ενσωματωθεί επιτυχώς η δεύτερη γενιά; Η πολιτογράφηση θα μπορούσε να σφραγίσει με επιτυχία τις διαδικασίες της ενσωμάτωσης, δεδομένου ότι η συντριπτική πλειονότητα αυτής της γενιάς επιθυμεί να ενσωματωθεί πλήρως στην κοινωνία υποδοχής και ο περιορισμός απόκτησης της υπηκοότητας θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο αποκλεισμού; Κρίνεται λοιπόν σκόπιμη η χορήγηση της ιθαγένειας και πότε; Με τη γέννηση των παιδιών και σύμφωνα με την αρχή του δικαίου του εδάφους (jus solis) ή με την ενηλικίωσή τους, οπότε η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας θα αποτελούσε ταυτόχρονα και μια συνειδητή ατομική επιλογή; Οι θεσμικές ρυθμίσεις της πολιτείας τελικά είναι επαρκείς για την ενσωμάτωση των μεταναστών ή απαιτούνται γενικότερες κοινωνικές διεργασίες;

Η διερεύνηση του σκοπού της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε μέσω:

- της μελέτης πρωτογενών στοιχείων (αριθμητικών δεδομένων, νόμων, προεδρικών διαταγμάτων, εγκυκλίων, εκθέσεων ΕΕ και Διεθνών οργανισμών)
- της μελέτης της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας
- της έρευνας πεδίου (συλλογή και επεξεργασία πρωτογενών δεδομένων από αλλοδαπούς μαθητές της Δημόσιας Β/θμιας Εκπαίδευσης)

Συγκεκριμένα αναλύθηκαν τα πρότυπα και οι τρόποι ενσωμάτωσης των μεταναστών, οι παράγοντες ενίσχυσης της διαδικασίας ενσωμάτωσης των μεταναστών δεύτερης γενιάς, καθώς και το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ενσωμάτωση τους στη χώρα. Μέσω της μελέτης της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής και των προτύπων ενσωμάτωσης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, επιχειρήθηκε η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το ζήτημα της ενσωμάτωσης των μεταναστών και ειδικότερα της δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα.

Ως κύρια πρότυπα/στρατηγικές ενσωμάτωσης εξετάστηκαν το αφομοιωτικό πρότυπο, το πολυπολιτισμικό ή πλουραλιστικό πρότυπο και το διαπολιτισμικό πρότυπο, ενώ το πρότυπο του διαφορικού αποκλεισμού εξετάζεται ως αποτέλεσμα αποτυχούς ενσωμάτωσης. Από την άλλη, η εκπαίδευση και η απόκτηση ιθαγένειας εξετάστηκαν ως βασικοί παράγοντες ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς μεταναστών.

Με την έρευνα πεδίου επιχειρήθηκε η διερεύνηση δύο διαστάσεων της ενσωμάτωσης: η κοινωνικοπολιτισμική και η διάσταση της ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα διερευνήθηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν:

- (α) Την πολιτισμική και κοινωνική προσαρμογή των μεταναστών δεύτερης γενιάς. Κατά πόσο δηλαδή έχουν αποδεχθεί και υιοθετήσει τις αξίες και τις συνήθειες της χώρας υποδοχής. Και σε ποιο βαθμό έχει επηρεαστεί ο τρόπος ζωής τους και ο βαθμός της κοινωνικής τους συμμετοχής μέσα από την ενεργό δράση σε συλλόγους, εκδηλώσεις, συναναστροφές με έλληνες συνομήλικους, τη ψυχαγωγία και τη γενικότερη στάση τους για την ελληνική πραγματικότητα και τρόπο ζωής.
- (β) Την επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης μέσα από τις προσδοκίες και τις επιδιώξεις των παιδιών των μεταναστών για το μέλλον.

Τα συμπεράσματα της έρευνας που αποτυπώνουν την πραγματικότητα, μπορούν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση πρόσφορων αποφάσεων μεταναστευτικής πολιτικής σχετικά με το ζήτημα της δεύτερης γενιάς.

Δομή της εργασίας

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη: (α) το θεωρητικό και (β) το ερευνητικό. Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους αποσαφηνίζονται οι βασικοί ορισμοί και έννοιες που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη (μετανάστευση, δεύτερη γενιά μεταναστών, ενσωμάτωση) και παρουσιάζεται μια ιστορική αναδρομή του φαινομένου της μετανάστευσης. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται τα πρότυπα και οι τρόποι ενσωμάτωσης, με στόχο την ανάδειξη των στοιχείων που θα βοηθούσαν στη διαδικασία ενσωμάτωσης των μεταναστών της δεύτερης γενιάς. Στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσονται το εκπαιδευτικό σύστημα και η απόκτηση ιθαγένειας, καθώς αποτελούν τις δύο βασικές παράμετροι της ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς μεταναστών.

Το ερευνητικό μέρος της εργασίας αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθεται το μεθοδολογικό πλαίσιο για την υλοποίηση της έρευνας. Συγκεκριμένα, αναπτύσσεται η εμπειρική προσέγγιση του θέματος, η οποία στηρίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο και στα ήδη υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου. Ακολουθήθηκε η κλασική μεθοδολογία οργάνωσης και πραγματοποίησης της έρευνας, με τη διατύπωση ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων για τη διερεύνηση των οποίων επιδιώχθηκε η διασφάλιση μιας σχετικής ευελιξίας, με στόχο να μην παραβλεφθούν ουσιώδη ευρήματα, που θα ανέκυπταν στην πορεία. Στο έκτο κεφάλαιο, αναλύονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τα επιμέρους στάδια επεξεργασίας των δεδομένων της έρευνας, αναφορικά με τον τρόπο και το βαθμό ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς και πιο συγκεκριμένα των αλλοδαπών μαθητών στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Με βάση τα συμπεράσματα της εμπειρικής έρευνας, διατυπώνονται προτάσεις προς την κατεύθυνση μιας ενδεχόμενης προσαρμογής του ελληνικού πλαισίου για την ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στη χώρα.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

1.1 Βασικές έννοιες

1.1.1 Μετανάστευση

Με τον όρο μετανάστευση (migration) εννοείται κάθε μετακίνηση ατόμων από μία περιοχή (ή χώρα) σε άλλη, ανεξαρτήτως της αιτιολογίας που την προκαλεί. Ανάλογα με τη μετακίνηση εκτός μιας επικράτειας ή εντός αυτής, η μετανάστευση διακρίνεται σε εξωτερική και εσωτερική (Schnapper, 1991). Η μετακίνηση προς τους τόπους υποδοχής χαρακτηρίζεται ως είσοδος ή εισροή μεταναστών (immigration), ενώ εκείνη εκτός της γεωγραφικής περιοχής των τόπων προέλευσης (ή χωρών), ως αποδημία ή εκροή μεταναστών (emigration). Με κριτήριο τον τόπο προορισμού η μετανάστευση διακρίνεται σε ευρωπαϊκή ή ενδοευρωπαϊκή και σε διηπειρωτική ή υπερπόντια (Μουσούρου, 2009). Επίσης, σε σχέση με τη νομική της υπόσταση, χαρακτηρίζεται σε νόμιμη και παράνομη μετανάστευση (με ή χωρίς τα απαιτούμενα ταξιδιωτικά έγγραφα, αντίστοιχα).

Η χρονική διάρκεια παραμονής του μετανάστη στις χώρες υποδοχής διακρίνει τη μετανάστευση σε βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη. Η πρώτη αφορά στη μετακίνηση των ατόμων σε άλλες χώρες από αυτές του συνήθους τόπου διαμονής και για χρονική περίοδο τουλάχιστον τριών μηνών μέχρι το πολύ δώδεκα μήνες, με σκοπό τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και όχι για λόγους διακοπών, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κ.λπ. Η δεύτερη αφορά στη μετακίνηση των ατόμων για ένα χρονικό διάστημα τουλάχιστον ενός έτους, η οποία δύναται εκ των πραγμάτων παράτασης, έτσι ώστε οι χώρες προορισμού να γίνουν εκ των πραγμάτων οι νέες χώρες συνήθους διαμονής (OECD, 2001 στο Σαμπατάκου, 2006).

Η ερμηνεία και προσέγγιση του φαινομένου της μετανάστευσης γίνεται με διαφορετικούς τρόπους, με συνέπεια την απόδοσή της με πληθώρα ορισμών. Για κάποιους μελετητές συνίσταται στη φυσική μετάβαση ατόμων και ομάδων από μια κοινωνία σε μια άλλη, με αποτέλεσμα την απομάκρυνσή τους από ένα κοινωνικό περιβάλλον και την εγκαθίδρυσή σε άλλο (Eisenstadt, 1955). Για άλλους, είναι ένα σύνολο διαδικασιών πυροδοτούμενων με το πέρασμα από μια παραδοσιακή κοινωνία

σε μια σύγχρονη. Η αιτιολόγηση των διαφορών ανάμεσα στους πολιτισμούς βασίζεται στην ύπαρξη σταδίων που οδηγούν σε μια γραμμική συνέχεια, σε αντιστοιχία με τους βιολογικούς οργανισμούς, από το απλό στο σύνθετο και ιεραρχούνται βάσει της έννοιας της προόδου (Thomas & Znaniecki, 1984). Η μετανάστευση μπορεί επίσης να αφορά στη μεταφορά ανθρώπινου και εργατικού δυναμικού από περιοχή σε περιοχή (Βεντούρα, 1994).

Το ζήτημα που εγείρεται είναι κατά πόσο η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα ευρύτερων γεωπολιτικών και διακρατικών δυναμικών ή προϊόν ατομικής ελεύθερης επιλογής (ατομικής δράσης). Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζεται ότι οι διεθνείς μεταναστεύσεις ευρείας κλίμακας είναι μέρος των πολύπλοκων κοινωνικών, οικονομικών και εθνικών δικτύων, τα οποία ελέγχονται και γι' αυτό δεν είναι ευκόλως προσβάσιμα. Καθότι η μετανάστευση δεν περιορίζεται στη μαζική εισβολή των φτωχών, προκύπτει περισσότερο ως πρόβλημα διαχείρισης παρά μια κρίση (Σάσσην, 2003).

Οι λόγοι που αναγκάζουν τους ανθρώπους να μετακινηθούν ποικίλουν και είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών της χώρας καταγωγής. Περαιτέρω, οι δημογραφικές ανισορροπίες που εμφανίζονται σε κάποιες γεωγραφικές περιοχές, οδηγούν στην παρουσίαση δημογραφικών πλεονασμάτων ή ελλειμμάτων, που δημιουργεί μια σχέση συμπληρωματικότητας ανάμεσα σε διάφορες περιοχές η οποία αξιοποιείται μέσω της μεταξύ τους μεταναστευτικής επικοινωνίας.

Πολλοί σημερινοί «παγκόσμιοι» μετανάστες είναι άτομα που μεταφέρουν σημαντικό πλούτο και δεξιότητες. Πρόκειται για μια διαφορετική ομάδα από την αντίστοιχη των ανειδίκευτων εργατών-μεταναστών του 19ου αιώνα και των προσφύγων και αυστηρότερα ελεγχόμενων εργατών με συμβόλαια για τις πιο πρόσφατες δεκαετίες (Cohen, 2003). Διακρίνονται διάφορες κατηγορίες μετακινούμενου πληθυσμού που μεταναστεύει για αντίστοιχους λόγους. Ωστόσο, ο βασικός λόγος που προκαλεί τέτοιο μεταναστευτικό όγκο είναι το ρεύμα που απορρέει από την έμφυτη επιθυμία των ατόμων να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση (Ravenstein, 1989, στο Έμκε-Πουλοπούλου, 2007).

Το άτομο που μετακινείται για οικονομικούς λόγους αποκαλείται συνήθως *οικονομικός μετανάστης*. Πρόκειται για εκείνους που επιλέγουν μια νέα χώρα, ως τόπο μόνιμης ή προσωρινής εγκατάστασης, με την προσδοκία μιας καλύτερης ζωής. Οι άνθρωποι αυτοί αποτελούν την πλειοψηφία των μετακινούμενων και διαφοροποιούνται ως προς τον τρόπο μετανάστευσης ήτοι με ελεύθερη μετακίνηση και με συμβόλαια εργασίας. Τα συμβόλαια εργασίας εξασφαλίζουν ασφάλεια των μετακινήσεων, ενέχουν συγκεκριμένη διάρκεια χρόνου και συμβατικές δεσμεύσεις. Η μετανάστευση αυτού του είδους υπήρξε η πλέον διαδεδομένη στην Γερμανία.

Η *παλιννόστηση* και η *μετανάστευση ομογενών αλλοδαπών* αποτελούν δύο σημαντικές διακρίσεις της μετανάστευσης. Συχνά παρατηρείται σύγχυση μεταξύ των δύο μορφών, με αποτέλεσμα και η δεύτερη να αποκαλείται παλιννόστηση. Η μετανάστευση στη χώρα μας μέχρι τα μισά της δεκαετίας του 1980 ταυτίστηκε με την αποδημία. Ωστόσο, προηγήθηκαν δύο βασικά ρεύματα παλιννόστησης ειδικότερα κατά τις δεκαετίες του 1970 και τις αρχές του 1980. Το πρώτο αφορούσε τους πολιτικούς πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου (1946-1949) και τις οικογένειές τους, οι οποίοι κατέφυγαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες, ενώ το δεύτερο αφορούσε τα άτομα που κατά τη διάρκεια του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος εγκατέλειψαν την Ελλάδα (1955-1985). Οι Έλληνες ομογενείς που επαναπατρίζονται είναι μια ευρεία και ποικιλόμορφη πληθυσμιακή ομάδα (Βγενόπουλος, 1998).

Μια άλλη κατηγορία μετανάστη είναι ο *πολιτικός πρόσφυγας* και ο *αιτών άσυλο*. Πρόσφυγες είναι εκείνοι που εγκαταλείπουν ακούσια τη χώρα τους, εξαιτίας διαφορετικών διώξεων, πολιτικών πεποιθήσεων και σοβαρών καταστρατηγήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναζητώντας άσυλο σε κάποιες άλλες κοινωνίες που δεν αντιμετωπίζουν κατά κανόνα αυτά τα προβλήματα (Σιάμπος, 1993). Πρόκειται για τους νόμιμα διαμένοντες αλλοδαπούς, δηλαδή εκείνοι που έχουν αναγνωρίσει οι ελληνικές αρχές. Στην κατηγορία αυτή, υπό την πιο ευρεία έννοια του όρου, μπορούν να συμπεριληφθούν και εκείνοι που τελούν υπό την εποπτεία των Ηνωμένων Εθνών, είναι δηλαδή εγγεγραμμένοι στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης (1951), *πρόσφυγας* θεωρείται το πρόσωπο που βρίσκεται έξω από τη χώρα της ιθαγένειάς του, έχει βάσιμο φόβο δίωξης για λόγους φυλετικής προέλευσης, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων και το οποίο δεν προστατεύεται από τη χώρα του

(Πετρινώτη, 1993). Ωστόσο, ο νομικός αυτός ορισμός αποδεικνύεται πρακτικά ανεπαρκής σε περιπτώσεις που προσιδιάζουν την αντίστοιχη του πρόσφυγα, δίχως πλήρωσης των τυπικών κριτηρίων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται πολλαπλασιασμός των περιπτώσεων αυτών, απόρροια της αυξημένης αναγκαστικής μετανάστευσης, με αποτέλεσμα την ύπαρξη ενός ευρέως φάσματος από νομικά καθεστώτα και επακόλουθα δικαιώματα/υποχρεώσεις για τους μετακινούμενους (Joly at al., 1992).

Η δημιουργία και η σταδιακή διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), με την ένταξη ολοένα και περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών στους κόλπους της, αποτελεί ένα περαιτέρω βήμα ριζικής αλλαγής του περιεχομένου της μετανάστευσης και μεταβολής της παραδοσιακής της ιδιότητας (Μάρκου, 1998). Για παράδειγμα, μέσω της καθιέρωσης του δικαιώματος για ελεύθερη διακίνηση και εγκατάσταση των εργαζομένων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι «μετανάστες» αυτόματα καθίστανται «διακινούμενοι εργαζόμενοι» και «ισότιμοι πολίτες» μιας ενιαίας ευρωπαϊκής πατρίδας. Ουσιαστικά πρόκειται για *μετακινούμενους πολίτες-εργαζόμενους εντός ΕΕ*.

Εκτός από τους νόμιμους μετανάστες, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών που εισέρχεται παράνομα στη χώρα και διαμένει για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Πρόκειται για *μετανάστες στερούμενους των απαιτούμενων νομιμοποιητικών εγγράφων αλλοδαπών* (undocumental migrants) ή *αντικανονικούς* (irregular) ή *παράνομους* (illegal), τους λεγόμενους *λαθρομετανάστες*. Η παρουσία τους είναι συνδεδεμένη με κατώτερες και κακοπληρωμένες εργασίες, μηδενική επαγγελματική εξασφάλιση και έκθεση σε επαγγελματικούς κινδύνους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης και απάτης του κυκλώματος της παραοικονομίας (Καστορίδας, 1991).

Η κατηγορία της ελεύθερης μετακίνησης των οικονομικών μεταναστών περιλαμβάνει και άτομα που μεταναστεύουν για λόγους *οικογενειακής επανένωσης* ή *σχηματισμού οικογένειας* (π.χ. γονείς, συζύγους και παιδιά, που ακολουθούν ή συνοδεύουν το μετανάστη). Η κατηγορία αυτή είναι ένα εν δυνάμει τμήμα του εργατικού δυναμικού που προκαλεί διόγκωση του μεταναστευτικού ρεύματος σε σημαντικό βαθμό, κυρίως τα παιδιά των μεταναστών. Σε αυτή τη μορφή μετανάστευσης, θα μπορούσε να προστεθεί και η αλυσιδωτή μετανάστευση, στην οποία περιλαμβάνονται και η έλευση συγγενών, γνωστών και φίλων, του μετανάστη που αρχικά αφίχθη.

Οι μετακινήσεις για εκπαιδευτικό λόγο αφορούν στη μετανάστευση των νέων από τις χώρες καταγωγής προς ξένες χώρες στο πλαίσιο τριτοβάθμιων ή μεταπτυχιακών σπουδών αλλά και ατόμων που διαθέτουν αυξημένα επιστημονικά και εκπαιδευτικά προσόντα σε σημαντικές ειδικότητες και ταλέντα δημιουργίας σε άλλους χώρους (επιχειρήσεις, μόδα, τέχνη, αθλητισμός, κ.ά.). Το επίπεδο της συμβολής της συγκεκριμένης μετανάστευσης είναι διαφορετικό από το αντίστοιχο των εργατών, όσον αφορά την περαιτέρω ανάπτυξη των χωρών υποδοχής αλλά και των χωρών προέλευσης, όταν η πλειονότητα επαναπατρίζεται. Στην Ελλάδα, η μετανάστευση αυτή υπήρξε εκτεταμένη αριθμητικά και γεωγραφικά και αφορά κυρίως τη φοιτητική μετανάστευση, η οποία το 1980 ανήλθε σε 39.786 άτομα – ένα αριθμητικό μέγεθος που ισοδυναμούσε με το μισό του αντίστοιχου πληθυσμού των φοιτητών του εσωτερικού (Χασιώτης, 1993).

Τα τελευταία χρόνια, τη δική της θέση στη μελέτη του αντικειμένου, έχει κατακτήσει μια εκθετικά αναδυόμενη κατηγορία μεταναστών, οι αποκαλούμενοι «διεθνικοί μετανάστες». Πρόκειται για τους μετανάστες εκείνους που «...διατηρούν ισχυρούς και διαρκείς δεσμούς με τη χώρα καταγωγής, ακόμα και αν έχουν ενταχθεί στη χώρα επανεγκατάστασης» (Levitt, 2003: 565). Η αυξητική τάση της εν λόγω κατηγορίας ενέχει σημαντικές επιπτώσεις σε κοινωνικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, τόσο για τη χώρα αποστολής όσο και για τη νέα χώρα εγκατάστασης.

1.1.2 Δεύτερη γενιά μεταναστών

Ως «δεύτερη γενιά» χαρακτηρίζονται οι μετανάστες που διαδέχονται την πρώτη γενιά. Πρόκειται για τα παιδιά των μεταναστών που συνήθως γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στις χώρες μετανάστευσης των γονιών τους (Crul & Vermeulen, 2003). Βάσει του συγκεκριμένου ορισμού, ως «δεύτερη γενιά» στην Ελλάδα θεωρούνται τα παιδιά των μεταναστών (πολίτες τρίτων χωρών εκτός ΕΕ), που είτε μετανάστευσαν μόνοι τους, είτε ακολούθησαν τους γονείς τους, είτε γεννήθηκαν στη χώρα, δηλαδή τα παιδιά των μεταναστών που έχουν μεγαλώσει και εκπαιδευτεί εντός της ελληνικής επικράτειας.

Μελετώντας τους Αμερικανούς μεξικανικής καταγωγής ο Perlmann (2005), θέτει ως δείκτη την άφιξη στη χώρα υποδοχής σε πολύ μικρή ηλικία. Ο Rumbaut δημιούργησε τον όρο «1.5 γενιά», αναφερόμενος στα παιδιά που ήρθαν στις χώρες υποδοχής σε

ηλικία 6-12 ετών. Μάλιστα, προχώρησε και στη διαίρεση αυτής της κατηγορίας σε υποκατηγορίες: «1.75 γενιά» (τα παιδιά που ήρθαν στην ηλικία των 6 ετών, δηλαδή πριν ξεκινήσουν το σχολείο) και «1.25 γενιά» (τα παιδιά που ήρθαν μετά την ηλικία των 12 ετών αλλά πριν ενηλικιωθούν) (Rumbaut, 2004). Με αυτή τη κατηγοριοποίηση εκφράζεται ο διαφορετικός βαθμός έκθεσής τους στις χώρες υποδοχής: η 1.75 γενιά λαμβάνει το σύνολο της εκπαίδευσής της στις χώρες υποδοχής, η 1.5 γενιά φτάνει στη μέση παιδική ηλικία, ενώ η 1.25 γενιά έρχεται στις χώρες υποδοχής στην εφηβεία της, σε μια περίοδο ηλικιακή όπου ήδη έχει συγκροτήσει ένα σύστημα συμπεριφορών και πεποιθήσεων (Waters, 2014).

Ο μετανάστης ερχόμενος σε μια νέα χώρα διαφέρει κατά κανόνα από τα μέλη της κοινωνίας που επιχειρεί να ενταχθεί ως απόρροια των διαφορετικών κοινωνικών, πολιτισμικών, οικονομικών και νομικών ιδιαιτεροτήτων του. Οι περισσότεροι αντιμετωπίζουν μια κατάσταση οικονομικής ανέχειας και συχνά επιζητούν να εργαστούν παράνομα, με αποτέλεσμα η παρουσία τους στη χώρα υποδοχής να καθίσταται διακριτή και κοινωνικά ευάλωτη. Βρίσκονται σε μια μακροχρόνια διαλεκτική διαδικασία προσέγγισης της κοινωνίας υποδοχής και αποστασιοποίησης από την κοινωνία καταγωγής/αποστολής, με ενδιάμεσο σταθμό τη μεταναστευτική κοινότητα, που συγκροτεί τον οικείο κόσμο της ζωής τους, συμβολίζοντας την προσπάθεια για μείωση της έντασης και της ταχύτητας της ελεύθερης πτώσης τους, στο άγνωστο γι' αυτούς περιβάλλον. Η χρονική διάρκεια αυτής της προοπτικής - για την πλειονότητά τους - θεωρείται σύντομη, αφού προσδοκούν ότι θα μπορέσουν να συγκεντρώσουν κάποιο χρηματικό ποσό και θα καταφέρουν να επιστρέψουν στη χώρα τους, ως κοινωνικά και οικονομικά αναβαθμισμένοι (Παπαϊωάννου, 2003).

Ωστόσο η κατάσταση διαφοροποιείται ως προς τα παιδιά των μεταναστών που έχουν γεννηθεί στις χώρες μετανάστευσης των γονιών τους. Τα παιδιά αυτά έχουν μεγαλώσει και εκπαιδευτεί σε χώρες που δεν αποτελούν τη χώρα προέλευσης των γονιών τους, αλλά σε πολλές περιπτώσεις δεν έχουν αποκτήσει την υπηκοότητα της χώρας εγκατάστασης ακόμη και στην ηλικία των 18 ετών. Ο Portes, ο οποίος πρώτος ασχολήθηκε με το θέμα της δεύτερης γενιάς, παρατήρησε μια κατάκτηση στη διαδικασία ενσωμάτωσης αυτής της γενιάς, καθώς και ότι η ενσωμάτωση είναι συνυφασμένη της οικογενειακής δομής, του περιβάλλοντος και του ίδιου του ατόμου. Στο πλαίσιο αυτής της εκδοχής ο ορισμός της σημερινής δεύτερης γενιάς αναφέρεται σε μια διαδικασία «τμηματικής αφομοίωσης», ποικίλων εκβάσεων αναλόγως της

εθνικότητας των μεταναστών, με την αποδοχή και ένταξη να αντιπροσωπεύουν μόνο μια ενδεχόμενη εναλλακτική λύση. Αυτή η έννοια αποτελεί απόρροια προηγούμενων μελετών, στις οποίες οι εναλλακτικοί τρόποι προσαρμογής συνδέονται με διάφορους παράγοντες, εκ των οποίων αποφασιστικοί θεωρούνται οι εξής: (α) η ιστορία της πρώτης γενιάς, (β) ο ρυθμός επιπολιτισμού των γονέων και παιδιών, δηλαδή η σταδιακή υιοθέτηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας υποδοχής και η σχέση του με την κοινωνική ένταξη, (γ) τα οικονομικά, πολιτιστικά και οικονομικά εμπόδια της δεύτερης γενιάς στην προσπάθεια επιτυχούς προσαρμογής της και (δ) οι κοινοτικές και οικογενειακές διέξοδοι αντιμετώπισης των εμποδίων αυτών (Portes & Rumbaut, 2005). Έτσι μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η διαδικασία ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς διαφοροποιείται από την πρώτη, με τον τρόπο και το βαθμό ενσωμάτωσης της δεύτερης να επηρεάζεται σαφώς από τον τρόπο και το βαθμό της πρώτης γενιάς.

Τα παιδιά των μεταναστών αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα που συνδέονται καταρχάς με την αγορά εργασίας και επεκτείνονται και στους υπόλοιπους κοινωνικούς τομείς, ενώ η αρχική τους θέση δεν θα έπρεπε να διαφοροποιείται από την αντίστοιχη των γηγενών παιδιών (ILO report, 1998). Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην αγορά εργασίας καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ενσωμάτωση τους στους υπόλοιπους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η κατοικία, η ποιότητα εκπαίδευσης των παιδιών τους και το γενικότερο επίπεδο ζωής των ιδίων και των παιδιών τους, επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από το εισόδημα.

Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών αρχίζει με την κοινωνική και πολιτισμική κοινωνικοποίησή τους στις κοινωνίες υποδοχής. Σε πρώτη φάση συντελείται στις γειτονιές, στις ομάδες συνομήλικων, στο σχολείο και στα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Simon, 2007), ενώ συνεχίζει με την επαγγελματική και οικονομική τους ένταξη (Βεντούρα, 1994). Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος της οικογένειας στη διαδικασία ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς αναδεικνύεται ιδιαίτερα καθοριστικός. Η έλλειψη των κοινωνικών και πολιτισμικών πόρων στις οικογένειες των μεταναστών, αντισταθμίζεται με μια «υπερεπένδυση» στον εκπαιδευτικό τομέα. Οι γονείς επενδύουν στην εκπαίδευση των παιδιών τους και η σχολική επιτυχία θεωρείται παράγοντας κοινωνικής επιτυχίας και ανόδου, ένα είδος «εκδίκησης» προς την κοινωνία υποδοχής αλλά και προς την κοινωνία προέλευσης (Zeroulou, 1985).

Για τις μειονότητες που μεταναστεύουν οικειοθελώς για αναζήτηση καλύτερης τύχης, η μόρφωση των παιδιών καλλιεργεί ένα σχέδιο επιτυχίας και κοινωνικής ανόδου (Ogbu, 1992). Αντιθέτως, για όσους μεταναστεύουν «αναγκαστικά», η σχολική επιτυχία λειτουργεί ως άρνηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Η σχολική αποτυχία λοιπόν θα μπορούσε να ειπωθεί περισσότερο ως αποτέλεσμα μιας στρατηγικής και όχι ως αποτέλεσμα γλωσσολογικής, πολιτισμικής ή γενετικής ανεπάρκειας (Πανταζή, 2006).

Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί προκύπτουν ως βασικοί μηχανισμοί ένταξης ή αποκλεισμού, διαδραματίζοντας σημαίνοντα ρόλο στις διαδικασίες ενσωμάτωσης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής (Moussourou, 2002). Το εκπαιδευτικό σύστημα, εκτός από μέσο για την απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων, αποτελεί και τόπο για την ανάπτυξη διαδικασιών κοινωνικοποίησης και μετάδοσης κοινωνικών και πολιτιστικών αξιών. Στο πλαίσιο αυτό, η διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης των μεταναστών δεύτερης γενιάς έχει μεγάλη σπουδαιότητα στη διαδικασία ενσωμάτωσής τους.

1.1.3 Ενσωμάτωση

Σύμφωνα με τον Emile Durkheim (1974), η χρήση του όρου «ενσωμάτωση» ενέχει δύο κυρίως σημασίες. Η πρώτη αναφέρεται στην ενσωμάτωση της κοινωνίας (integration de la société), ενώ η δεύτερη αφορά την ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία (integration à la société). Ουσιαστικά πρόκειται για τον ίδιο όρο που χρησιμοποιείται πολιτικά ή επιστημονικά. Πολιτικά ο όρος υπέστη σοβαρές μεταβολές που ήταν άμεσα συναρτώμενες της πολιτικοοικονομικής συγκυρίας, ενώ επιστημονικά η χρήση του όρου υπήρξε ίδια ερμηνεύονταν την ενσωμάτωση ως θεμελιώδη διαδικασία σύστασης των κοινωνιών (Παπαδοπούλου, 2006).

Αντί του όρου «ενσωμάτωση» συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «κοινωνική ένταξη», καθώς και στους δύο περιγράφονται και αναλύονται οι σημαντικότερες διαδικασίες συμμετοχής, ελλιπής συμμετοχής ή μη συμμετοχής των ατόμων σε ένα κοινωνικό σύστημα και ένα οργανωμένο κοινωνικό σύνολο. Οι άνθρωποι από τη στιγμή που γεννιούνται, εισέρχονται σε μια διαδικασία ένταξης και προσαρμογής στην κοινωνία, που ολοκληρώνεται με το τέλος της ζωής τους. Η διαδικασία αυτή αποτελεί τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής τους στο κοινωνικό σύνολο, η οποία μπορεί να

πάρει τόσες διαφορετικές μορφές, όσες προωθούνται - ή έστω και εκ των υστέρων νομιμοποιούνται - από την ίδια την κοινωνία, ενώ διάφοροι είναι και οι παράγοντες που επηρεάζουν αλλά και καθορίζουν την έκβαση αυτής της διαδικασίας.

Από την άλλη ο όρος «ενσωμάτωση» δεν υφίσταται γενικά και αόριστα ούτε διατηρεί το ίδιο περιεχόμενο για όλες τις εθνικές κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Πρόκειται για προϊόν πολιτικής ερμηνείας και κοινωνικής «διαπραγματεύσεως», εξαρτώμενο της πολιτικής και οικονομικής συγκυρίας αλλά και των ιδιαιτεροτήτων και ευαισθησιών της εκάστοτε κοινωνίας. Η σύνδεση των διαδικασιών ενσωμάτωσης και των όρων συγκρότησης μιας εθνικής κοινωνίας είναι άμεση, αφού η κοινωνία «ενσωματώνει» τα μέλη της βάσει των αξιών και του ιδεολογικού υπόβαθρου διαμόρφωσής της.

Μετά τη δεκαετία του 1950 ο όρος «ενσωμάτωση» ταυτίστηκε με τον όρο «αφομοίωση». Η πρώτη διαδικασία υιοθέτησης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας υποδοχής από τους μετανάστες ορίστηκε ως «επιπολιτισμός» ή «αφομοίωση» ή «πολιτιστική αφομοίωση» ή «πολιτισμική ενσωμάτωση» (Schnapper, 2008). Αντίστοιχα, η δεύτερη διαδικασία της συμμετοχής στα διάφορα επίπεδα του κοινωνικού βίου ορίστηκε ως «κοινωνική αφομοίωση» ή «δομική αφομοίωση» ή «ενσωμάτωση» ή «δομική ενσωμάτωση» ή «κοινωνική ενσωμάτωση». Ο όρος «αφομοίωση» διατηρείται από πολλούς αμερικανούς συγγραφείς, ενώ από άλλους έχει υιοθετηθεί εδώ και τριάντα χρόνια ο όρος «ενσωμάτωση» (Παπαδοπούλου, 2011).

Ο όρος επιπολιτισμός ή αποπολιτισμοποίηση αποδίδει τη σταδιακή αντικατάσταση ή την απώλεια της πολιτισμικής ταυτότητας των μεταναστών και την υιοθέτηση μιας νέας, αυτής της κοινωνίας υποδοχής. Προκειμένου αυτή η διαδικασία να είναι αποτελεσματική, οι μετανάστες θα πρέπει ταυτόχρονα με την εγκατάλειψη της δικής τους ταυτότητας και κουλτούρας, να συμμετέχουν καθοριστικά και δυναμικά στη διαμόρφωση της νέας εθνικής ταυτότητας (Schnapper, 2008; Gans, 2007; Χρυσόχου, 2005). Ο επιπολιτισμός ταυτίζεται με την πολιτισμική αφομοίωση και διαφοροποιείται από την αφομοίωση η οποία ταυτίζεται με την κοινωνική αφομοίωση. Η αφομοίωση αποτελεί μια αργή διαδικασία που συχνά καθίσταται αδύνατη χωρίς την αποδοχή των μεταναστών από τους ντόπιους (μη μετανάστες), με τους οποίους πρόκειται να συγχρωτιστούν. Ωστόσο, τόσο ο επιπολιτισμός όσο και η αφομοίωση είναι διαδικασίες που κάνουν τους μετανάστες να «μοιάζουν» περισσότερο με τους ντόπιους, κοινωνικά και πολιτιστικά (Gans, 2007).

Η ενσωμάτωση μπορεί να ειπωθεί αφενός ως μια διαδικασία και αφετέρου ως μια κατάσταση που έχει λάβει τέλος ή διαφορετικά ως τρόπος που οδηγεί στο να «είναι κάποιος ενσωματωμένος» (ILO report, 1998: 4). Επίσης μπορεί να εννοηθεί ως μια κατάσταση στην οποία μετανάστες και ντόπιοι κατέχουν την ίδια θέση αναφορικά με συγκρίσιμα χαρακτηριστικά όπως φύλο, ηλικία, εκπαίδευση. Πρόκειται για διαδικασία που χαρακτηρίζει τη δυναμική πορεία προς μια επιθυμητή κατάσταση, αλλά και κατάσταση που χαρακτηρίζει την απουσία διακρίσεων ανάμεσα σε συγκρίσιμες ομάδες αλλοδαπών και ημεδαπών στις χώρες υποδοχής (Κόντης, 2001). Μπορεί να παρουσιάζει διαφορές από ομάδα σε ομάδα και είναι μερικώς εξαρτώμενη των επιπέδων του ανθρώπινου κεφαλαίου (μόρφωση) που τα μέλη τους έχουν αποκτήσει κατά τον ερχομό τους στις κοινωνίες υποδοχής (Brown & Bean, 2006), με τις διάφορες πλευρές της να ολοκληρώνονται με διαφορετικούς ρυθμούς (π.χ. η οικονομική ενσωμάτωση συντελείται πιο αργά από τον γλωσσικό επιπολιτισμό). Ορισμένοι μελετητές θεωρούν την ενσωμάτωση και ως μια διαδικασία «καρτερικής υποταγής» των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής. Τα οφέλη της κοινωνίας θα ήταν πολλαπλά, εφόσον αυτοί θα μεταμορφώνονταν σε δραστήριους φορείς ενός εποικοδομητικού και καινοτόμου κοινωνικού συστήματος (Bourdieu, 2001).

Παρά το γεγονός ότι η ενσωμάτωση μπορεί να υποδηλώνει μια κατάσταση πλήρους αφομοίωσης ενός αλλοδαπού στην κοινωνία υποδοχής (με πιθανή εξαίρεση το επώνυμό του), αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω της διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας αλλά και της ισότιμης πρόσβασης του μετανάστη στους πόρους και τους θεσμούς της κοινωνίας υποδοχής. Κάτι τέτοιο εξαρτάται από τη θεωρητική προσέγγιση της ερμηνείας της ενσωμάτωσης. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται η εναλλακτική χρήση των όρων «ενσωμάτωση» και «αφομοίωση» (Brown & Bean, 2006). Ανεξαρτήτως πάντως της εκάστοτε υιοθετούμενης ορολογίας, η ενσωμάτωση ή αφομοίωση δεν σταματούν ούτε ολοκληρώνονται στην πρώτη γενιά αλλά συνεχίζονται στη δεύτερη και τρίτη γενιά.

Η διαδικασία της ενσωμάτωσης συχνά προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη κοινωνία υποδοχής, στην οποία οι μετανάστες μπορούν ή οφείλουν να προσαρμοστούν. Η ένταξη προϋποθέτει μια κοινωνία αποτελούμενη από ημεδαπούς και ομάδες, ενταγμένες δεοντολογικά σε μια πλειοψηφία και οργανωτικά σε ένα κράτος. Ένας καλύτερος τρόπος σκέψης σχετικά με τη μοντέρνα κοινωνία είναι η θεώρηση ότι αποτελείται από πληθώρα αυτόνομων και αλληλεξαρτώμενων συστημάτων ή

πεδίων, τα οποία απασχολούν δρώντα μέλη μόνο μερικώς, ποτέ ολοκληρωτικώς. Από την άποψη ότι το κράτος και οι πολιτικοί αποτελούν ένα τέτοιο πεδίο ή σύστημα, η ιδέα της ένταξης ή των μεταναστών που πρόκειται να ενταχθούν, «εξαφανίζεται». Δεν είναι δυνατόν να υπάρχει μετανάστης που δεν έχει ενταχθεί, αφού καθείς τους είναι ενταγμένος σε κάποια πεδίο ή σύστημα. Εφόσον η «κοινωνία» ενσωμάτωσης των μεταναστών είναι η ίδια αποκεντρωτική και αποσπασματική, τότε και η ενταξιακή διαδικασία πρέπει να είναι αποσπασματική (Jorkee & Morawska, 2003).

Αναφορικά με την αντιστοίχιση του όρου «ενσωμάτωση» με αγγλικούς όρους, συχνά συναντάται σε διαφορετικές εκδοχές. Στο πλαίσιο αυτό, η ενσωμάτωση αποδίδεται με τον αγγλικό όρο «integration» αλλά και με τον όρο «incorporation». Ενδεχομένως θα ήταν ορθότερο στην πρώτη περίπτωση να γίνεται λόγος για συσσωμάτωση, αλλά ο όρος παραπέμπει νοηματικά στο περιεχόμενο της αφομοίωσης και θεωρείται εσφαλμένος. Από την άλλη, οι όροι «inclusion» και «incorporation» μεταφράζονται ως ένταξη, προκειμένου να αποφευχθούν οι ανοίκειοι για το αντικείμενο ελληνικοί όροι «συμπερίληψη» ή «εγκλεισμός» (Σαμπατάκου, 2006).

1.2 Ιστορική αναδρομή της μετανάστευσης

Η μετανάστευση προς την Ευρώπη αποτελεί κυρίως μεταπολεμικό φαινόμενο. Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, η ενδοευρωπαϊκή ή νεωτερική μετανάστευση δεν γίνεται για λόγους πολιτικούς αλλά οικονομικούς, αποτελώντας μια εκούσια μετακίνηση (Μουσούρου, 2009). Η σύγχρονη μετανάστευση συνάδει απόλυτα με την εκβιομηχάνιση και αποτελεί συνάρτηση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, καθώς ταυτίζεται με την αλλαγή του τόπου εγκατάστασης του εργατικού δυναμικού (Τσαούσης, 1986).

Η μετανάστευση που πραγματοποιείται στον Ευρωπαϊκό χώρο από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου διακρίνεται σε τέσσερις φάσεις/περιόδους: (α) την μεταπολεμική προσαρμογή και ανεξαρτητοποίηση των αποικιών, (β) την εργατική μετανάστευση, (γ) την περιορισμένη μετανάστευση και (δ) την πτώση του σοσιαλισμού και μετά. Την τελευταία περίοδο που συμπίπτει με τη διάλυση του σοσιαλισμού, στη χώρα μας αρχίζει η ανάπτυξη ενός ρεύματος εισροής αλλοδαπών από τις χώρες αυτές. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα δέχθηκε περισσότερους από 250.000 ομογενείς και 800.000 αλλογενείς λαθρομετανάστες

(περίπου το 8% του συνολικού πληθυσμού). Το μεταναστευτικό φαινόμενο που εκδηλώθηκε μαζικά στη χώρα από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, ανήκει στη λεγόμενη «νέα μετανάστευση» που χαρακτηρίζει και όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Στα βασικά αίτια πρόκλησής της συγκαταλέγονται λόγοι οικονομικής κατάρρευσης, των διώξεων και του πολέμου, καθώς και της φτώχειας και της εξαθλίωσης των πληθυσμών. Για την ελληνική κοινωνία, η αλλαγή «ρόλου» από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών σηματοδότησε μια σειρά κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικών αλλαγών, οι οποίες ακόμη και σήμερα βρίσκονται σε εξέλιξη. Το φαινόμενο της μεταναστευτικής εισροής και η πληθώρα πολιτικών μετανάστευσης τα χρόνια που ακολούθησαν, αποτέλεσαν παράγοντες κοινωνικής μεταβολής για το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας (Champion & Fielding, 1992).

Η ποσοτική διάσταση των μεταναστευτικών ροών είναι δύσκολο να απεικονισθεί επακριβώς από επίσημα στοιχεία, αφού η συντριπτική πλειονότητα των αλλοδαπών που εισήλθαν στη χώρα κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν παράνομοι. Αντιθέτως, τα αποτελέσματα των απογραφών μπορούν να παρέχουν πληροφόρηση για το μεταναστευτικό απόθεμα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτά τα αποτελέσματα, ο αριθμός των αλλοδαπών που διέμεναν στην Ελλάδα στις αρχές του 2001 αυξήθηκε κατά 630.000 σε σχέση με αυτόν του 1991 (από 167.000 σε 797.000). Η απογραφή του 2011 κατέδειξε μια σοβαρή τάση μείωσης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Σε σύνολο πληθυσμού 10.815.197 ατόμων, 199.101 άτομα ήταν πολίτες χωρών της ΕΕ, 708.003 άτομα είχαν υπηκοότητα τρίτων χωρών, ενώ 4.825 άτομα ήταν χωρίς υπηκοότητα ή με αδιευκρίνιστη υπηκοότητα (ΕΛΣΤΑΤ, 2011). Σύμφωνα με την απογραφή, το μεγαλύτερο ποσοστό των αλλοδαπών που διαμένουν στην Ελλάδα έχουν αλβανική υπηκοότητα (52,7%), το 8,3% βουλγαρική, το 5,1% ρουμανική, το 3,7% πακιστανική και το 3% γεωργιανή (ΕΛΣΤΑΤ, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

2.1 Εισαγωγή

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, αποτελεί μια διαδικασία «αμφίδρομης προσαρμογής» μεταναστών και κοινωνίας αντίστοιχα, μέσω μιας αμοιβαίας κατανόησης και εκμάθησης – γνωριμίας – αποδοχής και σεβασμού αξιών. Η διαδικασία αυτή διαφέρει από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από την μεταναστευτική πολιτική (immigrant policy) των χωρών υποδοχής. Έτσι υπάρχουν πολιτικές που στοχεύουν στην αφομοίωση των μεταναστών στο πολιτισμικό μοντέλο των χωρών υποδοχής ως τη μόνη εφικτή επιλογή ένταξης, καθώς και πολιτικές επιλεκτικής μετανάστευσης που προωθούν την ενσωμάτωση-συμμετοχή των μεταναστών σε τμήματα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των χωρών υποδοχής.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία εγκατάστασης και ενσωμάτωσης των μεταναστών σε μια κοινωνία υποδοχής είναι το πολιτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μεταναστών, τα κοινωνικά τους δίκτυα, καθώς και οι συνθήκες κατά τις οποίες λαμβάνει χώρα η μετανάστευση (Bloch, 2002). Ο τρόπος που υιοθετεί ένα κράτος για τη διαχείριση του φαινομένου της μετανάστευσης, έχει άμεσο και έμμεσο αντίκτυπο στις πολιτικές ενσωμάτωσης και στα αποτελέσματα που αυτές επιφέρουν. Ο κοινωνικός τομέας που στοχεύει πρωτίστως μια πολιτική είναι η αγορά εργασίας. Η ενσωμάτωση σε αυτό τον τομέα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και την ενσωμάτωση των μεταναστών στους υπόλοιπους κοινωνικούς τομείς, αφού το εισόδημα επιδρά σημαντικά στην παροχή κατοικίας, στην ποιότητα εκπαίδευσης των παιδιών τους και στο γενικότερο επίπεδο ζωής των ιδίων και των παιδιών τους.

Από τις συζητήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 γύρω από το ζήτημα της ενσωμάτωσης, έχει προκύψει ότι οι πολιτικές ενσωμάτωσης οδηγούνται σε ερωτήματα σχετικά με το βαθμό στον οποίο οι κοινωνίες υποδοχής είναι ουσιαστικά διατεθειμένες να υποστούν τέτοιες αλλαγές. Βάσει αυτής της παραδοχής, στις βορειοδυτικές ευρωπαϊκές χώρες (Ολλανδία, Δανία) παρατηρείται προσαρμογή των πολιτικών προς την κατεύθυνση διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής, γεγονός που μπορεί να ερμηνευθεί ως μια νέο-αφομοιωτική προσέγγιση της πολιτικής ενσωμάτωσης (Penninx et al., 2008). Αντίστοιχα στις

νοτιοευρωπαϊκές χώρες που διατηρείται πιο πρόσφατη μεταναστευτική εμπειρία αλλά παράλληλα μεγάλος αριθμός εισερχομένων μεταναστών, προωθούνται θεσμικά μέτρα και πρακτικές που στοχεύουν κυρίως στις νομιμοποιήσεις αυτών των πληθυσμών. Την ίδια στιγμή, σε επίπεδο ΕΕ έχουν δρομολογηθεί πρωτοβουλίες για τη δημιουργία ενός πλαισίου κοινών μεταναστευτικών πολιτικών αλλά και πολιτικών ενσωμάτωσης (Penninx et al., 2008).

Στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες, παρατηρήθηκε μεγάλη εισροή μεταναστών κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990, θέτοντας επιτακτική τη λήψη μέτρων για την ορθή διαχείρισή του μεταναστευτικού φαινομένου. Στο επίκεντρο της πολιτικής σήμερα βρίσκεται η λήψη κατάλληλων μέτρων για την ενσωμάτωση αυτών των πληθυσμών στην ελληνική κοινωνία, καθώς και για τον αυστηρότερο έλεγχο των χερσαίων και θαλάσσιων συνόρων (Παπαδοπούλου, 2011). Παράλληλα ετέθη το θέμα διαχωρισμού στη λήψη μέτρων ανάμεσα στους «αλλοδαπούς ελληνικής καταγωγής» και τους «αλλοδαπούς ξένης καταγωγής», με τη «συγγένεια» και το «αίμα» να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο. Έτσι ενθαρρύνθηκε η χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας σε άτομα ελληνικής καταγωγής (εξαιρουμένων των Ελλήνων της Αλβανίας), εν αντιθέσει με τα άτομα ξένης καταγωγής. Στη διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής της χώρας αλλά και της γενικότερης αντίληψης για τους ξένους μετανάστες, σημαντικό ρόλο έπαιξε η παλιννόστηση των «χαμένων πληθυσμών», με την χώρα να αντιμετωπίζει τον εισερχόμενο μετανάστη ως «παιδί της». Το γεγονός αυτό οδήγησε στη λήψη μέτρων ενθάρρυνσης του επαναπατρισμού των παλινοστούντων ομογενών, αλλά παράλληλα «ανοχής» της εισόδου των υπολοίπων μεταναστευτικών πληθυσμών (Παπαδοπούλου, 2011).

Μετά από τριάντα και πλέον χρόνια εμπειρίας στη μετανάστευση, η ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών αποτελεί επίμαχο ζήτημα της παρούσας πολιτικής. Από την ευρωπαϊκή εμπειρία έχει αναδειχθεί ότι η πρόσβαση στην αγορά εργασίας και το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελούν σημαντικούς παράγοντες ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς. Η δυσκολία πρόσβασης των παιδιών της δεύτερης γενιάς στην αγορά εργασίας και η μειωμένη συμμετοχή τους στη σχολική διαδικασία, έχουν δημιουργήσει γενικότερα προβλήματα ένταξής τους στις κοινωνίες υποδοχής (Kilpi-Jakonen, 2014).

Μια πολιτική ενσωμάτωσης μπορεί να είναι επιτυχής μόνο όταν η μετανάστευση βρίσκεται υπό έλεγχο, όταν δηλαδή δεν υπάρχει απεριόριστη εγκατάσταση αλλοδαπών. Μόνο τότε μπορεί το κράτος να αναλάβει την ευθύνη εγγύησης ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης για όσους αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για τον εαυτό τους όχι μόνο εισοδηματικά αλλά και ως προς τη στέγαση, την υγειονομική περίθαλψη, την κατάρτιση και την εκπαίδευση των παιδιών τους κ.λπ. (ILO report, 1998). Επιπλέον η νομιμοποίηση προσδίδει στους μετανάστες το δικαίωμα επωφελείας ενός ασφαλούς νομικού καθεστώτος για την παροχή μιας σχεδόν ισότιμης μεταχείρισης με τους γηγενείς (Fakiolas, 2003). Με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατή η απόκτηση της αίσθησης του «ανήκειν» στην ίδια κοινωνία, η οποία αντανakλάται στη δυνατότητα και στην επιθυμία τους για ενσωμάτωση.

2.2 Διαστάσεις της ενσωμάτωσης

Προκειμένου να κατανοηθεί καλύτερα η πολιτική και οι τρόποι εφαρμογής της ενσωμάτωσης, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στις κύριες διαστάσεις/τομείς της. Ειδικότερα αναφέρονται οι τρεις βασικές διαστάσεις της ενσωμάτωσης: η δομική, η κοινωνικοπολιτισμική και η διάσταση της ταυτότητας (Vermeulen, 2002).

(α) Η *δομική διάσταση* έχει ως βασική αξία και στόχο την ισότητα έναντι της ανισότητας. Στο πλαίσιο αυτό η ενσωμάτωση νοείται ως ισότητα πρόσβασης των μεταναστών και των απογόνων τους σε διάφορους θεσμούς, τομείς και οργανώσεις της κοινωνίας υποδοχής. Σε αυτούς συγκαταλέγονται η κοινωνία, η αγορά εργασίας, η εκπαίδευση, η αγορά κατοικίας, οι θρησκευτικές κοινότητες και το πολιτικό σύστημα. Η ενσωμάτωση στην τοπική αγορά εργασίας είναι εκ των σημαντικότερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της δομικής ενσωμάτωσης (Castles & Miller, 2003). Το βασικό ζήτημα είναι εάν η ισότιμη πρόσβαση ή τα ίσα δικαιώματα θα είναι ο στόχος ή η ισότητα υπό την έννοια της ισότιμης αντιπροσώπευσης. Η δομική ενσωμάτωση είναι αποτέλεσμα της εισόδου των μεταναστών στους θεσμούς, στις κοινωνικές ομάδες και στα δίκτυα της κοινωνίας υποδοχής, ούτως ώστε να μπορούν να προβούν στην ανάληψη θέσεων και ρόλων που πιστοποιούν την πλήρη αποδοχή τους από την πλειονότητα του πληθυσμού της χώρας υποδοχής. Γι' αυτό και η δομική ενσωμάτωση έπεται της πολιτισμικής ή της κοινωνικοπολιτικής (Gordon, 1964; Δεμερτζής, 2004).

- (β) Η *κοινωνικοπολιτισμική διάσταση* καθορίζει την ενσωμάτωση ποικιλοτρόπως. Συνδέεται αφενός με τον πολυπολιτισμικό ή πλουραλιστικό προσδιορισμό του όρου της ενσωμάτωσης, δηλαδή τον τρόπο που διάφορες εθνοτικές ομάδες μπορούν να διατηρήσουν τα όρια και τη μοναδικότητά τους, μέσω της ισότιμης συμμετοχής στις ουσιαστικές διαδικασίες της διανομής, της παραγωγής και της διακυβέρνησης. Επίσης συνδέεται με τον αφομοιωτικό προσδιορισμό της ενσωμάτωσης, δηλαδή στη διάλυση και όχι στη διατήρηση των ορίων και της πολιτισμικής διαφορετικότητας της ομάδας, σε μια διαδικασία εκθετικά αυξανόμενης ομοιογένειας. Όσο διαφορετικές είναι οι δύο αυτές απόψεις, παρουσιάζουν συμφωνία στη σπουδαιότητα των γάμων (μικτών ή αμιγών), ως σημαντικού μέσου στη διαδικασία της ενσωμάτωσης.
- (γ) Η τρίτη διάσταση συνδέεται με την *ταυτότητα*. Ο μετανάστης θα ενσωματωθεί σε μια κοινωνία εφόσον και εάν έχει γίνει μέρος της. Η παραδοχή αυτή ενέχει διπλή σημασία, καθώς απαιτεί τον προσδιορισμό από πλευράς μετανάστη ότι η συγκεκριμένη κοινωνία αποτελεί επιλογή μόνιμης διαμονής του, ενώ ταυτόχρονα από πλευράς της κοινωνίας ότι τον αποδέχεται ως «τμήμα» της. Στην ενεργό συμμετοχή και δραστηριοποίηση των μεταναστών συμβάλλει η απόκτηση της υπηκοότητας, καθώς παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης σε αυτό το δικαίωμα, το οποίο σαφώς είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την έννοια του κράτους-έθνους, ενώ αποτελεί αποτέλεσμα της κρατικής πολιτικής σχετικά με τον τρόπο ενσωμάτωσης των μεταναστών που έχει υιοθετήσει, ως χώρα υποδοχής. Η ενδυνάμωση της ιδιότητας των μεταναστών ως μελών της πολιτείας, μέσω της απόκτησης της υπηκοότητας, συμβάλλει καθοριστικά στην ενσωμάτωσή τους.

Από άλλους μελετητές (Entzinger, 2000) προσδιορίζονται τρεις τομείς ενταξιακών πολιτικών: νομικο-πολιτικό (κράτος), πολιτισμικό (έθνος) και κοινωνικο-οικονομικό (αγορά). Στον πρώτο περιλαμβάνονται κυρίως κανόνες ιθαγένειας, που ειδικότερα διαχωρίζονται σε *jus sanguinis* και *jus soli*. Η πολιτισμική διάσταση αφορά στο εάν μια κοινωνία βρίσκεται σε κατάσταση αναμονής της αφομοίωσης ή αποδοχής της δημιουργίας εθνοτικών μειονοτήτων. Από την άλλη, στην κοινωνικο-οικονομική μεταβλητή αντικατοπτρίζεται η διαφορά μεταξύ των δικαιωμάτων των προσωρινών μεταναστών στην αγορά εργασίας, και των μόνιμων. Το εν λόγω μοντέλο αποδέχεται την ιδέα μιας ουτοπικής ολοκληρωμένης κοινωνίας υποδοχής. Επίσης, εστιάζει στους «δημόσια δηλωμένους στόχους των πολιτικών ένταξης και τις υπάρχουσες επιλογές

για την υλοποίηση αυτών των πολιτικών [...] η βασική αξίωση [...] είναι ότι η ένταξη επιδιώκεται ενεργά στο επίπεδο της δημιουργίας πολιτικής, αν και το ακριβές αποτέλεσμα της διαδικασίας ένταξης μπορεί να μην είναι πάντα μια καθαρή ένταξη» (Entzinger, 2000: 101-106).

Η ενσωμάτωση δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την αποδυνάμωση του παραδοσιακού κράτους-έθνους, το οποίο διατηρεί τον απόλυτο έλεγχο της πρόσβασης των μεταναστών σε δικαιώματα. Στις θεωρητικές προσεγγίσεις επί του θέματος της πρόσβασης του μετανάστη στην ιδιότητα του πολίτη, άρα και στην ιδιότητα του ως μέλους της πολιτείας, το κράτος αντιμετωπίζεται είτε ως σταθερή παράμετρος είτε ως μεταβλητή. Επίσης, οι θεωρίες συγκλίνουν στο γεγονός ότι η μετανάστευση επηρέασε και επηρεάζει την εξέλιξη του θεσμού της υπηκοότητας, καθώς η μετανάστευση αποτελεί πεδίο εφαρμογής της κρατικής πολιτικής.

2.3 Πρότυπα / Στρατηγικές Ενσωμάτωσης

Καθότι ο τρόπος διατύπωσης των πολιτικών αρχών μιας χώρας σχετικά με τη μετανάστευση σε επίπεδο εφαρμογής δεν είναι ποτέ σαφής, προκύπτει το παράδοξο οι πραγματικές πολιτικές χωρών με διαφορετικές ιδεολογίες ενσωμάτωσης να μοιάζουν περισσότερο από τις αντίστοιχες προτεινόμενες των γενικών αρχών. Στο πλαίσιο αυτό οι διαδικασίες ενσωμάτωσης σε διαφορετικά ευρωπαϊκά κράτη μοιάζουν πολύ περισσότερο σε σχέση με αυτές που προτείνονται από τα διαφορετικά μοντέλα. Από την άλλη, το ενδιαφέρον των πολιτικών ενσωμάτωσης εδράζεται σε περισσότερο αλληλέγγυες κοινωνίες με εστίαση στην ανάπτυξη δύο δυναμικών: (α) στον εθνοτικό και φυλετικό διαχωρισμό και (β) στην επιμονή της εθνότητας υπεράνω γενεών που επηρεάζει τις εθνικές ταυτότητες και απαιτεί την αναθεώρηση των συλλογικών αξιών και ιδεών (Simon, 2007).

Οι συγκριτικές μελέτες σε πόλεις διαφορετικών χωρών, καταδεικνύουν ότι οι ομοιότητες στις διαδικασίες ενσωμάτωσης ανάμεσα σε πόλεις από διαφορετικά έθνη κράτη μπορεί να είναι μεγαλύτερες συγκριτικά με πόλεις του ίδιου κράτους. Γι' αυτό σημαντικός είναι ο ρόλος των θεσμικών ρυθμίσεων των κρατών για τον καθορισμό των διαδικασιών ενσωμάτωσης (Crul & Vermeulen, 2003; Banton, 2001).

Τα πρότυπα που ακολουθούνται συνήθως από διάφορες χώρες για την ενσωμάτωση των εισερχόμενων μεταναστών, ακολουθούν την κατηγοριοποίηση του Castles και διακρίνονται: (α) στο πρότυπο του διαφορικού αποκλεισμού (differential exclusion), (β) στο πρότυπο της αφομοίωσης (assimilation) και (γ) στο πολυπολιτισμικό ή πλουραλιστικό πρότυπο (multicultural) (Castles, 1997). Τα δύο πρώτα πρότυπα στοχεύουν στην πολιτισμική ομοιογένεια, είτε μέσω του αποκλεισμού των μεταναστών από τον πολιτιστικό τομέα (το πρώτο) είτε μέσω της απαίτησης της αφομοίωσης (το δεύτερο). Το τρίτο πρότυπο βασίζεται στην κυρίαρχη ιδέα της πολιτισμικής πολυμορφίας-διαφορετικότητας, απαιτώντας παράλληλα την αποδοχή των αξιών της χώρας υποδοχής από τους μετανάστες.

Το κοινωνικο-ψυχολογικό πρότυπο του Berry (1984) κινείται περίπου στην ίδια κατηγοριοποίηση, διακρίνοντας τέσσερις διαφορετικές στρατηγικές ένταξης: (α) την αφομοίωση (assimilation), (β) την ενσωμάτωση (integration), (γ) το διαχωρισμό (segregation/separation) και (δ) την περιθωριοποίηση (marginalisation). Η αφομοίωση σημαίνει την αντικατάσταση της προηγούμενης ταυτότητας κάποιου με αυτήν της νέας κοινωνίας υποδοχής. Η ενσωμάτωση αφορά στην ικανότητα προσέγγισης των διαφόρων πτυχών του κυρίαρχου πολιτισμού, διατηρώντας παράλληλα μια εθνική ταυτότητα. Ο διαχωρισμός σημαίνει τη διατήρηση του πολιτισμού της εθνικής ομάδας, αλλά την ύπαρξη επαφών και με την κυρίαρχη. Τέλος, η περιθωριοποίηση υπονοεί την κοινωνικο-πολιτιστική υποβάθμιση κάποιου, αλλά ταυτόχρονα και την άρνηση πρόσβασης στον κυρίαρχο πολιτισμό. Μολονότι το πρότυπο του Berry έχει δεχθεί επικρίσεις για τις απλουστευμένες υποθέσεις στις οποίες βασίζεται, αναδεικνύει τη δυνατότητα του μετανάστη να κάνει ο ίδιος τις επιλογές του (Bloch, 2002).

Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς έχει δημιουργήσει ένα ισχυρό κίνητρο για την αναθεώρηση μοντέλων και θεωριών (Simon, 2007). Από τα κυρίαρχα μοντέλα, κανένα δεν φαίνεται να αποτελεί βιώσιμη λύση σήμερα, ενώ πλέον παρουσιάζεται μια καθαρή τάση μιας δευτερεύουσας μορφής ενσωμάτωσης ή ένταξης, που απορρίπτει το διαρκή αποκλεισμό αλλά ταυτόχρονα δεν ενστερνίζεται ούτε την αφομοίωση ούτε την πολυπολιτισμικότητα. Στο εμφανιζόμενο μοντέλο προϋποτίθενται συγκλίσεις σε ευρύτερους στόχους ανάμεσα στα κράτη, αλλά δεν διασφαλίζονται κοινά αποτελέσματα ενσωμάτωσης. Η αιτιολογία γι' αυτό προκύπτει από τις σημαντικές διαφορές μεταξύ των μεταναστών όσον αφορά την εθνική προέλευση, τη θρησκεία

κ.λπ. Επίσης, τα κράτη διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς τους θεσμούς, τις πολιτικές και τα προγράμματα μέσω των οποίων διαμορφώνονται οι συνθήκες ενσωμάτωσης (Freeman, 2004).

Στις ενότητες που ακολουθούν, αναπτύσσονται τα κυριότερα πρότυπα ή μοντέλα ενσωμάτωσης των μεταναστών. Ταυτόχρονα επιχειρείται η αναγνώριση του πιο σύγχρονου, όπως αυτό διαμορφώνεται από τον επιστημονικό και επίσημο δημόσιο διάλογο που αναπτύσσεται γύρω από το ζήτημα της ενσωμάτωσης. Η συζήτηση παραμένει ωστόσο ανοιχτή σχετικά με το ποιο αποτελεί το πλέον κατάλληλο μοντέλο και σε ποιο βαθμό αυτό από μόνο του μπορεί να επιτύχει την ανοδική κινητικότητα και την ομαλή ενσωμάτωση των μεταναστών, όταν αυτή συνδέεται και επηρεάζει άμεσα την κινητικότητα αλλά και την ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς.

2.3.1 Το αφομοιωτικό πρότυπο

Το πρότυπο αυτό αποτελεί μια διαδικασία αλληλοδιείσδυσης και συγχώνευσης κατά την οποία πρόσωπα και ομάδες αποκτούν τα αισθήματα, τις μνήμες και τις στάσεις άλλων προσώπων ή ομάδων που συμμεριζόμενοι την ιστορία και την εμπειρία τους, συσσωματώνονται με αυτούς, σε μια κοινή πολιτιστική ζωή. Ουσιαστικά πρόκειται για μια μονόπλευρη διαδικασία προσαρμογής των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, στόχος των οποίων είναι η αντικειμενική αδυναμία διάκρισης των αλλοδαπών από τον πληθυσμό των χωρών υποδοχής (Park, 1950, στο Σαμπατάκου, 2006). Η έννοια της αφομοίωσης εστιάζει στην ομοιότητα και αποτελεί την «πλήρη αποδοχή ενός ατόμου ή μιας κατηγορίας πληθυσμού στους κόλπους του κοινωνικού συνόλου» καθώς και την «πλήρη ταύτιση του ατόμου ή μιας κατηγορίας πληθυσμού με ένα κοινωνικό σύνολο και αποδοχή του πολιτισμού του» (Τσαούσης, 1986:39).

Υπάρχουν πολλές και παρόμοιες τυπολογίες που προτείνουν τον τρόπο με τον οποίο οι μετανάστες αφομοιώνονται σε μια κοινωνία. Οι τρόποι αυτοί αφορούν τις εθνοτικές ομάδες και τους τρόπους με τους οποίους οι μετανάστες ενσωματώνονται στις κοινωνίες υποδοχής (Veurmeulen, 2005; Portes & Zhou 1993). Στο πλαίσιο αυτό, η ενσωμάτωση κατά το αφομοιωτικό μοντέλο μπορεί να πραγματοποιηθεί με τους εξής τρόπους:

- (α) Την κλασσική αφομοίωση (classic assimilation), όπως αποκαλείται από τον Portes και άλλους ερευνητές (Brown & Bean, 2006; Alba & Nee, 2003; Gordon, 1964). Πρόκειται για μια σταδιακή διαδικασία προσαρμογής και απορρόφησης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, ούτως ώστε μετά από διάφορες γενιές οι ομάδες αυτές έχουν απολέσει την πολιτισμική τους διαφορετικότητα και έχουν ανέλθει οικονομικά και κοινωνικά. Εφόσον για διάφορους λόγους οι ομάδες δεν καταφέρουν να επιβιώσουν και εξαφανιστούν, τα άτομα που τις αποτελούσαν μπορούν ακόμα να τις προσδιορίζουν μέσα από μικτούς γάμους. Σύμφωνα με τον Portes, αυτό μπορεί να συμβεί μόνο σε περιπτώσεις όπου η πρώτη γενιά διατηρεί ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Η κλασσική αφομοίωση αφορά μια διαδικασία που κάποιες φορές καλείται πολιτισμική αφομοίωση, μέσα από την οποία η έκθεση στις πλειοψηφικές κοινωνίες επιτρέπει τη σταδιακή απορρόφηση και επιρροή των πολιτισμικών αξιών των κοινωνικών κοινωνίας υποδοχής. Στην εν λόγω θεωρία υποστηρίζεται ότι οι ομάδες μοιάζουν ολοένα και περισσότερο στο γηγενή πληθυσμό όσον αφορά τις αξίες, τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές, με τον χρόνο παραμονής να έχει καταλυτική επίδραση στο μετασχηματισμό των μεταναστευτικών ομάδων (Gordon, 1964).
- (β) Ο δεύτερος και πλέον γνωστός τρόπος είναι το πρότυπο της τμηματικής αφομοίωσης (segmented model) που προτείνουν οι Portes & Rumbaut (2001). Στο πρότυπο αυτό, η ενσωμάτωση φαίνεται να ξεφεύγει από κάποια μέλη των μεταναστευτικών ομάδων ακόμα και όταν πρόκειται για άτομα τρίτης γενιάς. Κατά τη διαδικασία ενσωμάτωσης αυτών των πληθυσμών, κάποια άτομα αποκóπτονται από την οικονομική κινητικότητα, άλλα βρίσκουν διαφορετικές οδούς με βάση την εθνική τους καταγωγή, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το περιβάλλον της χώρας υποδοχής και τους οικογενειακούς πόρους. Στο πλαίσιο αυτό οι εμπειρίες ενσωμάτωσης διαφέρουν σε σχέση με τα προτεινόμενα σενάρια ενσωμάτωσης.
- (γ) Ο τρίτος τρόπος αφορά ολιγάριθμες εθνοτικές ομάδες που ζουν σε συνεκτικές εθνοτικές κοινότητες. Η έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού αντισταθμίζεται από τη μεταξύ του αλληλεγγύη, αποτελώντας κοινωνικό κεφάλαιο. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει και τις κοινότητες που χαρακτηρίζονται από επιχειρηματικές δεξιότητες υψηλού επιπέδου, συνήθως οικονομικά ενσωματωμένες αλλά όχι σε κοινωνικό επίπεδο. Πρόκειται για μοντέλο φυλετικού/εθνοτικού μειονεκτήματος

(racial/ethnic disadvantage), όπως αποκαλείται αυτός ο τρόπος αφομοίωσης από τους Brown & Bean (2006). Η εξοικείωση με τα έθιμα και τον πολιτισμό της νέας χώρας και η αυξανόμενη γνώση της γλώσσας της, δεν οδηγούν απαραίτητα σε ανοδική κινητικότητα. Η μόνιμη παρεμπόδιση των κοινωνικοοικονομικών και άλλων ευκαιριών των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, αποκαλείται προοπτική του φυλετικού ή εθνοτικού μειονεκτήματος (Portes, 1995; Glazer & Moynihan, 1963). Ωστόσο μερικοί από αυτούς τους συγγραφείς υπογραμμίζουν το φυλετικό ή εθνοτικό πλουραλισμό έναντι του εθνοτικού μειονεκτήματος, βάσει μιας διαφορετικής ανάγνωσης της θεωρίας του «melting pot».

Τη θεωρία της τμηματικής αφομοίωσης έχουν αντικρούσει ορισμένοι ερευνητές (Alba & Nee, 2003; Farley & Alba, 2002), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι τα αποτελέσματα της αφομοίωσης στους όρους ανοδικής κινητικότητας των μεταναστών δεύτερης γενιάς εξακολουθούν να είναι ευεργετικά. Κάποιοι άλλοι ερευνητές (Portes & Zhou, 1993; Cans, 1992), εξετάζοντας τις κλασικές θεωρίες της αφομοίωσης, υποστηρίζουν ότι η αφομοίωση δεν αποτελεί βασικό συστατικό της ανοδικής κινητικότητας της δεύτερης γενιάς και συνιστούν τον περιορισμό ή την αποφυγή της ως τρόπο ενσωμάτωσης. Άλλοι ερευνητές (Rumbaut, 1997; Glazer, 1993), διερωτώνται σε ποιο βαθμό καθίσταται δυνατή η εφαρμογή τους ακόμα σήμερα.

Τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που εξετάζει τις συνέπειες της αφομοίωσης στους σημερινούς μετανάστες διαφοροποιούνται, καθώς εξαρτώνται από τις παραμέτρους μελέτης, την εθνότητα των μεταναστών, τις χρονικές περιόδους και τα κοινωνικο-οικονομικά περιβάλλοντα τους. Εμπειρικές μελέτες έχουν αποδείξει ότι η αφομοίωση επηρεάζει αρνητικά τη σχολική επίδοση των αλλοδαπών μαθητών, την υγεία, ενώ τους ωθεί σε συμπεριφορές υψηλού κινδύνου (Rumbaut, 1997). Επίσης, έχει αποδειχθεί ότι η αφομοίωση σχετίζεται με τα υψηλά ποσοστά χρήσης ναρκωτικών ουσιών από εφήβους μετανάστες (Nagasawa et al., 2001; Harris, 1999; Zhou & Bankston, 1998) και καπνιστών (Ma et al., 2004; Chen et al. 1999; Harris, 1999), ενώ σχετίζεται με τα υψηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης (Rhee et al. 2003). Ωστόσο η απάντηση στο ερώτημα εάν η αφομοίωση είναι ακόμα επίκαιρη ή όχι, εξαρτάται από τον τρόπο που αυτή ερμηνεύεται. Εφόσον θεωρηθεί από κάποιον ότι παράγει σίγουρα θετικά αποτελέσματα, δεν αποδεικνύεται κάτι τέτοιο. Από την άλλη, αν ερμηνευθεί ως διαδικασία με την οποία οι μετανάστες και οι κοινωνίες υποδοχής ομοιογενοποιούνται μεταξύ τους, αυτό επιβεβαιώνεται.

2.3.2 Το πολυπολιτισμικό ή πλουραλιστικό πρότυπο

Ο όρος «πολυπολιτισμός» (και συνηθέστερα το επίθετο «πολυπολιτισμικός», multi-, pluri-cultural) αναφέρεται σε κοινωνίες στις οποίες συνυπάρχουν φορείς πολιτισμών περισσότερων του ενός. Πρόκειται για μια έννοια που, σε αντιδιαστολή με την έννοια της αφομοίωσης, εστιάζει στη διαφορά. Στο πλαίσιο αυτό η ενσωμάτωση ορίζεται ως διαδικασία μέσω της οποίας τα άτομα ή μεταναστευτικές ομάδες ενσωματώνονται στους διάφορους κοινωνικούς χώρους και στα διάφορα τμήματα της κοινωνίας. Η ενσωμάτωση εννοείται ως διαδικασία διπλής κατεύθυνσης κατά την οποία μετανάστες και κοινωνίες υποδοχής προσαρμόζουν τα νέα τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ως αποτέλεσμα της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης (Martikainen, 2005).

Το εν λόγω πρότυπο βασίζεται στην ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων που δραστηριοποιούνται και ζουν στην ίδια κοινωνία. Ένας τρόπος κατηγοριοποίησης των ανθρώπων είναι η κουλτούρα, με βάση τις παρατηρούμενες διαφορές στις πρακτικές και συνήθειες, στις πεποιθήσεις και στις συμπεριφορές. Παράλληλα, ορίζει και την ιδιότητα του μέλους σε μια κοινότητα ανθρώπων που σκέφτονται με παρόμοιο τρόπο. Το πολυπολιτισμικό πρότυπο συνέβαλλε στην ανάπτυξη του δικαιώματος στην πολιτισμική διαφορά, με την άρνηση αυτού του δικαιώματος να θεωρείται ρατσισμός. Με τη νέα σημασία του ρατσισμού, δημιουργήθηκαν πολιτικές ταυτότητας οι οποίες χαρακτήρισαν την ανάπτυξη του βρετανικού κυρίως πολυπολιτισμικού μοντέλου, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά (Καβουνίδη και συν., 2006).

Το ερώτημα που τίθεται είναι το κατά πόσο είναι δυνατή η αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες, στο πλαίσιο του ίδιου κοινωνικού και πολιτικού οργανισμού. Όσοι ανήκουν σε μια πλειονοτική ομάδα, κατά κανόνα καταφέρνουν να επιβάλουν στους υπόλοιπους την άποψή τους, ως την ισχυρότερη, με αποτέλεσμα η μειονοτική ομάδα να εγκαταλείπει σιγά-σιγά τις παραδόσεις της και να υιοθετεί τους πολιτισμικούς κανόνες της πλειονοτικής ομάδας. Ωστόσο ενδέχεται το άτομο να συμμορφώνεται δημόσια με τα πολιτισμικά πρότυπα της χώρας, αλλά να ακολουθεί το δικό του στην ιδιωτική του ζωή. Επίσης υπάρχει και το ενδεχόμενο διατήρησης στην ιδιωτική σφαίρα της κάθε ομάδας, του δικού της τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς, αλλά στη δημόσια οι διαφορετικές ομάδες να συμβάλλουν στο να διαμορφωθεί ένας κοινός τρόπος αντίληψης του κόσμου, μια νέα κουλτούρα.

Ταυτόχρονα η πολυπολιτισμική ευαισθητοποίηση βοηθά στην κατανόηση των διαφορών μεταξύ των εθνοτήτων και των πιθανών συγκρούσεων στα ενδιαφέροντά τους και στους διαφορετικούς τρόπους διαβίωσης. Είναι λοιπόν δυνατή η δημιουργία μιας «δημοκρατικής κουλτούρας» στη θέση των πλειοψηφιών στην κοινωνία, η οποία είναι καταδικασμένη να καταστραφεί. Σε μια τέτοια κουλτούρα αντιστοιχούν η ισότητα, ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα, η υποχρέωση παραίτησης από τη βία σε ευρεία μορφή και η επιτυχής κοινωνική ένταξη σε μια κοινωνία υποδοχής, αφού μόνο με αυτό τον τρόπο η ελεύθερη έκφραση των διαφορών και προκλήσεων μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας μπορεί να καταλήξει σε μια ατομική και συλλογική διαδικασία μάθησης.

Οι επιλογές των μεταναστών και η πολιτική που ακολουθεί η χώρα υποδοχής, επιδρούν στην αντίδρασή τους στις προκλήσεις της νέας κοινωνίας, όσον αφορά στον τρόπο ενσωμάτωσής τους. Δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί ότι ο νεοεισερχόμενος είναι εντελώς ελεύθερος σχετικά με τις επιλογές του για την εγκατάλειψη της πολιτισμικής του ταυτότητας, καθώς εξαρτάται από πολλούς άλλους παράγοντες όπως τις υφιστάμενες προκαταλήψεις, τις πεποιθήσεις της κοινωνίας υποδοχής, τα κίνητρα αυτοαξιολόγησης ή αυτοβελτίωσης των μεταναστών κ.λπ. (Χρυσόχου, 2005).

Ο τρόπος ενσωμάτωσης των ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία αλλά και των μεταναστευτικών ομάδων που έχουν στραφεί στις εμπορικές συναλλαγές (Εβραίοι, Κινέζοι, Αρμένιοι), έχει χαρακτηριστεί ως πλουραλιστικός (Vermeulen, 2002). Χαρακτηριστικά του αποτέλεσαν η στενή σχέση με τη χώρα αποστολής, ο υψηλός βαθμός κοινωνικής συνοχής και ισχυρής εθνικής ταυτότητας, η επιτυχία στην εκπαίδευση, καθώς και το υψηλό ποσοστό επιχειρηματιών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό.

Ωστόσο, παρά τα εμφανή πλεονεκτήματα του πλουραλιστικού τρόπου ενσωμάτωσης των μεταναστών, το πρότυπο εμφανίζει και σοβαρά μειονεκτήματα. Όπως επισημαίνουν ορισμένοι ερευνητές (Joppke & Morawska, 2003), αν και η «de facto πολυπολιτισμικότητα» είναι μια κυρίαρχη πραγματικότητα στα φιλελεύθερα κράτη που δέχονται μεταναστευτικό πληθυσμό, εντούτοις η επίσημη πολυπολιτισμικότητα, η ρητή και σκόπιμη αναγνώριση και η προστασία των μεταναστών ως διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, είναι σε κάμψη. Στο πλαίσιο αυτό, το κύριο ερώτημα που τίθεται είναι στο κατά πόσο η δημιουργία ημι-αυτόνομων κοινωνικών ομάδων μέσα στην

ίδια χώρα, είναι δυνατόν να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή, χωρίς την άμεση αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδρασή τους (Φακιολάς, 2007).

2.3.3 Το διαπολιτισμικό πρότυπο

Ο όρος «διαπολιτισμός» (και συνηθέστερα το επίθετο «διαπολιτισμικός», *intertrans-, cross-cultural*), αποτυπώνει τις δυναμικές, διαλεκτικές σχέσεις (επαφή, σύγκριση, σύγκλιση, επιρροή, σύγκρουση κ.ά.) που αναπτύσσονται ανάμεσα στους συνυπάρχοντες πολιτισμούς, με επίκεντρο την μεταξύ του επικοινωνία. Αποτελεί μια διαδικασία γόνιμης και δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών και πολιτισμικών ομάδων (Μάρκου, 1998).

Η χρήση του εν λόγω όρου συνδέεται συνήθως με την εκπαίδευση. Εάν εστιάσουμε στο πρόθεμα «δια» (*inter*) αυτό συνεπάγεται ανταλλαγή, αλληλεπίδραση, αμοιβαιότητα, αντικειμενική αλληλεγγύη. Εάν δοθεί βαρύτητα στο δεύτερο συνθετικό «πολιτισμός» (*culture*) αυτό συνεπάγεται αναγνώριση των τρόπων ζωής, των αξιών και των συμβολικών αναπαραστάσεων με τις οποίες οι άνθρωποι, ως άτομα ή κοινωνίες, αναφέρονται στις σχέσεις που διατηρούν με τους άλλους και τις κοσμοθεωρίες τους (Tsimouris, 2008).

Βάσει της ανωτέρω προσέγγισης θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η διαπολιτισμικότητα ως έννοια βασίζεται κυρίως στην αλληλεπίδραση γηγενών και μεταναστών, αποθαρρύνοντας το σχηματισμό ομάδων που διατηρούν έντονα εθνοτικά και άλλα χαρακτηριστικά. Στο πλαίσιο αυτό, υφίσταται περιορισμός της οξύτητας των προβλημάτων που απειλούν την ομαλή οικονομική εξέλιξη και την κοινωνική συνοχή. Κατά συνέπεια, ο τρόπος ενσωμάτωσης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής που βασίζεται στις αρχές της διαπολιτισμικότητας, θεωρείται πλέον ως το πρότυπο που συγκεντρώνει τα περισσότερα πλεονεκτήματα έναντι των άλλων προτύπων, υπό την προϋπόθεση ότι η κοινωνία υποδοχής είναι προετοιμασμένη για τις αντίστοιχες αλλαγές (Τσιμουρής, 2006). Η νέα κουλτούρα αποτελεί μια νέα μορφή πολυπολιτισμικότητας, με σεβασμό στις πολιτισμικές διαφορές χωρίς ενίσχυση της παράλληλης συνύπαρξή τους, εστιάζοντας στην κοινωνική συνοχή και στην ένταξη. Έτσι, μια διαφορετική ανάγνωση στην πολιτική της αφομοίωσης επανέρχεται, μέσω μιας ποικιλομορφίας που δεν υπονομεύει την κοινωνική συνοχή (Back et al., 2002) αλλά αντιθέτως την ενισχύει (Brubaker, 2001).

Ωστόσο, το διαπολιτισμικό πρότυπο δεν μετριάζει τα προβλήματα ανάμεσα στους γηγενείς και τους μετανάστες, ούτε εγγυάται την πρόοδο στην ενσωμάτωση των μεταναστών στις χώρες υποδοχής. Ειδικότερα σε χώρες με μεγάλο αριθμό μεταναστών η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής δεν εξασφαλίζεται από την ισότιμη μεταχείριση (πολιτογράφηση, εργασία, κοινωνική προστασία, εκπαίδευση κ.ά.). Οι λόγοι γι' αυτό αφορούν κυρίως την ύπαρξη διακρίσεων εις βάρος των μεταναστών και των παιδιών τους, τα οποία έχουν σχολική εκπαίδευση και απαιτούν τις ίδιες ευκαιρίες με τους γηγενείς. Αυτή η διάκριση, αν και άτυπη, αφού η πολιτογράφηση τους δίνει νομικά τα ίδια δικαιώματα με τους πολίτες της χώρας υποδοχής στους χώρους εργασίας αλλά και στην πολιτική ζωή, πραγματικά υφίσταται, προκαλώντας συχνά φαινόμενα βίαιων αντιδράσεων της δεύτερης και τρίτης γενιάς μεταναστών (Φακιολάς, 2009).

2.4 Ο διαφορικός αποκλεισμός

Η ιδιότητα του μετανάστη ως μη οικείο άτομο της κοινωνίας υποδοχής και η διαφορετικότητά του, που προέρχεται συνήθως από τις συνθήκες διαβίωσής του και τα εξωτερικά του γνωρίσματα, τον κατατάσσει εκ προοιμίου σε μια ομάδα υψηλού κινδύνου για στιγματισμό και περιθωριοποίηση. Από κοινωνιολογικής πλευράς, οι διαδικασίες ενσωμάτωσης από μια κοινωνία, χαρακτηρίζονται από μονιμότητα και συνέχεια. Εάν αυτές οι διαδικασίες δεν είναι συνεχείς, δηλαδή δεν ασκούν πάνω στα άτομα μια κοινωνικοποιητική δύναμη, είναι καταδικασμένες να αποτύχουν, καθώς οι κοινωνικοί δεσμοί μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας χαλαρώνουν με συνέπεια τη δημιουργία του προβλήματος της περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού. Στην περίπτωση που το φαινόμενο αποκτήσει μαζικό χαρακτήρα, προκαλείται διατάραξη της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης (Παπαδοπούλου, 2006).

Συνεπώς η απόρριψη του μετανάστη προέρχεται από τη λογική του αποκλεισμού, ο οποίος ορίζεται ως η απομάκρυνση δια της βίας ή ο χωρισμός μιας ομάδας από το κύριο ρεύμα της κοινωνίας. Αυτή η περιθωριοποίηση στηρίζεται περισσότερο σε πολιτισμικές απόψεις, ενώ ο κοινωνικός φυλετικός διαχωρισμός προϋποθέτει την ύπαρξη προμελετημένων πράξεων ή κανονισμών που στοχεύουν στο να υποβιβάσουν ορισμένες εθνοτικές ή φυλετικές μειονότητες σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας, μέσω της στέρησης ορισμένων δικαιωμάτων, ευκαιριών και ελευθεριών (Sole, 2004).

Οι διακρίσεις που εκδηλώνονται σε βάρος των μειονοτήτων σε μια κοινωνία, είναι φυσικό να προκαλούν την άμυνα των προσβαλλόμενων. Έτσι αναπτύσσεται το αίσθημα φόβου (κυρίως για την εγκληματικότητά τους) για τις μειονότητες, με την αντίληψη να γίνεται περισσότερο ενιαία για την κοινωνία. Μέσα από το αίσθημα ανασφάλειας, ενισχύεται η ετοιμότητα για διακρίσεις της πλειονότητας και προκύπτει η δημιουργία ενός φαύλου κύκλου (Γαλάνης & Moser, 1999). Συμβολή σε αυτό έχει και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς την πολιτική που οδηγεί στη μείωση της κοινωνικής αρετής, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται δυσπιστία και επιφυλακτικότητα απέναντι στους ξένους πληθυσμούς (Μακρυδημήτρης, 2006). Με αυτό τον τρόπο προκαλείται ανάπτυξη της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, ακόμη και σε κοινωνίες που παρελθοντικά δεν είχαν εμφανίσει αντίστοιχα φαινόμενα.

Η πολιτική που ακολουθεί μια χώρα, μπορεί να οδηγήσει στην ενσωμάτωση ή τον αποκλεισμό του μετανάστη από την κοινωνία υποδοχής. Για παράδειγμα, η ένταξη του μετανάστη μόνο στην οικονομική σφαίρα και ο αποκλεισμός του από τους άλλους τομείς (ειδικότερα την απόκτηση ταυτότητας, υπηκοότητας και πολιτικών δικαιωμάτων) οδηγεί στο πρότυπο του αποκλεισμού. Ο αποκλεισμός προβάλλει ως το αποτυχημένο αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής, οδηγώντας πιθανότατα στην περιχαράκωση ή περιθωριοποίηση των μεταναστευτικών ομάδων (Μουζέλης, 2002). Οι πληθυσμοί αυτοί συνήθως ζουν σε ένα αποκομμένο περιβάλλον και δεν συμμετέχουν στους τομείς ή σφαίρες του κοινωνικού πράττειν (κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική, οικονομική) (Μακρυδημήτρης, 2002).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

3.1 Ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα

Η εκπαίδευση ασκεί καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς, καθώς συμβάλλει στη συσσώρευση ανθρωπίνου κεφαλαίου, που συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή ενσωμάτωση εφόσον αποτελεί καθοριστικό σημείο εκκίνησης της επιτυχούς ένταξης στην αγορά εργασίας. Ιδιαίτερα, για τις οικογένειες των μεταναστών η εκπαίδευση αποτελεί ένα μέσο κοινωνικής ανόδου, μια μοναδική ευκαιρία επαγγελματικής και κοινωνικής ανέλιξης των παιδιών τους, που θα αναβαθμίσει και το κοινωνικοοικονομικό status ολόκληρης της οικογένειας (Bartolomeo, 2011). Δεν είναι βεβαίως το μοναδικό μέσο κοινωνικής ανόδου, όμως για τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες αποτελεί την πιο υποσχόμενη οδό (Levels & Dronkers, 2008). Για το λόγο αυτό η εκπαίδευση είναι καθοριστικός παράγοντας σύγκλισης της κοινωνικής θέσης των μεταναστών με την αντίστοιχη των γηγενών (Cru1, 2013).

Πολλά από τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής θα έχουν πιθανώς κοινωνικοποιηθεί στο εκπαιδευτικό της περιβάλλον, θα γνωρίζουν πολύ καλά τη γλώσσα αυτής της χώρας και πιθανόν θα έχουν αποκτήσει και την ιθαγένεια. Αναφορικά με τις αξίες, τις κοινωνικές σχέσεις, τη σχέση με την αγορά εργασίας και την εκπαίδευση, η δεύτερη γενιά μεταναστών θα πρέπει εν γένει να προσεγγίζει περισσότερο τους γηγενείς συνομηλίκους της (Heath, 2014). Η έρευνα σχετικά με ζητήματα ως προς το εκπαιδευτικό οδοιπορικό και τη σχολική επίδοση της δεύτερης γενιάς μεταναστών, είναι αποκαλυπτική. Από τη μια, διαφαίνεται η ύπαρξη διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας, δηλαδή τα παιδιά των μεταναστών σε γενικές γραμμές έχουν καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση και εκπαίδευση σε σχέση με τους γονείς τους (Thomson & Cru1, 2007; Marques et al., 2007; Heath & Brinbaum, 2007; Rea & Tripier, 2003). Από την άλλη όμως, η θέση της δεύτερης γενιάς στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται ιδιαίτερα μειονεκτική, ενώ και το εκπαιδευτικό προφίλ της είναι κατά πολύ ελλειμματικό συγκριτικά με το αντίστοιχο των γηγενών μαθητών, (Tolsma et al., 2007; Kristen & Granato, 2007; Griga & Hadjar, 2007; Heath & Brinbaum, 2007).

Στις δυτικές δημοκρατίες τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν την αξιοκρατική λειτουργία της κοινωνίας. Η εκπαίδευση, ως ένας εκ των βασικών θεσμών τους, επιχειρεί τη μετάδοση της αξιοκρατικής ιδεολογίας, αρκεί πρακτικά να παρέχονται ίσες ευκαιρίες σε όλους ανεξαιρέτως. Με την αποδεδειγμένη εξαίρεση στον κανόνα όσον αφορά στην εκπαιδευτική πορεία της δεύτερης γενιάς, επανέρχεται επιτακτικά στο προσκήνιο η αναγκαιότητα των πολιτικών κοινωνικής προστασίας και ο εξισορροπιστικός τους ρόλος μεταξύ των πανανθρώπινων δικαιωμάτων και των ανισοτήτων που εκδηλώνονται στην πράξη (Marques et al., 2007). Κάτω από αυτό το πρίσμα, ένα μεγάλο μέρος των ερευνών σχετικά με την εκπαίδευση και τη συμβολή της στην κοινωνική ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών, στρέφεται στα χαρακτηριστικά των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων των ευρωπαϊκών χωρών, καθώς και στις θεσμικές ρυθμίσεις που έχουν σχεδιαστεί για τους γηγενείς (Borgna & Contini, 2014; Crul, 2013, Crul & Schneider, 2010; Levels & Dronkers, 2008).

3.2 Χορήγηση ιθαγένειας

Η πρόσβαση του μετανάστη στα πολιτικά δικαιώματα αποτελεί σημαντική παράμετρο της ενσωμάτωσης (Παπαδοπούλου, 2006). Η χορήγηση των πολιτικών δικαιωμάτων στο μετανάστη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Ως ιθαγένεια ορίζεται ο νομικός δεσμός ενός φυσικού προσώπου με το κράτος, ο οποίος καθορίζεται είτε από την εθνική του καταγωγή είτε από τη γέννηση και διαμονή του σε αυτό. Πρόκειται για μια σύνδεση-σχέση ανάμεσα στις δύο πλευρές, που συνεπάγεται δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις.

Η πληθυσμιακή βάση των εθνικών κρατών έχει επηρεαστεί σε σημαντικό από τη μετανάστευση, γεγονός το οποίο συνδυαστικά με την πρακτική δυνατότητα επιβολής των διεθνώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντικρούει την κυρίαρχη αντίληψη της συνεπαγωγής της ιθαγένειας με την εθνική ταυτότητα (Ζαρίφης, 2007; Soysal, 1994). Συνεπώς η μεταβολή στην κυρίαρχη αντίληψη του κράτους περί ιθαγένειας, έχει αντίκτυπο και στις πολιτικές κτήσεις της. Στο πλαίσιο αυτό, η ιθαγένεια μπορεί να συνδέεται σε μεγαλύτερο βαθμό με την ιδιότητα του ανθρώπου, ως ον που διατηρεί δικαιώματα, παρά με την συμμετοχή στην εθνική ολότητα (Soysal, 1994). Τα ανωτέρω επιβεβαιώνει και η ευρωπαϊκή σύμβαση για την ιθαγένεια, που υπεγράφη στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης (1997), όπου στο

άρθρο 2 χρησιμοποιεί τον όρο «nationality» ως συνώνυμο του όρου «citizenship», διευκρινίζοντας με αυτό τον τρόπο ότι η ιθαγένεια δεν είναι πλέον ένδειξη εθνικής καταγωγής, αφού σημαίνει το νομικό δεσμό προσώπου με το κράτος. Συμπληρωματικά λειτουργεί και το άρθρο 4, το οποίο καθορίζει την ιθαγένεια ως ανθρώπινο δικαίωμα.

Η πρώτη ρύθμιση για την ιθαγένεια στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε το 1835 και ίσχυσε μέχρι τη δημοσίευση του Αστικού Νόμου το 1856 (άρθρα 14-21). Μέχρι τη δημοσίευση του Ν.Δ.3370/1955, περί κυρώσεως του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (ΚΕΚ), η χώρα με διάφορους νόμους επικύρωσε διεθνείς συνθήκες σχετικές με την ιθαγένεια. Αυτός ο ΚΕΚ ίσχυσε μέχρι το 1966 οπότε και τροποποιήθηκε με το Ν.4532 και στη συνέχεια με το Ν.Δ.610/1970. Ο Ν.1438/84, προέβλεπε ουσιαστικές ρυθμίσεις και αλλαγές στο ζήτημα της ιθαγένειας, όπως αυτές που αφορούσαν στο δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας παιδιών από ελληνίδα μητέρα, καθώς και την αρχή της ισότητας των δύο φύλων.

Ο Ν.2130/93, αυξάνει το χρόνο διαμονής στη χώρα για τη χορήγηση της ελληνικής ιθαγένειας, από τρία σε πέντε έτη, ενώ ο Ν.2503/97 καταργεί το χρονικό αυτό περιορισμό για τις περιπτώσεις έγγαμων με έλληνα αλλοδαπών. Σημαντική εξέλιξη στο δίκαιο της ιθαγένειας συντελείται με τις διατάξεις του Ν.2623/98 (παρ. 14 άρθρ. 9), οι οποίες καταργούν το άρθρο 19 του ΚΕΙ, σύμφωνα με το οποίο αλλογενής που εγκαταλείπει για οποιονδήποτε λόγο το ελληνικό έδαφος χωρίς πρόθεση παλινόστησης, μπορεί να απωλέσει την ελληνική ιθαγένεια. Με το Ν.2790/2000 επιχειρήθηκε η αντιμετώπιση των διοικητικών δυσκολιών που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του Ν.2623/98 και αφορούσαν ειδικότερα τους χιλιάδες νεοπροσφύγους των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, με τη διαπίστωση της ελληνικής καταγωγής να μπορεί πλέον να πραγματοποιηθεί μέσα από έγγραφα και συνεντεύξεις ενώπιον επιτροπής (Ζαρίφης, 2007).

Με το Ν.2910/2001, ο οποίος τροποποιήθηκε με το Ν.3013/2002, επιλύονται θέματα διαπίστωσης της ελληνικής ιθαγένειας καθώς επίσης διευκολύνεται η πολιτογράφηση ανιθαγενών και αναγνωρισμένων πολιτικών προσφύγων, μειώνοντας το χρόνο παραμονής από τα δέκα χρόνια που απαιτείται για τους άλλους στα πέντε. Ωστόσο, η ελληνική πολιτεία για να προλάβει την αύξηση των αιτήσεων πολιτογράφησης, εισάγει με το άρθρο 59 την υποχρέωση καταβολής ενός παραβόλου 1.500€, προκειμένου να μπορέσει να αποκρούσει το επερχόμενο κύμα αύξησης των αιτήσεων

(Χριστόπουλος, 2005). Γενικότερα καθιερώνονται ακόμα πιο αυστηρές προϋποθέσεις και η διαδικασία της πολιτογράφησης καθίσταται πιο δύσκολη.

Με την υιοθέτηση του νέου ΚΕΙ (Ν.3284/2004) επιλύονται προβλήματα ερμηνειών που προέκυψαν από αλληπάλληλες τροποποιήσεις του ΚΕΙ του 1955. Σύμφωνα με το νόμο αυτό η ελληνική ιθαγένεια αποκτάται: (α) με τη γέννηση από Έλληνες γονείς είτε με τη γέννηση σε ελληνικό έδαφος εφόσον πρόκειται για ανιθαγενείς ή αγνώστου ιθαγένειας, (β) με αναγνώριση πατρότητας εφόσον το τέκνο είναι κατά το χρόνο αυτό ανήλικο, (γ) με υιοθεσία, (δ) με κατάταξη στις ένοπλες δυνάμεις και (ε) με πολιτογράφηση (άρθρα 1-5).

Ως προς το ζήτημα της απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας από παιδί που γεννήθηκε από αλλοδαπούς γονείς στην Ελλάδα (jus soli), τόσο ο προϊσχύων ΚΕΙ του 1955 όσο και ο νέος ΚΕΙ του 2004 (Ν. 3284/2004) δεν αναγνωρίζουν αυτό το δικαίωμα (Παπασιώπη-Πασιά, 2006). Συγκεκριμένα, το άρθρο 2 παρ. 2 του ΚΕΙ του 2004 ορίζει ότι: «την ελληνική ιθαγένεια αποκτά από τη γέννηση του και όποιος γεννιέται σε ελληνικό έδαφος εφόσον δεν αποκτά από τη γέννησης του αλλοδαπή ιθαγένεια ή είναι άγνωστης ιθαγένειας». Τα παιδιά δεύτερης γενιάς, όπως και κάθε αλλοδαπός που επιθυμεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια, θα ακολουθήσει το δρόμο της πολιτογράφησης, ενώ θα πρέπει να πληρεί τις προϋποθέσεις του άρθρου 5 του Ν.3284/2004. Για τον αλλοδαπό «εκείνο που έχει γεννηθεί και κατοικεί συνεχώς στην Ελλάδα η χρονική προϋπόθεση δεν απαιτείται (άρθρο 5, παρ. 2α, εδ. γ’). Ωστόσο, μία εκ των προϋποθέσεων είναι να είναι ενήλικος κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης πολιτογράφησης, Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1α του ΚΕΙ «για τον αλλοδαπό, που επιθυμεί να αποκτήσει την Ελληνική Ιθαγένεια με πολιτογράφηση, απαιτείται να είναι ενήλικος κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης πολιτογράφησης».

Ουσιαστικά, ο ΚΕΙ δεν περιέχει ρητή διαφοροποιητική ρύθμιση κτήσης ιθαγένειας για τα παιδιά των αλλοδαπών που γεννήθηκαν στο ελληνικό έδαφος (Χριστόπουλος, 2007). Ο νομοθέτης φαίνεται να αδιαφορεί για την πραγματικότητα της μόνιμης και οριστικής εγκατάστασης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μεταναστών στην Ελλάδα, και πολύ περισσότερο για την πραγματικότητα της ύπαρξης μιας δεύτερης γενιάς, η οποία συχνά δεν γνωρίζει παρά την Ελλάδα ως χώρα ανάπτυξης του συνόλου των βιοτικών της σχέσεων, ως μοναδικής της πατρίδα (Τσιούκας & Χριστόπουλος, 2009). Έτσι κι εκείνα, όπως και οι γονείς τους, πρέπει να ακολουθήσουν το δρόμο της πολιτογράφησης για να αποκτήσουν την Ελληνική ιθαγένεια, με τη διαφορά ότι ο

γονέας μπορεί να κάνει αίτηση για πολιτογράφηση μετά από δέκα έτη παραμονής στη χώρα, ενώ το παιδί που γεννήθηκε στην Ελλάδα πρέπει να περιμένει έως την ενηλικίωσή του (δηλαδή δεκαοκτώ χρόνια).

3.2.1 Σύγχρονες θεσμικές ρυθμίσεις για τη δεύτερη γενιά μεταναστών

Η ελληνική πολιτική ιθαγένειας μέχρι το 2010 ακολουθούσε ως κυρίαρχο παράδειγμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας αυτό της πρόσδεσης της ιθαγένειας στο δίκαιο του αίματος (*jus sanguinis*), ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά. Η ιθαγένεια των γονέων καθόριζε δηλαδή αποκλειστικά την ιθαγένεια των τέκνων, εξαρτώντας απόλυτα της κτήσης της ιθαγένειας όσον αφορά τη δεύτερη γενιά μεταναστών από την πολιτογράφηση της πρώτης γενιάς (Παπαστυλιανός, 2010). Μάλιστα, αυτό αποτέλεσε το βασικό πρόβλημα της πολιτικής της χώρας στα ζητήματα ιθαγένειας στις αρχές του 21ου αιώνα, που σχετίζεται με τον γενικότερα αμυντικό τρόπο αντιμετώπισης του μεταναστευτικού φαινομένου από ελληνική πολιτεία.

Νόμος 3838/2010

Ο Ν.3838/2010 «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα», αποτελεί τομή στον τρόπο με τον οποίο η ελληνική Πολιτεία αντιμετώπιζε μέχρι πρόσφατα τα ζητήματα κτήσης της Ελληνικής ιθαγένειας από τους αλλοδαπούς που έχουν γεννηθεί ή μεγαλώσει στην ελληνική επικράτεια από γονείς που εισήλθαν ως οικονομικοί μετανάστες τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Από κοινωνικής, πολιτικής και νομικής πλευράς, ο νομοθέτης επιδιώκει να θέσει τέλος στην συνεχιζόμενη ομηρία των δεύτερης γενιάς μεταναστών οι οποίοι τελούσαν υπό καθεστώς προσωρινής παραμονής (Κουτσούκου, 2013), αφού αυτή η ομάδα του πληθυσμού παρέμενε μέχρι σήμερα εγκλωβισμένη σε μια γκρίζα ζώνη αμφιβόλου δικαίου καθεστώτος (Παπαθεοδώρου, 2010). Οι νέες διατάξεις για την απόδοση ιθαγένειας επιδιώκουν να λειτουργήσουν τόσο ως μηχανισμοί κοινωνικής ένταξης όσο και ως μηχανισμοί γενικής διαχείρισης της παραμονής των υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα.

Συγκεκριμένα, με το νέο νόμο εισάγεται η διπλή διαδικασία απόδοσης ιθαγένειας είτε με τη γέννηση από Έλληνες γονείς (jus sanguinis), είτε με την απόδοση ιθαγένειας από τον τόπο γέννησης (jus soli). Παράλληλα με το δίκαιο του εδάφους, η διαδικασία απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας στηρίζεται στην ίδια την επιλογή και τη βούληση του αλλοδαπού να γίνει Έλληνας πολίτης. Ειδικότερα, το άρθρο 1 του Ν. 3838/2010 ορίζει ότι την ελληνική ιθαγένεια αποκτά από τη γέννηση του όποιος γεννιέται σε ελληνικό έδαφος, χωρίς να απαιτείται δήλωση και αίτηση των γονέων ή του ιδίου, δηλαδή «αυτοδίκαια» από τη γέννηση. Ο λόγος για τον οποίο ο νομοθέτης δεν αρκείται στην απλή κτήση «με τη γέννηση» είναι για να διακρίνει ανάμεσα στον παραδοσιακό τρόπο κτήσης με τη γέννηση (που αφορά τη συντριπτική πλειονότητα) και στον νεοεισαχθέντα διά της μεταρρύθμισης τρόπου κτήσης με δήλωση λόγω γέννησης που ρυθμίζεται ακολούθως.

Μετά το άρθρο 1 του ΚΕΙ προστίθεται νέο άρθρο 1Α, με το οποίο εισάγεται ένας νέος τρόπος απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας για τη δεύτερη γενιά μεταναστών με δήλωση και αίτηση, είτε λόγω γέννησης στη χώρα, είτε λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο. Στην παράγραφο 1 του άρθρου 1Α του νέου ΚΕΙ προσδιορίζονται οι προϋποθέσεις θεμελίωσης δικαιώματος απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας για το ανήλικο τέκνο αλλοδαπών που έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, οι οποίες συναρτώνται άμεσα με τη νομιμότητα παραμονής των γονέων. Συγκεκριμένα, το παιδί αλλοδαπών που γεννιέται και συνεχίζει να ζει στην Ελλάδα από γονείς που διαμένουν νόμιμα επί πέντε τουλάχιστον έτη, αποκτά την ιθαγένεια από τη γέννηση του, εφόσον οι γονείς του υποβάλουν σχετική κοινή δήλωση και αίτηση εγγραφής στο Δημοτολόγιο του Δήμου της μόνιμης κατοικίας, εντός τριών ετών από τη γέννηση.

Επιπλέον, πρόσβαση στην ιθαγένεια έχουν και τα παιδιά που δεν έχουν γεννηθεί, αλλά έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα και διήλθαν επαρκώς του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με το άρθρο 1Α παρ. 2 του ΚΕΙ, τα παιδιά αλλοδαπών που έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία την παρακολούθηση έξι τουλάχιστον τάξεων ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα και κατοικούν μόνιμα και νόμιμα στη χώρα αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια από τη συμπλήρωση του έκτου έτους φοίτησης με κοινή δήλωση και αίτηση εγγραφής στο δημοτολόγιο του Δήμου μόνιμης κατοικίας που υποβάλλουν οι γονείς τους το αργότερο εντός τριών ετών. Οι καινοτόμες αυτές διατάξεις έχουν ως απώτερο σκοπό «τη διασφάλιση της ομαλής ανάπτυξης των ανηλίκων τέκνων αλλοδαπών κατά τρόπο που να εγγυάται με βέλτιστα αποτελέσματα

την ανάδειξη τους σε χρηστούς πολίτες, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο μελλοντικών ρηγμάτων στην κοινωνική συνοχή του πληθυσμού της χώρας» (Αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου, 2010: 6). Με την κτήση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη αποτρέπονται πιθανές διακρίσεις, ενώ δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης σε ίσες ευκαιρίες.

Απόφαση 350/2011 και 460/2013 του ΣτΕ

Με την απόφαση 350/2011 το Δ΄ Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) έκρινε αντισυνταγματικές διατάξεις που αφορούν ένα τμήμα της μεταρρύθμισης του ΚΕΚ. Έτσι, παραπέμπει στην Ολομέλεια το ζήτημα της συνταγματικότητας των διατάξεων του Ν. 3838/2010, αφενός για την απόδοση ελληνικής ιθαγένειας σε τέκνα αλλοδαπών (άρθρο 1 παρ. 1, 2 και 6 και άρθρο 24), και αφετέρου, για τη συμμετοχή αλλοδαπών τρίτων χωρών στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης (άρθρα 14-21). Με την υπ' αριθμόν 460/2013 η Ολομέλεια του ΣτΕ κρίνει οριστικά ως αντισυνταγματικές τις διατάξεις των άρθρων 1Α του ΚΕΙ και των άρθρων 14, 21 και 24 του Ν. 3838/2010. Παράλληλα ακυρώνονται αντίστοιχα οι υπουργικές αποφάσεις του Υπουργού Εσωτερικών για την απονομή ιθαγένειας. Οι συνέπειες αυτής της απόφασης είναι η ακύρωση όλων των πράξεων απονομής ιθαγένειας από το 2010 σε εκείνους που είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς είτε φοίτησαν σε ελληνικά σχολεία.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι για το ΣτΕ η ιθαγένεια είναι αποκλειστικό προνόμιο όσων φέρουν κληρονομικά την ελληνική καταγωγή και εθνική συνείδηση, ενώ για όσους δεν φέρουν τα χαρακτηριστικά αυτά και επιθυμούν να την αποκτήσουν, προβλέπεται η διαδικασία της πολιτογράφησης. Έτσι, οι μετανάστες δεύτερης γενιάς θα εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται ως διακριτή πληθυσμιακή ομάδα, με μειωμένα δικαιώματα, αφού η ζύμωσή τους στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας δεν θεωρείται επαρκής από το κράτος για την ουσιαστική ένταξή τους. Αυτόματα λοιπόν πραγματοποιείται μια επιστροφή στο προηγούμενο νομικό καθεστώς και τα παιδιά των μεταναστών, παρά τους ισχυρούς δεσμούς που έχουν αναπτύξει με τη χώρα, θα κινδυνεύουν πάντα να χάσουν την άδεια νόμιμης παραμονής τους. Αποτελεί βέβαια ιστορικά σπάνια περίπτωση, μια δικαστική απόφαση να έχει τέτοια δυναμική ώστε να ακυρώνει μια κατά πλειοψηφία δημόσια πολιτική απόφαση, η οποία εκφράζεται και αποτυπώνεται σε έναν νόμο.

Νόμος 4332/2015

Η απόφαση του ΣτΕ για την αντισυνταγματικότητα του Ν.3838/2010 και η συνακόλουθη αναστολή της διαδικασίας απονομής ιθαγένειας, δημιούργησε ένα νομικό κενό. Το αποτέλεσμα ήταν μία ματαιωμένη κοινωνική προσδοκία. Κάποια παιδιά πρόλαβαν να πάρουν την ιθαγένεια, κάποιες άλλες αιτήσεις έμειναν εκκρεμείς και κάποια άλλα παιδιά δεν πρόλαβαν καν να κάνουν αιτήσεις.

Με τον Ν.4332/2015 «Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας – Τροποποίηση του Ν.4251/2014» ο νομοθέτης πλέον σχετίζει την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας με τη φοίτηση του αλλοδαπού σε σχολείο στην Ελλάδα, διακρίνοντας τις παρακάτω βασικές κατηγορίες:

- (α) Κτήση Ελληνικής Ιθαγένειας λόγω γέννησης στην Ελλάδα και φοίτησης σε Ελληνικό σχολείο
- (β) Κτήση Ελληνικής Ιθαγένειας από ανήλικο ή ενήλικο που έχει ολοκληρώσει επιτυχώς εννέα τάξεις Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης ή έξι τάξεις Β/θμιας εκπαίδευσης
- (γ) Κτήση Ελληνικής Ιθαγένειας από απόφοιτο Τμήματος ή Σχολής ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ εφόσον διαθέτει απολυτήριο τίτλο Β/θμιας εκπαίδευσης από σχολείο στην Ελλάδα

Συγκεκριμένα, ως προς την πρώτη περίπτωση το άρθρο 1Α του Ν. 4332/2015, αντικαθίσταται και η ιθαγένεια αποκτάται με δήλωση και αίτηση σε συνάρτηση δύο κριτηρίων: (α) κατά την υποβολή της αίτησης δήλωσης το παιδί αλλοδαπού πρέπει να είναι εγγεγραμμένος στην Α' τάξη ελληνικού σχολείου της Α/θμιας εκπαίδευσης και να έχει συνεχή παρακολούθηση του ελληνικού σχολείου (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α' & β') προηγούμενη συνεχής διαμονή του ενός εκ των γονέων του επί πέντε τουλάχιστον έτη πριν από τη γέννησή του. Σε περίπτωση που το τέκνο γεννήθηκε πριν τη συμπλήρωση της ως άνω πενταετούς διαμονής, το δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας θεμελιώνεται με τη συμπλήρωση δεκαετούς συνεχούς νόμιμης διαμονής του γονέα (άρθρο 1, παρ. 1, εδ. β').

Επίσης, μετά το άρθρο 1Α του ΚΕΙ προστίθεται άρθρο 1Β, το οποίο διακρίνει δύο κατηγορίες που θεμελιώνουν το δικαίωμα απόκτησης της ιθαγένειας. Συγκεκριμένα:

1. Ανήλικος αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, εφόσον έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση είτε εννέα τάξεων Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης είτε έξι τάξεων Β/θμιας εκπαίδευσης.
2. Αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα και είναι απόφοιτος Τμήματος ή Σχολής ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εφόσον διαθέτει απολυτήριο Β/θμιας εκπαίδευσης ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα.

Με το άρθρο 2 του Ν.4332/2015 (Μεταβατικές διατάξεις) ρυθμίζονται τα ζητήματα των εκκρεμών αιτήσεων κτήσης ιθαγένειας των παραγράφων 1 έως 6 του άρθρου 1Α του ΚΕΙ όπως είχε τροποποιηθεί με την παρ. 2 του άρθρου 1 του Ν.3838/2010. Συγκεκριμένα οι αιτήσεις που εκκρεμούν είτε στις αρμόδιες υπηρεσίες των οικείων Αποκεντρωμένων Διοικήσεων είτε στις αρμόδιες υπηρεσίες των οικείων Δήμων, πλέον εξετάζονται υπό τους όρους του άρθρου 1Α και 1Β του ΚΕΙ, όπως αυτά τροποποιούνται με το άρθρο 1 του Ν.4332/2015, πλην της καταβολής του προβλεπόμενου παραβόλου.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Ο βασικός σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση ορισμένων παραμέτρων της ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς μεταναστών στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα επιδιώκεται η διερεύνηση της κοινωνικοπολιτισμικής διάστασης της ενσωμάτωσης και της διάστασης της ταυτότητας. Δεδομένου ότι ένας μεγάλος αριθμός της δεύτερης γενιάς μεταναστών στην Ελλάδα φοιτά στο εκπαιδευτικό σύστημα, η παρούσα έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τα χαρακτηριστικά αυτής της γενιάς. Ειδικότερα η έρευνα εστιάζει στο μαθητικό πληθυσμό των μεταναστών που φοιτούν στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στόχος της είναι να αναδείξει το βαθμό ενσωμάτωσής τους, το «ειδικό βάρος» και την ένταση των παραμέτρων ενσωμάτωσης, αναδεικνύοντας παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζουν τις παραμέτρους αυτές.

Συγκεκριμένα, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

- Η καταγραφή της πολιτισμικής και κοινωνικής προσαρμογής των μεταναστών δεύτερης γενιάς. Σε ποιο βαθμό, δηλαδή, έχουν αποδεχθεί και υιοθετήσει τις αξίες και τις συνήθειες της χώρας υποδοχής και κατά πόσο έχει επηρεαστεί ο τρόπος ζωής τους και ο βαθμός της κοινωνικής τους συμμετοχής μέσα από την εν γένει στάση τους για την ελληνική πραγματικότητα, τις συναναστροφές με Έλληνες συνομηλίκους, τη ψυχαγωγία και την ενεργό τους δράση σε συλλόγους, εκδηλώσεις.
- Η αποτύπωση της πρόθεσης για μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα, μέσα από τη διερεύνηση των προσδοκιών και των μελλοντικών τους επιδιώξεων, την πρόθεση απόκτησης δικαιώματος ψήφου και την πρόθεση απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας.

Με βάση τους ανωτέρω στόχους, χρησιμοποιήθηκαν οι εξής παράμετροι: (α) οι συναναστροφές με συνομηλίκους (ομοεθνείς, Έλληνες, άτομα άλλων εθνικοτήτων), (β) η δραστηριοποίηση σε συλλόγους εκτός των μαθητικών, (γ) η παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, (δ) η συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες (εθνικές εορτές, εορτασμούς, παρελάσεις), (ε) η πρόθεση μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα, (στ) η επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου και (ζ) η επιθυμία απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας. Οι θετικές απαντήσεις όσον αφορά τις συγκεκριμένες παραμέτρους θα θεωρήσουμε ότι αποτελούν πρόθεση αλλά και παράλληλα ένδειξη του βαθμού ενσωμάτωσής τους.

Ως πιθανοί παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζουν τις ανωτέρω παραμέτρους πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι του φύλου, της ηλικίας, της χώρας γέννησης, της κατοχής ιδιόκτητης κατοικίας, των ετών παραμονής στην Ελλάδα, του μορφωτικού επιπέδου και της εργασίας των γονέων, της οικογενειακής κατάστασης, του βαθμού ικανοποίησης από τον ελληνικό τρόπο ζωής και της αντιμετώπισης διακριτικής μεταχείρισης.

Επίσης επιχειρήθηκε συγκριτική ανάλυση ορισμένων χαρακτηριστικών των Ελλήνων και των αλλοδαπών μαθητών, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη διαφορών ή ομοιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα ελέγχθηκε η πρόθεση συνέχισης των σπουδών τους μετά το σχολείο, η τυχόν απασχόληση παράλληλα με το σχολείο (τα σαββατοκύριακα ή κατά τις διακοπές), το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας, η προτίμηση φοίτησης (μόνο με ομοεθνείς ή/και με αλλοδαπούς) καθώς και η άποψή τους για τη μεταναστευτική πολιτική της χώρας και η στάση των ελλήνων μαθητών (θετική ή αρνητική) απέναντι στους μετανάστες.

4.2 Βασικές υποθέσεις

Εμπειρικές μελέτες σε πολλές άλλες χώρες έχουν αναδείξει ότι η δεύτερη γενιά μεταναστών ενσωματώνεται χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες (Heath, 2014; Simon, 2007; Portes & Rumbaut, 2005; Crul & Vermeulen, 2003; Rumbaut, 1994; Portes & Zhou, 1993). Η ενσωμάτωση αυτής της γενιάς δεν εξαρτάται μόνο από το οικογενειακό περιβάλλον, την εκπαιδευτική διαδρομή και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, αλλά και από το ίδιο το άτομο ενώ σε κάποιες περιπτώσεις και από την εθνικότητα (Portes & Rumbaut, 2005; Crul & Vermeulen, 2003). Ειδικότερα ως προς την εκπαιδευτική

επιτυχία ή αποτυχία, αυτή συνδέεται περισσότερο με το οικογενειακό περιβάλλον παρά με το γεγονός ότι είναι παιδιά μεταναστών (Heath & Brinbaum, 2007). Ο ρόλος της οικογένειας στη διαδικασία της ενσωμάτωσης των αλλοδαπών μαθητών αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός (Alba et al., 1999). Έχει επίσης διαπιστωθεί ότι οι διαφορές στην ακαδημαϊκή επίτευξη των μαθητών της δεύτερης γενιάς ερμηνεύονται από τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες (οικογενειακό υπόβαθρο), επηρεάζοντας κατ' επέκταση και το βαθμό ενσωμάτωσής τους (Støren & Helland, 2010; Brinbaum & Cebolla-Boado, 2007; Schmid, 2001).

Επίσης έχει αποδειχθεί ότι η μητρική γλώσσα αποτελεί σημείο αναφοράς και σύνδεσης με τη χώρα καταγωγής. Στο βαθμό που αυτή εγκαταλείπεται, σταματά η λειτουργία της ως συνδετικού στοιχείου και απομακρύνει τον μετανάστη από τη χώρα καταγωγής του. Σύμφωνα με έρευνα του ΟΟΣΑ (PISA, 2003) έχει προκύψει ότι η ανεπαρκής γνώση της μητρικής γλώσσας, ανεξαρτήτου εθνικότητας (OECD, 2004) από την πλειονότητα των αλλοδαπών μαθητών, αποτελεί παράγοντα μόνιμης παραμονής τους στη χώρα υποδοχής. Αντιθέτως έχει αποδειχθεί ότι η γλώσσα της χώρας υποδοχής ενέχει λειτουργικό ρόλο, καθώς ικανοποιεί κυρίως τις ανάγκες στον εργασιακό χώρο και επιτρέπει την κοινωνική προσαρμογή των μεταναστών (Portes & Shauffler, 1996; Κασσιμάτη, 1984; Oksaar, 1981). Κατά συνέπεια η γλώσσα αναδεικνύεται σε σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την πρόθεση του μετανάστη για μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής.

4.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Αναλυτικότερα, για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης, τίθενται τα εξής ερωτήματα:

- Ποιοι είναι οι παράγοντες που σχετίζονται με την κοινωνική συμμετοχή και την πολιτισμική προσαρμογή των αλλοδαπών μαθητών;
- Ποια είναι η πρόθεση των αλλοδαπών μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα;
- Σε ποιο βαθμό η σημερινή δεύτερη γενιά μεταναστών έχει ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία;

- Σε ποιο βαθμό το οικογενειακό περιβάλλον (ιδιοκτησία ακινήτου, βιοτικό επίπεδο της οικογένειας, μορφωτικό επίπεδο των γονέων) επηρεάζει το βαθμό ενσωμάτωσης των αλλοδαπών μαθητών;
- Σε ποιο βαθμό η γνώση της μητρικής γλώσσας επηρεάζει τη διαδικασία ενσωμάτωσης;
- Υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών των αλλοδαπών μαθητών ανάλογα με την εθνικότητα;

Η έρευνα προσπαθεί να αποτυπώσει τον τρόπο και το βαθμό ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς και πιο συγκεκριμένα των αλλοδαπών μαθητών στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αντικειμενικός στόχος είναι η άντληση ποιοτικών δεδομένων για την εξαγωγή αποτελεσμάτων που μπορούν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση πρόσφορων αποφάσεων μεταναστευτικής πολιτικής για το ζήτημα της δεύτερης γενιάς.

4.4 Σχεδιασμός

Ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της έρευνας προσδιορίστηκε από τον ίδιο τον στόχο της. Η επιλογή της ποσοτικής μεθόδου συλλογής στοιχείων κρίθηκε καταλληλότερη αναφορικά με την καταγραφή των απόψεων και των στάσεων για το συγκεκριμένο θέμα. Η ποσοτική μεθοδολογική προσέγγιση αποτελεί συστηματική και αντικειμενική διαδικασία που χρησιμοποιείται για την ποσοτικοποίηση, τον έλεγχο συγκεκριμένων θεωρητικών υποθέσεων και την παραγωγή αποτελεσμάτων που θα είναι αξιόπιστα, έγκυρα και αντιπροσωπευτικά (Coolikan, 2004). Μέσω αυτής της μεθόδου, ο ερευνητής μπορεί να προσεγγίσει ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων και να οδηγηθεί σε στατιστική ανάλυση των δεδομένων, η οποία επιτρέπει -κάτω από ορισμένες συνθήκες- γενίκευση των τάσεων στον ευρύτερο πληθυσμό του δείγματος.

Οι απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα διερευνήθηκαν μέσα από επιτόπια παρατήρηση και τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου. Η συγκεκριμένη τεχνική μας έδωσε τη δυνατότητα μιας σύντομης συνομιλίας με τους αλλοδαπούς μαθητές, μέσω της οποίας μπορέσαμε να εξάγουμε άμεσα συμπεράσματα, τα οποία επιβεβαιώθηκαν στην πορεία από την στατιστική επεξεργασία των δεδομένων.

4.5 Καθορισμός του δείγματος

Πληθυσμό-στόχο της έρευνας αποτέλεσαν οι αλλοδαποί μαθητές που φοιτούν στις σχολικές μονάδες του Λυκείου (ΓΕΛ και ΕΠΑΛ) στην πόλη της Κορίνθου, ηλικίας από 15 έως 19 ετών. Η μελέτη εστίασε σε αυτόν τον ηλικιακό πληθυσμό διότι αποτελεί βασικό πυρήνα της δεύτερης γενιάς μεταναστών στη χώρα, δεδομένου ότι η οικογενειακή επανένωση των μεταναστών ξεκίνησε από το 1991 και έπειτα. Κατά συνέπεια, ένας μεγάλος αριθμός παιδιών των μεταναστών βρίσκονται μεταξύ αυτών των ηλικιών, ενώ παράλληλα φοιτούν στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση εφόσον έχουν ενταχθεί στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επιπλέον, σε αυτή την ηλικία τα παιδιά είναι σε θέση να ανταποκριθούν καλύτερα στις ερωτήσεις, προκειμένου οι απαντήσεις τους να είναι όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικές.

Ο συνολικός πληθυσμός στις σχολικές μονάδες που επισκεφθήκαμε ανέρχεται στους 1.352 μαθητές. Από αυτούς οι 464 είναι αλλοδαποί, ήτοι ποσοστό 34.3% επί του συνόλου. Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε στα 4 Ημερήσια Γενικά Λύκεια Κορίνθου και στα 2 Επαγγελματικά Λύκεια Κορίνθου-Λουτρακίου, με τη συμμετοχή όλων των μαθητών (ελλήνων και αλλοδαπών) που φοιτούν σε αυτά. Η επιλογή όλων των μαθητών κρίθηκε ως η πλέον κατάλληλη, προκειμένου να μην δημιουργηθεί κανένα αίσθημα αποκλεισμού στους μαθητές που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών. Ακολούθηθηκε η μέθοδος της βολικής δειγματοληψίας, χωρίς πιθανότητα, με συμμετέχοντες που δήλωσαν την πληροφορημένη τους συναίνεση για συμμετοχή στην έρευνα και μπορούσαν να επικοινωνήσουν.

Αποκλείστηκαν άτομα που δεν υπέγραψαν την πληροφορημένη συγκατάθεση και δήλωσαν ότι δεν επιθυμούν να συμμετέχουν στη μελέτη, καθώς και άτομα που κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου θελήσουν να αποχωρήσουν για οποιοδήποτε λόγο. Επίσης, αποκλείστηκαν ερωτηματολόγια τα οποία δεν ήταν συμπληρωμένα σε ποσοστό μεγαλύτερο του 50%.

Το τελικό δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 172 αλλοδαποί μαθητές. Στο δείγμα δεν συνυπολογίστηκε ο αριθμός των παλιννοστούντων και των ομογενών μαθητών, καθώς και ο αριθμός των μαθητών από χώρες της ΕΕ. Αναφορικά με το δείγμα των ελλήνων μαθητών, υπολογίστηκαν τελικά 190 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια.

4.6 Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της παρούσας έρευνας πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου αυτό-αναφοράς, ειδικά προσαρμοσμένου για τις ανάγκες της μελέτης. Το ερωτηματολόγιο, ως εργαλείο συλλογής δεδομένων, παρέχει στον ερευνητή το πλεονέκτημα εξαγωγής συμπερασμάτων μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, με ταυτόχρονα χαμηλό οικονομικό κόστος (Παπαγεωργίου, 2004). Κατά τη δημιουργία και τον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, πρέπει να τονίζεται ιδιαίτερα η σαφήνεια και η κάλυψη όλων των ερευνητικών ερωτημάτων, στο πλαίσιο διασφάλισης της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας της έρευνας, καθώς επίσης και της ελαχιστοποίησης των λαθών από την πλευρά των συμμετεχόντων (Παππάς, 2002). Επιπλέον, ένα σωστό ερωτηματολόγιο αποσκοπεί και στο να αυξήσει το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων στην έρευνα, την εθελοντική συνεργασία τους, καθώς και την ειλικρινή συμπλήρωση και αποτύπωσή του (Bell, 2007).

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτέλεσε το κύριο ερευνητικό εργαλείο και δομήθηκε με βάση ανάλογες διεθνείς μελέτες. Επίσης, πριν πάρει την τελική του μορφή και προκειμένου να διασφαλιστεί η καταλληλότητα των ερωτήσεων και η αποφυγή λαθών ή παραλείψεων, διανεμήθηκε ένας μικρός αριθμός σε αλλοδαπούς μαθητές οι οποίοι εξαιρέθηκαν από το δείγμα, στο πλαίσιο της πιλοτικής μελέτης (pilot study).

4.6.1 Περιγραφή ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου καθώς και ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών, για τη συλλογή περαιτέρω πληροφοριών που θα συμβάλλουν στην εξαγωγή, σχετικών με την έρευνα, συμπερασμάτων (*Παράρτημα*). Το ερωτηματολόγιο είναι χωρισμένο σε τέσσερις (4) ενότητες. Στην πρώτη ενότητα περιγράφονται τα ατομικά και κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, στη δεύτερη αποτιμάται ο βαθμός ικανοποίησης των αλλοδαπών μαθητών από την ελληνική πραγματικότητα και καταγράφονται περιπτώσεις διακριτικής τους μεταχείρισης, στην τρίτη διερευνάται ο βαθμός κοινωνικής συμμετοχής και ο τρόπος της πολιτισμικής τους προσαρμογής, ενώ στην τέταρτη καταγράφεται η πρόθεση παραμονής στη χώρα και οι προσδοκίες τους για το μέλλον.

Ειδικότερα, πέρα από το φύλο και την ηλικία των ερωτώμενων, αποτυπώθηκε η οικογενειακή κατάσταση, η υπηκοότητα, το επίπεδο γνώσης της γλώσσας καταγωγής, η επιθυμία για συνέχιση των σπουδών, τα σχέδια για το μέλλον, η τυχόν εργασιακή απασχόληση, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, ο βαθμός ικανοποίησης από το επίπεδο διαβίωσης, οι συναναστροφές (ομοεθνείς-γηγενείς-αλλογενείς), οι προσδοκίες από τη χώρα υποδοχής, η επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης σε αυτήν ή η επιθυμία επιστροφής στη χώρα καταγωγής.

Επειδή, όπως προαναφέρθηκε, τα ερωτηματολόγια απευθύνονταν σε Έλληνες και αλλοδαπούς μαθητές, οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκύπτει άμεσα ότι επρόκειτο για έρευνα που αφορούσε αλλοδαπούς μαθητές. Ο τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων διευκόλυνε την ταυτόχρονη διανομή του ερωτηματολογίου, αλλά παράλληλα δημιούργησε δυσκολίες στον τρόπο απάντησης από τους αλλοδαπούς μαθητές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταγραφούν αρκετές αδιάφορες απαντήσεις οι οποίες και δεν συμπεριελήφθησαν στην περαιτέρω στατιστική επεξεργασία και ανάλυση.

4.7 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Για την ευκολότερη διαδικασία χορήγησης των ερωτηματολογίων, καταστρώθηκε ένα πλάνο διανομής τους. Με δεδομένο το αυστηρό και περιορισμένο χρονικό περιθώριο της μελέτης, κρίθηκε σκόπιμο και αποφασίστηκε, οι απαντήσεις στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου να συμπληρώνονται από τους ίδιους τους μαθητές (έλληνες και αλλοδαπούς). Προηγήθηκαν επιστολές με το σχέδιο της έρευνας και τηλεφωνική επικοινωνία με τους Διευθυντές των σχολείων, προκειμένου να ορισθούν οι ακριβείς ημερομηνίες και ώρες επίσκεψης, έτσι ώστε να μην παρεμποδίζεται η ομαλή ροή του σχολικού προγράμματος. Τονίζεται η προθυμία και σημαντική βοήθεια που λάβαμε για τη διεξαγωγή της έρευνας, τόσο από τους Διευθυντές, όσο και από το υπόλοιπο εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων.

Σε κάθε περίπτωση το ερωτηματολόγιο συνοδεύονταν από μια επιστολή στην οποία διευκρινίζονταν ο σκοπός της έρευνας, καθώς και ο φορέας στα πλαίσια του οποίου διεξάγεται. Η βασική ερευνήτρια, έχοντας την ηθική υποχρέωση προς τους ερωτώμενους για την προστασία των δικαιωμάτων τους, τόνιζε εκ των προτέρων την τήρηση της ανωνυμίας τους και την εμπιστευτικότητα των πληροφοριών, καθώς και

την εθελοντική φύση της μελέτης, με ευγενή διάθεση του χρόνου συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου ο οποίος κυμαίνονταν στα 15 περίπου λεπτά. Υπήρχε σαφής ενημέρωση πως τα δεδομένα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους ερευνητικούς σκοπούς και δεν θα χρησιμοποιηθούν οπουδήποτε αλλού ως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Επίσης, επισημαίνονταν πως δεν υπήρχαν σωστές και λάθος απαντήσεις, παρά μόνο το προσωπικό κριτήριο απάντησης κάθε συμμετέχοντα.

Η διανομή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε από την ίδια την ερευνήτρια σε συνεννόηση με τους Διευθυντές των Σχολείων που συμμετείχαν στην έρευνα. Σε καθημερινή βάση η ερευνήτρια προσδιόριζε το υπό έρευνα δείγμα και συνέλλεξε στοιχεία από τους ερωτώμενους μαθητές. Η διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων διήρκησε δύο μήνες, από τον Νοέμβριο του 2019 έως και τον Δεκέμβριο του 2019. Στη συνέχεια, κάθε ερωτηματολόγιο κωδικοποιήθηκε και έγινε η καταγραφή και η επεξεργασία των στοιχείων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Στατιστική ανάλυση

Οι ποιοτικές μεταβλητές (π.χ. φύλο, βαθμός γνώσης της χώρας καταγωγής κ.ά.) παρουσιάζονται ως απόλυτη και σχετική (%) συχνότητα. Οι συνεχείς μεταβλητές (π.χ. ηλικία, έτη παραμονής στην Ελλάδα) παρουσιάζονται ως μέση τιμή \pm τυπική απόκλιση. Η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ δύο ποιοτικών μεταβλητών (π.χ. επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου στις ελληνικές εκλογές και κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά) διερευνήθηκε χρησιμοποιώντας τον έλεγχο X^2 (Chi-square test), ενώ ο έλεγχος για ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ μίας ποιοτικής μεταβλητής και μίας συνεχούς πραγματοποιήθηκε με τον έλεγχο Student's t-test.

Επιπλέον, για τον εντοπισμό των παραγόντων που σχετίζονται ισχυρά με την επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε πολλαπλή λογαριθμική (logistics) παλινδρόμηση. Οι παράγοντες που διερευνήθηκαν (ανεξάρτητες μεταβλητές) ήταν το φύλο και η ηλικία των μαθητών, τα έτη παραμονής στην Ελλάδα, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το επίπεδο γνώσης της μητρικής τους γλώσσας, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας (ως δείκτες χρησιμοποιήθηκαν η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας και η εργασιακή απασχόληση και των δύο γονέων), η διαβίωση με ολόκληρη την οικογένεια ή όχι, ο βαθμός ικανοποίησής τους από την ελληνική πραγματικότητα, καθώς και η συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις και συλλόγους. Η επιλογή του βέλτιστου μοντέλου (που περιλαμβάνει μόνο τους στατιστικά σημαντικούς παράγοντες για την μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα) πραγματοποιήθηκε χρησιμοποιώντας την «προς τα πίσω διαδικασία» (backward procedure). Τα αποτελέσματα του τελικού μοντέλου λογαριθμικής παλινδρόμησης παρουσιάζονται με το σχετικό λόγο (ΣΛ) και το 95% διάστημα εμπιστοσύνης αυτού (95% ΔΕ).

Για την αποτίμηση του βαθμού ικανοποίησης των αλλοδαπών μαθητών από την ελληνική πραγματικότητα και τη διερεύνηση του ενδεχόμενου μόνιμης εγκατάστασής τους στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε έλεγχος εσωτερικής συνοχής μεταξύ των ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκαν. Συγκεκριμένα, υπολογίστηκε ο συντελεστής

Cronbach's alpha, που λαμβάνει τιμές από 0 έως 1. Μεγαλύτερες τιμές του συντελεστή υποδηλώνουν μεγαλύτερη εσωτερική συνοχή.

Ως στατιστικά σημαντικό θεωρήθηκε το παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας 5%, ενώ επίπεδο σημαντικότητας μεταξύ 5% και 10% θεωρήθηκε ως οριακά στατιστικά σημαντικό. Όλες οι στατιστικές αναλύσεις πραγματοποιήθηκαν με το πρόγραμμα SPSS 22.0 (SPSS Inc, Chicago, IL, USA).

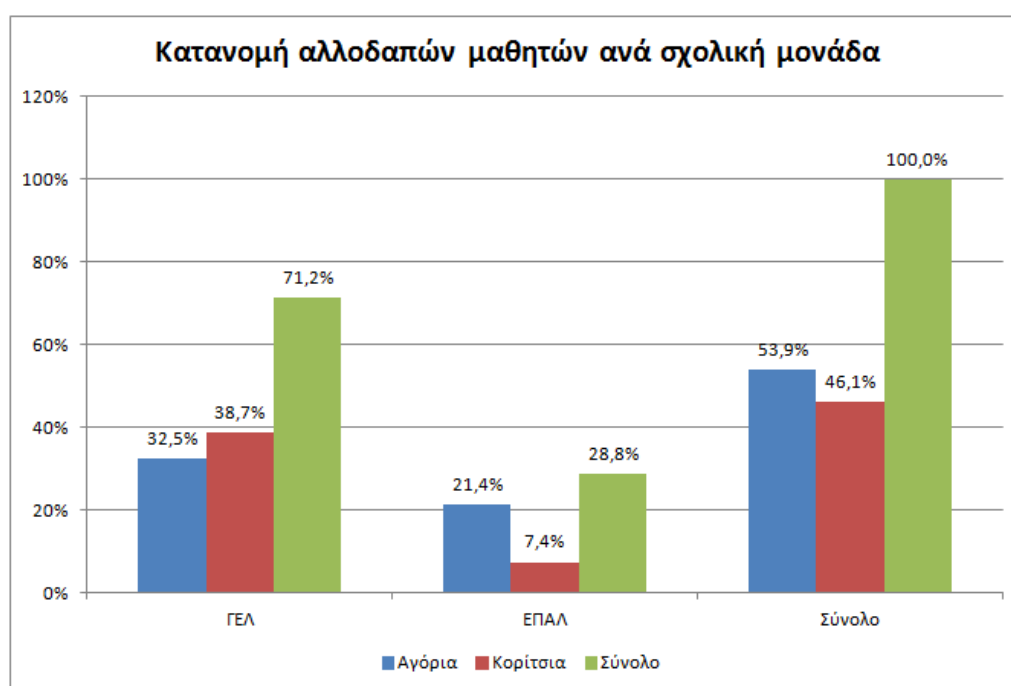
5.2 Ευρήματα έρευνας

5.2.1 Χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών

Το 71.2% των αλλοδαπών μαθητών του δείγματος προέρχεται από μαθητές ΓΕΛ και το υπόλοιπο 28.8% από μαθητές ΕΠΑΛ (Διάγραμμα 1). Αναφορικά με το δείγμα των ελλήνων μαθητών, τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται για το ΓΕΛ στο 69.4% και για το ΕΠΑΛ στο 31.6% (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Ποσοστιαία αναλογία του δείγματος, ανά σχολική μονάδα

	ΓΕΛ	ΕΠΑΛ
Αλλοδαποί μαθητές	71.2%	28.8%
Έλληνες μαθητές	69.4%	31.6%

Διάγραμμα 1: Κατανομή των αλλοδαπών μαθητών ανά σχολική μονάδα

5.2.1.1 Κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται συνοπτικά τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 2: Κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία (N=142)	Άλλη (N=30)	Σύνολο (N=172)
Φύλο			
<i>Αγόρι</i>	71 (50%)	18 (60%)	89 (51.7%)
<i>Κορίτσι</i>	71 (50%)	12 (40%)	83 (48.3%)
Ηλικία (έτη)	16.8 ± 1.4	16.1 ± 1.5	16.5 ± 1.6
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	15.6 ± 1.6	15.2 ± 1.7	15.4 ± 1.7
Εργασία μαθητών			
<i>Καθόλου</i>	108 (76.1%)	18 (60%)	126 (73.3%)
<i>Τα Σαββατοκύριακα</i>	12 (8.5%)	2 (6.7%)	14 (8.1%)
<i>Μόνο στις διακοπές</i>	19 (13.4%)	9 (30%)	28 (16.3%)
<i>Παράλληλα με το σχολείο</i>	3 (2.1%)	1 (3.3%)	4 (2.3%)
Ιδιόκτητη κατοικία (Ναι)	47 (33.1%)	7 (23.3%)	54 (31.4%)
Συμβίωση με τους 2 γονείς (και τα αδέρφια)	132 (93%)	22 (73.3%)	152 (88.4%)
Εργασιακή απασχόληση και για τους 2 γονείς	125 (88%)	21 (70%)	146 (84.9%)
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα			
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	22 (15.1%)	5 (16.7%)	27 (15.3%)
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	51 (34.9%)	9 (30%)	60 (34.1%)
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	68 (46.6%)	15 (50%)	83 (47.2%)
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	5 (3.4%)	1 (3.3%)	6 (3.4%)
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας			
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	19 (13.4%)	4 (13.3%)	23 (13.4%)
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	50 (35.2%)	10 (33.3%)	60 (34.9%)
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	69 (48.6%)	13 (43.3%)	82 (47.7%)
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	4 (2.8%)	3 (10%)	7 (4.1%)

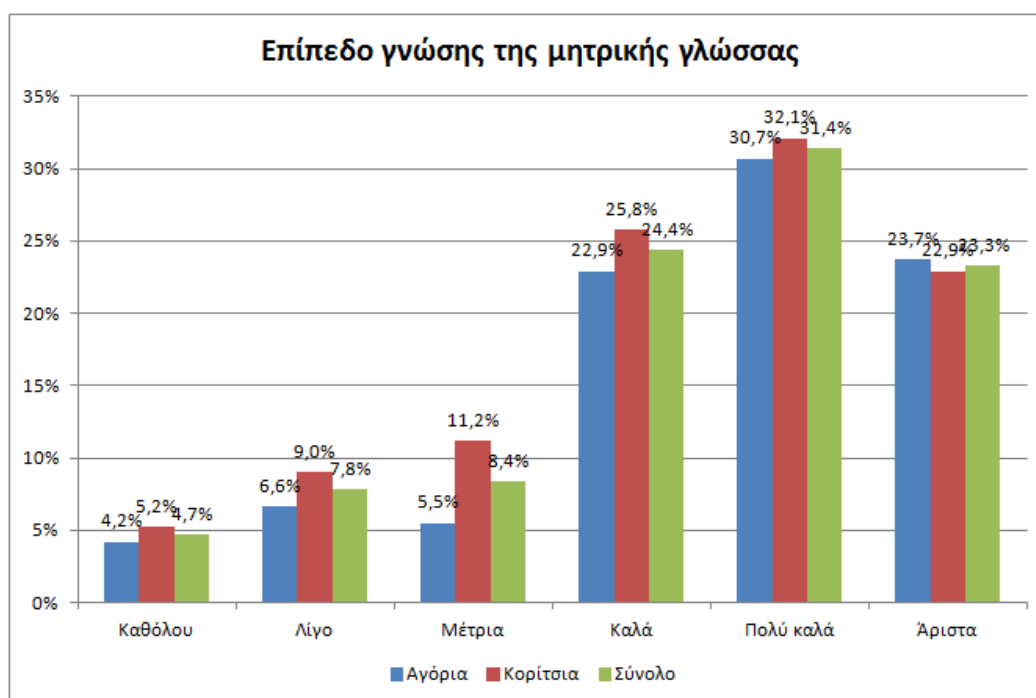
Η μεγάλη πλειονότητα των αλλοδαπών μαθητών κατάγεται από την Αλβανία (82.6%), ενώ οι υπόλοιποι μαθητές προέρχονται από άλλες χώρες (πρώην Σοβιετική Ένωση, Βουλγαρία). Οι περισσότεροι μαθητές δήλωσαν πως δεν εργάζονταν καθόλου (73.3%), ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (16.3%) ανέφερε πως δούλευε μόνο στις διακοπές. Ο μέσος όρος των ετών παραμονής στην Ελλάδα ανερχόταν στα 15.4 έτη, αφού ο μεγάλος όγκος των μαθητών φαίνεται να έχει γεννηθεί εδώ.

Μόνο το 31.4% των μαθητών δήλωσε πως κατοικούσε σε ιδιόκτητη κατοικία. Η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (88.9%) ανέφερε πως ζούσε με ολόκληρη την οικογένεια, ενώ επίσης ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των μαθητών (84.9%) δήλωσε πως εργάζονταν και οι δύο γονείς τους. Αντιθέτως, μόλις το 1.2% των μαθητών ανέφερε πως δεν εργαζόταν κανένας από τους δύο γονείς. Το 47.2% των μαθητών απάντησαν ότι ο πατέρας τους έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση και μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη μητέρα ήταν ελάχιστα υψηλότερο (47.7%). Επίσης δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική στατιστικά διαφορά σε όλα τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά μεταξύ αυτών που κατάγονται από την Αλβανία και αυτών που κατάγονται από άλλη χώρα.

Θεωρήθηκε ακόμη πως ο συνδυασμός της μη εργασιακής απασχόλησης των μαθητών, η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας και η εργασιακή απασχόληση και των δύο γονέων υποδηλώνουν μία πολύ καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Διαπιστώθηκε πως το 12.7% των μαθητών πληρούσε και τις τρεις αυτές προϋποθέσεις, ενώ το 16.2% των μαθητών βρέθηκε πως δεν πληρούσε καμία από τις παραπάνω συνθήκες. Το 41.2% των μαθητών πληρούσε μόνο τη μία (όχι πάντα την ίδια) από τις τρεις συνθήκες, ενώ το 34,5% πληρούσε δύο από τις τρεις. Επίσης δεν παρατηρήθηκε καμία σημαντική διαφοροποίηση ως προς τα χαρακτηριστικά μεταξύ των διαφορετικών εθνικοτήτων (Αλβανική και άλλη).

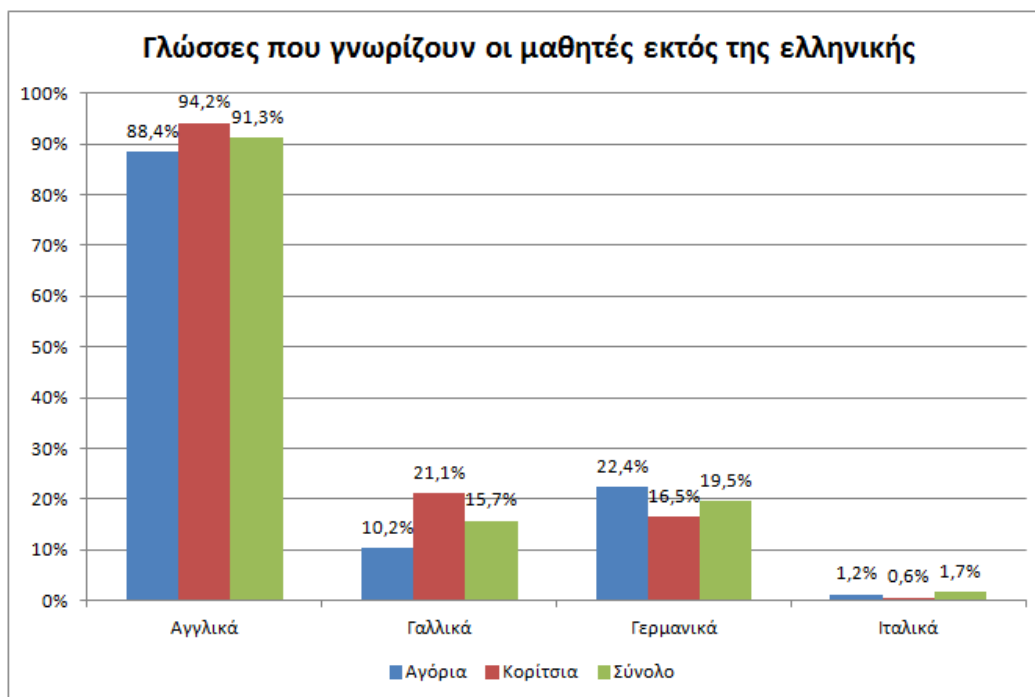
5.2.1.2 Μορφωτικό επίπεδο των αλλοδαπών μαθητών

Αναφορικά με το επίπεδο γνώσης της γλώσσας μητρικής τους γλώσσας, ένα ποσοστό της τάξης του 47.4% (Διάγραμμα 2) δήλωσε πως γνωρίζει από πολύ καλά έως άριστα τη γλώσσα της χώρας καταγωγής, ενώ το 31.7% ανέφερε πως τη γνωρίζει καλά. Μέτρια έως καθόλου δήλωσε μόλις το 20.9%. Αξιοσημείωτο είναι ότι μόνο το 4.7% των ερωτηθέντων δεν γνωρίζει καθόλου τη μητρική γλώσσα.

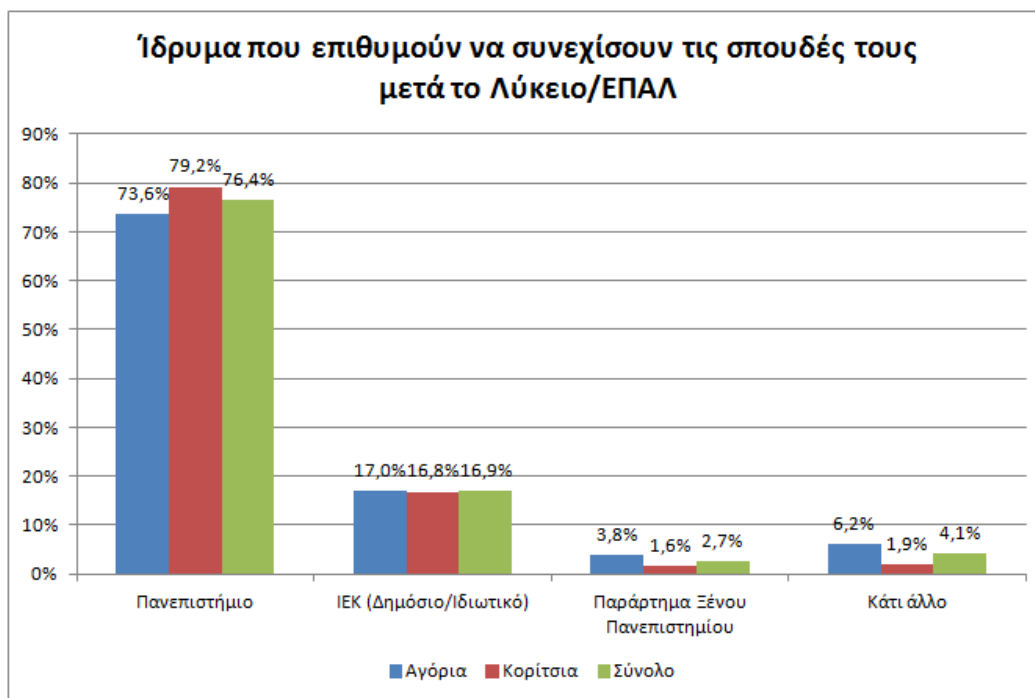
Διάγραμμα 2: Επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας

Η πλειοψηφία των αλλοδαπών μαθητών δήλωσε πως γνώριζε άλλες ξένες γλώσσες εκτός της ελληνικής: Αγγλικά (91.3%), Γερμανικά (19.5%), Γαλλικά (15.7%) και μόλις το 1.7% Ιταλικά (Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3: Γλώσσες που γνωρίζουν οι μαθητές εκτός της ελληνικής

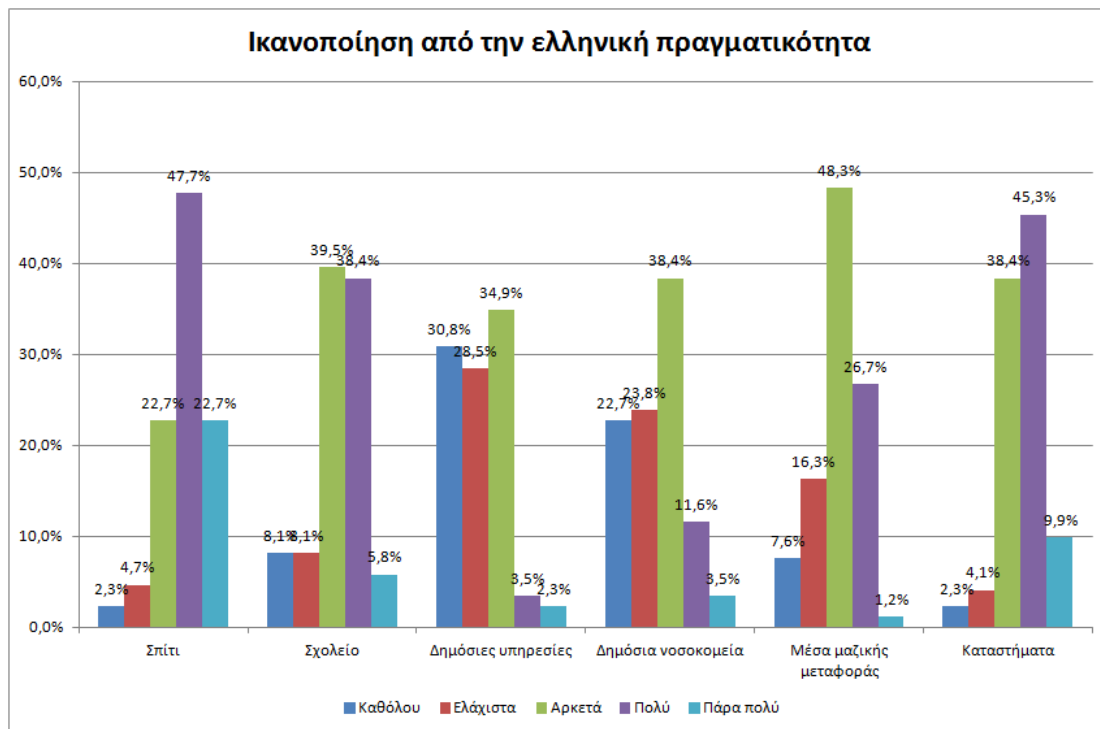
Η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (86%) δήλωσε πως επιθυμεί να συνεχίσει τις σπουδές του μετά το Λύκειο ή το ΕΠΑΛ. Από αυτούς, το 76.4% δήλωσε ότι επιθυμεί να συνεχίσει τις σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο – ΑΕΙ) και οι υπόλοιποι σε ΙΕΚ (δημόσιο ή ιδιωτικό) ή σε παράρτημα ξένου Πανεπιστημίου (Διάγραμμα 4). Από τους μαθητές που δήλωσαν πως δεν επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους μετά το Λύκειο (15%), το 83% δήλωσε πως θα ψάξει για δουλειά και οι υπόλοιποι ότι θα φύγουν σε άλλη χώρα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μεταξύ των χωρών που καταγράφηκαν ως απάντηση στην ερώτηση σχετικά με τη χώρα, δεν δηλώθηκε από κανένα μαθητή η χώρα καταγωγής του. Η απάντηση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως πρόθεση μη επιστροφής στη χώρα καταγωγής τους, χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι είναι αρκετά νέοι για να έχουν τόσο ξεκάθαρα σχέδια για τις μελλοντικές τους επιλογές.

Διάγραμμα 4: Ίδρυμα που επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους μετά το Λύκειο/ΕΠΑΛ

5.2.2 Ικανοποίηση των αλλοδαπών μαθητών και αντιμετώπιση διακριτικής μεταχείρισης

Ο βαθμός ικανοποίησης των αλλοδαπών μαθητών από την ελληνική πραγματικότητα αποτιμήθηκε αξιολογώντας το βαθμό ικανοποίησής τους από το σπίτι που μένουν, το σχολείο, από την παρεχόμενη εξυπηρέτηση στις δημόσιες υπηρεσίες, στα δημόσια νοσοκομεία, στα μέσα μεταφοράς και στα καταστήματα που ψωνίζουν. Από το *Διάγραμμα 5* διαπιστώνεται ότι η πλειονότητα των μαθητών δηλώνει μεγάλη (πολύ/πάρα πολύ) ικανοποίηση για το σπίτι που μένει (70.4%) και τα καταστήματα που ψωνίζει (55.2%), αρκετή έως πολύ ικανοποίηση για το σχολείο που πηγαίνει (77.9%) και τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς (75%), αλλά ελάχιστη ικανοποίηση έως και δυσαρέσκεια για τις δημόσιες υπηρεσίες (59.3%) και τα δημόσια νοσοκομεία (65.5%).

Διάγραμμα 5: Ικανοποίηση των μαθητών από την ελληνική πραγματικότητα

Επιπλέον, για την αποτίμηση του βαθμού ικανοποίησης των μαθητών από την ελληνική πραγματικότητα δημιουργήθηκε ένας δείκτης, μεγαλύτερες τιμές του οποίου υποδηλώνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση. Ο δείκτης αυτός αναπτύχθηκε ακολουθώντας την εξής διαδικασία: σε κάθε μία από τις ερωτήσεις που αφορούσαν στο βαθμό ικανοποίησης από το σπίτι, το σχολείο, τις δημόσιες υπηρεσίες, τα δημόσια νοσοκομεία, τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς και τα καταστήματα, αποδόθηκαν τιμές 0, 1, 2, 3 και 4 όταν οι μαθητές δήλωναν δυσαρεστημένοι, ελάχιστα ικανοποιημένοι, αρκετά ικανοποιημένοι, πολύ ικανοποιημένοι και πάρα πολύ ικανοποιημένοι. Στη συνέχεια, αθροίζοντας αυτές τις τιμές για τις έξι ερωτήσεις προέκυψε ένα σκορ με εύρος τιμών 0-24. Οι ερωτήσεις αυτές συνδυάστηκαν σε ένα μόνο δείκτη δεδομένου ότι ο έλεγχος εσωτερικής συνοχής έδειξε μεγάλη συνοχή (Cronbach's alpha = 0.705). Συνολικά, ο μέσος όρος \pm τυπική απόκλιση του δείκτη που εκφράζει το βαθμό ικανοποίησης από την ελληνική πραγματικότητα υπολογίστηκε 17.5 ± 3.3 . Αυτό σημαίνει ότι οι αλλοδαποί μαθητές είναι ικανοποιημένοι σε ποσοστό 73%.

Στον Πίνακα 3 απεικονίζονται οι περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης, βάσει των εκτιμήσεων των ίδιων των αλλοδαπών μαθητών. Σύμφωνα με αυτές, το 33.7% των μαθητών δήλωσε ότι έχει αντιμετωπίσει προβλήματα λόγω της καταγωγής του και των πολιτικών ή θρησκευτικών του πεποιθήσεων. Μεταξύ αυτών το 32.3% ανέφερε πως τα προβλήματα τα αντιμετωπίζει γενικά μέσα στην κοινωνία, ενώ το 11.5% των αλλοδαπών μαθητών ανέφερε ότι τα προβλήματα αυτά τα αντιμετώπισε μέσα στο σχολείο. Ένα 2.1% των μαθητών δήλωσε πως αντιμετώπισε ρατσιστική μεταχείριση από τους καθηγητές.

Πίνακας 3: Περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης αλλοδαπών μαθητών

	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία	Αλλη	Σύνολο
Διακριτική μεταχείριση από την αστυνομία	2 (2.5%)	1 (6.7%)	3 (3.1%)
Εκδήλωση επεισοδίου	4 (4.9%)	1 (6.7%)	5 (5.2%)
Διακριτική μεταχείριση στην αγορά εργασίας	2 (2.5%)	0 (0.0%)	2 (2.1%)
Διακριτική μεταχείριση από το ευρύτερο φιλικό περιβάλλον	2 (2.5%)	0 (0.0%)	2 (2.1%)
Διακριτική μεταχείριση από τους καθηγητές	2 (2.5%)	0 (0.0%)	2 (2.1%)
Διακριτική μεταχείριση από την ευρύτερη κοινωνία	29 (35.8%)	2 (13.3%)	31 (32.3%)
Διακριτική μεταχείριση από το σχολικό περιβάλλον	9 (11.1%)	2 (13.3%)	11 (11.5%)
Βίαη αντιμετώπιση εις βάρος τους	2 (2.5%)	0 (0.0%)	2 (2.1%)

5.2.3 Κοινωνική συμμετοχή και πολιτισμική προσαρμογή

Ο βαθμός κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής των αλλοδαπών μαθητών διερευνήθηκε με βάση τις συναναστροφές με άτομα ίδιας ή διαφορετικής καταγωγής, τη συμμετοχή τους σε εξωσχολικούς συλλόγους, πολιτιστικές εκδηλώσεις και σχολικές δραστηριότητες, καθώς και την επιθυμία φοίτησης σε σχολεία μόνο με ομοεθνείς ή όχι. Από τον Πίνακα 4 παρατηρούμε ότι η πλειονότητα των μαθητών συνηθίζει να κάνει παρέα τόσο με συμπατριώτες τους, όσο και με άτομα ελληνικής καταγωγής και άτομα από άλλες χώρες, ενώ μόνο το 6.7% των συμμετεχόντων δήλωσε πως συναναστρέφεται μόνο με συμπατριώτες. Επίσης, ένα ακόμα μικρότερο ποσοστό (3.5%) ανέφερε πως συναναστρέφεται μόνο με άτομα ελληνικής καταγωγής.

Πίνακας 4: Προσδιορισμός κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής των αλλοδαπών μαθητών

	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία	Άλλη	Σύνολο
Κάνετε παρέα συνήθως με:			
<i>Συμπατριώτες</i>	5.0%	12.3%	6.7%
<i>Άτομα ελληνικής καταγωγής</i>	3.1%	4.9%	3.5%
<i>Άτομα από άλλες χώρες</i>	2.3%	7.4%	3.5%
<i>Όλα τα παραπάνω άτομα</i>	89.7%	75.3%	86.3%
Δραστηριοποίηση σε κάποιο σύλλογο (πλην του μαθητικού)	20.5%	15.0%	19.2%
Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων	62.6%	62.2%	62.5%
Συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες	61.0%	58.5%	60.4%
Προτίμηση παρακολούθησης μαθημάτων σε σχολείο όχι αποκλειστικά με ομοεθνείς	95.9%	91.5%	94.9%

Αν και το ποσοστό των μαθητών που δήλωσαν πως συμμετέχουν στις δραστηριότητες του σχολείου και παρακολουθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις βρέθηκε να είναι αρκετά υψηλό (60.4%), το ποσοστό των ατόμων που ανέφεραν πως δραστηριοποιούνται σε κάποιο σύλλογο εκτός των μαθητικών ήταν εξαιρετικά χαμηλό (19.2%). Επίσης, μόνο 7 μαθητές (4.1%) ανέφεραν ότι θα προτιμούσαν να παρακολουθούν τα μαθήματα του σχολείου μόνο με ομοεθνείς τους, που σημαίνει ότι η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων (95.9%) δήλωσε πως προτιμά να παρακολουθεί μαθήματα με έλληνες μαθητές και με μαθητές άλλων εθνικοτήτων.

Το 56.8% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και πως κάνει παρέα τόσο με συμπατριώτες του όσο και με Έλληνες αλλά και με άτομα άλλης εθνικότητας, ενώ μόνο το 7.7% των συμμετεχόντων δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν κάνουν παρέα με όλους τους συνομήλικους τους (ανεξαρτήτως εθνικότητας), το 43.5% ανέφερε πως συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ μεταξύ των μαθητών που ανέφεραν πως κάνουν παρέα με όλους, το 65.8% δήλωσε ότι συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ($X^2 = 8.433$, $p = 0.004$).

Το 54.1% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως συμμετέχει σε σχολικές δραστηριότητες και κάνει παρέα τόσο με συμπατριώτες του όσο και με Έλληνες και άτομα άλλης εθνικότητας, ενώ μόνο το 7.4% των συμμετεχόντων δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν κάνουν παρέα με όλους τους συνομήλικους τους (ανεξαρτήτως εθνικότητας), το 46.8% ανέφερε πως συμμετέχει στις σχολικές δραστηριότητες, ενώ μεταξύ των μαθητών που ανέφεραν πως κάνουν παρέα με όλους, το 62.8% δήλωσε ότι συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ($X^2 = 4.337$, $p = 0.037$).

Το 84.3% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως προτιμά να κάνει μαθήματα σε σχολεία που δεν πηγαίνουν μόνο ομοεθνείς τους και κάνει παρέα τόσο με συμπατριώτες του όσο και με Έλληνες και με άτομα άλλης εθνικότητας, ενώ μόνο το 1.8% των συμμετεχόντων δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν κάνουν παρέα με όλους τους συνομήλικους τους (ανεξαρτήτως εθνικότητας) και μεταξύ αυτών που δήλωσαν πως κάνουν παρέα με όλους, το 85,3% και το 96,3%, αντίστοιχα, ανέφερε πως προτιμά να φοιτά σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς ($X^2 = 7.373$, $p = 0.007$).

Το 44.2% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και σε σχολικές δραστηριότητες, ενώ το 21.5% δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από αυτές τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, το 42.5% ανέφερε πως συμμετέχει στις σχολικές δραστηριότητες, ενώ μεταξύ των μαθητών που ανέφεραν πως συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, το 70.8% δήλωσε ότι συμμετέχει και στις σχολικές δραστηριότητες ($X^2 = 26.421$, $p = 0.004$).

Το 60.3% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και πως προτιμά να κάνει μαθήματα σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς τους, ενώ μόνο το 1.8% των μαθητών δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από αυτές τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, τόσο μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν συμμετέχουν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις όσο και μεταξύ αυτών που ανέφεραν πως συμμετέχουν, περίπου το 95% ανέφερε πως προτιμά να παρακολουθεί μαθήματα σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς ($X^2=0.003$, $p=0.957$).

Το 61.3% των συμμετεχόντων μαθητών δήλωσε ταυτόχρονα πως συμμετέχει στις σχολικές δραστηριότητες και πως προτιμά να κάνει μαθήματα σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς τους, ενώ μόνο το 1.8% των μαθητών δεν απάντησε καταφατικά σε καμία από αυτές τις δύο ερωτήσεις. Επίσης, τόσο μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν συμμετέχουν στις σχολικές δραστηριότητες όσο και μεταξύ αυτών που ανέφεραν πως συμμετέχουν, περίπου το 95% ανέφερε πως προτιμά να παρακολουθεί μαθήματα σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς ($X^2=0.001$, $p=0.980$).

Από το συνδυασμό των απαντήσεων των μαθητών στις παραπάνω ερωτήσεις, δημιουργήθηκε ένας δείκτης αποτίμησης του βαθμού κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής. Το εύρος τιμών αυτού του δείκτη κυμαίνεται μεταξύ 0 και 4. Η τιμή 0 αποδόθηκε σε μαθητές που δεν είχαν απαντήσει καταφατικά σε καμία από τις παραπάνω ερωτήσεις και συνεπώς θεωρήθηκε ότι ο βαθμός της κοινωνικής συμμετοχής και ο τρόπος της πολιτισμικής τους προσαρμογής ήταν αρνητικός. Η τιμή 4 αποδόθηκε σε μαθητές που είχαν απαντήσει καταφατικά και στις τέσσερις παραπάνω ερωτήσεις και συνεπώς θεωρείται ότι ο βαθμός κοινωνικής της κοινωνικής τους συμμετοχής και ο τρόπος της πολιτισμικής τους προσαρμογής ήταν θετικός. Οι τιμές 1, 2 και 3 αποδόθηκαν σε μαθητές που είχαν απαντήσει καταφατικά σε 1, 2 ή 3 από τις 4 παραπάνω ερωτήσεις και θεωρήθηκε ότι έχουν μικρότερο βαθμό κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής σε σχέση με τους μαθητές που αποδόθηκε η τιμή 4 και μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους μαθητές που αποδόθηκε η τιμή 0.

Διαπιστώθηκε ότι μόνο το 0.4% των μαθητών απάντησε αρνητικά και στις 4 παραπάνω ερωτήσεις. Αντιθέτως, το 42.4% των συμμετεχόντων δήλωσε και ότι κάνει παρέα με όλους τους συνομήλικους ανεξαρτήτως εθνικότητας, και ότι συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και στις σχολικές δραστηριότητες και ότι προτιμά να παρακολουθεί μαθήματα σε σχολεία όχι μόνο με ομοεθνείς τους. Τέλος, καταφατικά σε 3, 2 και 1 από τις παραπάνω τέσσερις ερωτήσεις απάντησαν το 32.5%, το 19.2% και το 5.5% αντίστοιχα.

Συμπερασματικά, η πλειονότητα των αλλοδαπών μαθητών (σε ποσοστό πολύ μεγαλύτερο του 50%) έχει ένα καλό βαθμό κοινωνικής συμμετοχής και έχει προσαρμοστεί ομαλά στην ελληνική κοινωνία. Η ενεργή συμμετοχή των αλλοδαπών μαθητών σε σχολικές δραστηριότητες και πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και οι επιλογές στις συναναστροφές τους, εμφανίζουν χαρακτηριστικά κοινωνικού αποκλεισμού και αποξένωσης εφόσον το 86.3% συναναστρέφεται με άτομα όλων των εθνικοτήτων.

5.2.4 Επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα

Η πρόθεση των μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα διερευνήθηκε άμεσα χρησιμοποιώντας τις εξής ερωτήσεις: (α) Σκέφτεστε να παραμείνετε στην Ελλάδα; (β) Θα θέλατε να ψηφίσετε στις ελληνικές εκλογές εάν, όταν ενηλικιωθείτε, δεν έχετε αυτό το δικαίωμα; (γ) Θα θέλατε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα, εάν δεν την έχετε; Συνολικά, βρέθηκε ότι 73 μαθητές (42.4%) δήλωσαν πως σκέφτονται να παραμείνουν στην Ελλάδα για πάντα, 81 μαθητές (47.1%) ανέφεραν ότι επιθυμούν να έχουν το δικαίωμα ψήφου όταν ενηλικιωθούν, ενώ 108 μαθητές (62.8%) δήλωσαν πως θα ήθελαν να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα.

Μεταξύ των μαθητών που δήλωσαν πως σκέφτονται να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα, το 64.4% δήλωσε πως επιθυμεί να αποκτήσει και δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές, ενώ μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως δεν σκέφτονται να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα, μόνο το 37.7% ανέφερε πως επιθυμεί να αποκτήσει δικαίωμα ψήφου ($X^2=23.021$, $p<0.001$) (Πίνακας 5). Μόνο το 27.1% δήλωσε ταυτόχρονα και ότι επιθυμεί να αποκτήσει δικαίωμα ψήφου στις εκλογές και ότι επιθυμεί να παραμείνει μόνιμα στην Ελλάδα, ενώ το 36.2% των μαθητών δεν δήλωσε καταφατικά σε καμία από αυτές τις δύο ερωτήσεις.

Πίνακας 5: Συσχέτιση επιθυμίας μόνιμης παραμονής και επιθυμίας απόκτησης δικαιώματος ψήφου

		Σκέφτεστε να παραμείνετε για πάντα στην Ελλάδα;	
		Ναι	Όχι
Θέλετε να αποκτήσετε το δικαίωμα ψήφου στις εκλογές;	Ναι	47 (64.4%)	34 (34.3%)
	Όχι	25 (34.2%)	65 (65.7%)

Αναφορικά με τον έλεγχο ύπαρξης συσχέτισης μεταξύ της επιθυμίας των μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα και της επιθυμίας για απόκτηση ελληνικής υπηκοότητας, βρέθηκε ότι μεταξύ αυτών που ανέφεραν πως σκέφτονται να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα και μεταξύ αυτών που δεν σκέφτονται να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα, το 87.7% και το 44.4%, αντίστοιχα, ανέφεραν πως επιθυμούν να αποκτήσουν και ελληνική υπηκοότητα ($X^2=42.399$, $p<0.001$) (Πίνακας 6). Στο σύνολο των μαθητών που συμμετείχαν στην μελέτη, το 36.2% δήλωσε ταυτόχρονα και ότι επιθυμεί να αποκτήσει ελληνική υπηκοότητα και ότι επιθυμεί να παραμείνει μόνιμα στην Ελλάδα, ενώ το 27.7% των συμμετεχόντων δεν απάντησαν καταφατικά σε καμία από τις δύο ερωτήσεις.

Πίνακας 6: Συσχέτιση επιθυμίας μόνιμης παραμονής και επιθυμίας απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας

		Σκέφτεστε να παραμείνετε για πάντα στην Ελλάδα;	
		Ναι	Όχι
Θέλετε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα;	Ναι	64 (87.7%)	44 (44.4%)
	Όχι	34 (12.3%)	30 (55.6%)

Τέλος, το 42.9% των μαθητών που δήλωσαν πως δεν επιθυμούν να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου, ανέφεραν πως επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα, ενώ μεταξύ αυτών που δήλωσαν πως επιθυμούν να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου, το 85.2% δήλωσε πως επιθυμεί και την απόκτηση της ελληνικής υπηκοότητας ($X^2=45.003$, $p<0.001$) (Πίνακας 7). Το 41.8% των συμμετεχόντων δήλωσε ταυτόχρονα και ότι επιθυμεί να αποκτήσει ελληνική υπηκοότητα και ότι επιθυμεί να αποκτήσει δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές, ενώ το 25.6% δεν δήλωσε καταφατικά σε κανένα από αυτά τα δύο.

Πίνακας 7: Συσχέτιση επιθυμίας απόκτησης δικαιώματος ψήφου και επιθυμίας απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας

		Θέλετε να αποκτήσετε το δικαίωμα ψήφου στις εκλογές;	
		Ναι	Όχι
Θέλετε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα;	Ναι	69 (85.2%)	39 (42.9%)
	Όχι	12 (14.8%)	52 (57.1%)

Από τον συνδυασμό των απαντήσεων των μαθητών στις παραπάνω ερωτήσεις, δημιουργήθηκε ένας δείκτης αποτίμησης του βαθμού επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Το εύρος τιμών του κυμαίνεται μεταξύ 0 και 3. Η τιμή 0 αποδόθηκε σε μαθητές που δεν είχαν απαντήσει καταφατικά σε καμία από τις παραπάνω ερωτήσεις και συνεπώς θεωρήθηκε ότι δεν επιθυμούσαν καθόλου τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, ενώ η τιμή 3 αποδόθηκε σε μαθητές που είχαν απαντήσει καταφατικά και στις τρεις παραπάνω ερωτήσεις και συνεπώς θεωρείται βέβαιο ότι επιθυμούν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Οι τιμές 1 ή 2 αποδόθηκαν σε μαθητές που είχαν απαντήσει καταφατικά σε μία ή δύο από τις τρεις παραπάνω ερωτήσεις και θεωρείται ότι επιθυμούν λιγότερο τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ελλάδα σε σχέση με τους μαθητές που αποδόθηκε η τιμή 3 και περισσότερο σε σχέση με τους μαθητές που αποδόθηκε η τιμή 0. Διαπιστώθηκε ότι το 22.7% των μαθητών δεν φαίνεται ούτε να σκέφτεται το ενδεχόμενο μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα, ούτε να επιθυμεί την απόκτηση δικαιώματος ψήφου στις ελληνικές εκλογές, αλλά ούτε και την απόκτηση ελληνικής υπηκοότητας. Αντιθέτως, το 24% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι επιθυμεί και τα τρία παραπάνω, ενώ το 22% μόνο ένα από αυτά και το υπόλοιπο 31.3% δύο από τα παραπάνω.

Επιπλέον, στα πλαίσια της έμμεσης διερεύνησης για την επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ελλάδα, εξετάστηκαν οι απόψεις τους σχετικά με τις ευκαιρίες που παρέχονται στην Ελλάδα και τη μεταναστευτική πολιτική της χώρας. Προέκυψε ότι μόνο το 43% των μαθητών δήλωσε ότι η ζωή και οι ευκαιρίες στην Ελλάδα είναι καλύτερες σε σχέση με κάποια άλλη χώρα, ενώ το υπόλοιπο 57% δήλωσε το αντίθετο (Πίνακας 8). Μεταξύ αυτών που δήλωσαν ότι η ζωή και οι ευκαιρίες σε κάποια άλλη χώρα είναι καλύτερες από αυτές στην Ελλάδα, το 28% θεωρεί πως αυτή η χώρα είναι η Αμερική, το 16.8% η Γερμανία, το 13.7% η

Ιταλία, το 10.6% η Αγγλία, το 5% ο Καναδάς, ενώ με πολύ μικρή συχνότητα αναφέρθηκαν και άλλες χώρες.

Πίνακας 8: Απόψεις των αλλοδαπών μαθητών για τις ευκαιρίες και τη ζωή στην Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες

Οι αλλοδαποί μαθητές πιστεύουν ότι:	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία	Άλλη	Σύνολο
Η ζωή και οι ευκαιρίες στην Ελλάδα είναι καλύτερες σε σχέση με κάποια άλλη χώρα	63 (44.4%)	11 (36.7%)	74 (43.0%)
Η ζωή και οι ευκαιρίες στην Ελλάδα δεν είναι καλύτερες σε σχέση με κάποια άλλη χώρα	79 (55.6%)	19 (63.3%)	98 (57.0%)

Οι πιο συχνοί λόγοι (Πίνακας 9) που αναφέρθηκαν για να αιτιολογήσουν την άποψη των μαθητών ότι οι παραπάνω χώρες είναι καλύτερες από την Ελλάδα αφορούσαν: (α) καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και καλύτερη ποιότητα ζωής (44.9%), (β) περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης (15.3%), (γ) υψηλότερες αποδοχές, άρα καλύτερα αμειβόμενη εργασία (11.2%), (δ) καλύτερο και ευνοϊκότερο θεσμικό πλαίσιο για τους μετανάστες (9.2%) και (ε) καλύτερες και περισσότερες ευκαιρίες για σπουδές (9.2%). Άλλοι λόγοι που αναφέρθηκαν (σε μικρότερη συχνότητα) ήταν λιγότερη γραφειοκρατία, περισσότερες ευκαιρίες για απόκτηση καλύτερου σπιτιού, καλύτερη πρόνοια, λιγότερη εκμετάλλευση, ελεύθερη εκδήλωση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, μεγαλύτερη κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου, καθώς και το γεγονός ότι θα δεν θα υφίστανται ρατσιστική μεταχείριση. Εν ολίγοις, οι λόγοι που φαίνεται να ωθούν τους αλλοδαπούς μαθητές στο να επιλέγουν άλλη χώρα για μόνιμη διαμονή, εκτός της Ελλάδας, συνδέονται κυρίως με τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και την καλύτερη ποιότητα ζωής.

Πίνακας 9: Αιτιολόγηση καλύτερης ζωής σε κάποια άλλη χώρα εκτός της Ελλάδας

	Χώρα καταγωγής:		
	Αλβανία	Άλλη	Σύνολο
Ευκαιρίες απασχόλησης	14 (17.7%)	1 (5.3%)	15 (15.3%)
Κατοικία	2 (2.5%)	1 (5.3%)	3 (3.1%)
Υψηλότερες αποδοχές	8 (10.1%)	3 (15.8%)	11 (11.2%)
Λιγότερες ρατσιστικές τάσεις	1 (1.3%)	1 (5.3%)	2 (2.0%)
Καλύτερες σπουδές	7 (8.9%)	2 (10.5%)	9 (9.2%)
Καλύτερη ποιότητα ζωής	39 (49.4%)	5 (26.3%)	44 (44.9%)
Καλύτερη πρόνοια	1 (1.3%)	0 (0.0%)	1 (1.0%)
Επαρκές θεσμικό πλαίσιο	5 (6.3%)	4 (21.1%)	9 (9.2%)
Λιγότερη γραφειοκρατία	2 (2.5%)	2 (10.5%)	4 (4.1%)

Συσχετίζοντας την άποψη των αλλοδαπών μαθητών για τη ζωή και τις ευκαιρίες στην Ελλάδα, με τον παραπάνω δείκτη που υποδηλώνει τη διάθεση μόνιμης εγκατάστασης στη χώρα, διαπιστώθηκε ότι μεταξύ των μαθητών που δήλωσαν πως η Ελλάδα είναι καλύτερη από άλλες χώρες όσον αφορά στις ευκαιρίες που παρέχει, το 32.6% είχε δηλώσει ταυτόχρονα πως επιθυμεί να παραμείνει μόνιμα στην Ελλάδα και πως επιθυμεί να αποκτήσει δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές αλλά και ελληνική υπηκοότητα, το 35.6% είχε απαντήσει καταφατικά μόνο σε δύο από αυτές τις τρεις ερωτήσεις του δείκτη, το 18.2% μόνο σε μία και το 13.6% είχε απαντήσει αρνητικά και στις τρεις ερωτήσεις. Τα αντίστοιχα ποσοστά μεταξύ των ατόμων που είχαν δηλώσει πως θεωρούν πως άλλες χώρες παρέχουν περισσότερες ευκαιρίες σε σχέση με την Ελλάδα ήταν 18.2%, 27.3%, 25.0% και 29.5% ($X^2=18.104$, $p<0.001$). Συνεπώς, μεταξύ των ατόμων που θεωρούν την Ελλάδα καλύτερη χώρα το ποσοστό των μαθητών που θέλουν να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα (σκορ δείκτη = 3) είναι μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό μεταξύ των ατόμων που θεωρούν ότι άλλες χώρες είναι καλύτερες σε σχέση με την Ελλάδα.

Αναφορικά με τις απόψεις των αλλοδαπών μαθητών για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική, μόνο το 25.6% από αυτούς θεωρεί ότι η πολιτεία έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να βοηθήσει τους μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα (Πίνακας 10)

Πίνακας 10: Απόψεις των αλλοδαπών μαθητών για τη μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας

Οι αλλοδαποί μαθητές:	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία	Άλλη	Σύνολο
Πιστεύουν ότι η Ελληνική πολιτεία έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να τους βοηθήσει	34 (23.9%)	10 (33.3%)	44 (25.6%)
Δεν πιστεύουν ότι η Ελληνική πολιτεία έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να τους βοηθήσει	108 (76.1%)	20 (66.7%)	128 (74.4%)

Το 74.4% των αλλοδαπών μαθητών πιστεύει ότι η ελληνική πολιτεία δεν έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής και επισημαίνει τους τομείς, στους οποίους θα πρέπει να δοθεί σχετική βαρύτητα. Μεταξύ αυτών τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνονται στη λήψη μέτρων κατά του ρατσισμού (37.5%) και την εξάλειψη της γραφειοκρατίας (33.6%). Τα αμέσως επόμενα ποσοστά με μεγάλη απόκλιση από τα προαναφερθέντα, αφορούν την καλύτερη κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου (10.9%) αλλά και τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου και τη λήψη μέτρων που θα ανακουφίσουν τους μετανάστες (5.5%). Ακολουθώντας, με μικρότερα ποσοστά σημειώνονται τα μέτρα που σχετίζονται με την απασχόληση, την θρησκευτική ελευθερία, τη λήψη πρόνοιας, την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση κ.λπ. (Πίνακας 11). Με βάση τις καταγεγραμμένες απόψεις των αλλοδαπών μαθητών, πηγή των προβλημάτων τους φαίνεται να αποτελεί η γενικότερη στάση της πολιτείας απέναντι στο ζήτημα της μετανάστευσης. Τα κυριότερα προβλήματα που φαίνεται να απασχολούν τους αλλοδαπούς μαθητές είναι αυτό της διακριτικής σε βάρος τους μεταχείρισης. Είναι επίσης η γραφειοκρατία που ταλαιπωρεί τους ίδιους και τα μέλη των οικογενειών τους, καθώς τους δημιουργεί δυσκολίες ως προς την έκδοση και ανανέωση των αδειών διαμονής και κάθε είδους συναλλαγή με τις δημόσιες υπηρεσίες.

Πίνακας 11: Προτεινόμενα μέτρα των αλλοδαπών μαθητών που πιστεύουν ότι η ελληνική πολιτεία δεν έχει την κατάλληλη μεταναστευτική πολιτική

	Χώρα καταγωγής		
	Αλβανία	Άλλη	Σύνολο
Μέτρα που θα αυξήσουν τις θέσεις απασχόλησης	3 (2.8%)	1 (5.0%)	4 (3.1%)
Μέτρα για ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο	1 (0.9%)	2 (10.0%)	3 (2.3%)
Μέτρα που θα εξαλείψουν τις ρατσιστικές τάσεις	42 (38.9%)	6 (30.0%)	48 (37.5%)
Μέτρα που θα αυξήσουν την ενσωμάτωσή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	1 (0.9%)	0 (0.0%)	1 (0.8%)
Μέτρα για καλύτερη πρόνοια	2 (1.9%)	0 (0.0%)	2 (1.6%)
Μέτρα για ένα πιο δίκαιο θεσμικό πλαίσιο	4 (3.7%)	3 (15.0%)	7 (5.5%)
Μέτρα που θα εξαλείψουν τη γραφειοκρατία	39 (36.1%)	4 (20.0%)	43 (33.6%)
Μέτρα που θα εξαλείψουν την εκμετάλλευση	1 (0.9%)	1 (5.0%)	2 (1.6%)
Μέτρα που θα οδηγήσουν στην καλύτερη κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου	13 (12.0%)	1 (5.0%)	14 (10.9%)
Μέτρα που θα ενισχύσουν την θρησκευτική ελευθερία	2 (1.9%)	2 (10.0%)	4 (3.1%)

5.3 Πολυπαραγοντική ανάλυση προσδιορισμού κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής

Η συναναστροφή των μαθητών με άτομα ανεξαρτήτως της καταγωγής τους, η δραστηριοποίηση τους σε εξωσχολικούς συλλόγους, η παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και η συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες, χρησιμοποιήθηκαν ως δείκτες του βαθμού κοινωνικής και πολιτισμικής προσαρμογής των μαθητών. Ως πιθανοί παράγοντες που ενδέχεται να σχετίζονται σημαντικά με τους παραπάνω δείκτες, χρησιμοποιήθηκαν το φύλο και η ηλικία των μαθητών, η χώρα καταγωγής τους, τα έτη παραμονής στην Ελλάδα, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και δύο χαρακτηριστικά που ενδεχομένως υποδηλώνουν την οικονομική κατάσταση της οικογένειας των μαθητών (ιδιόκτητη κατοικία και εργασιακή απασχόληση και των δύο γονέων).

Στους Πίνακες 12-14 παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα των παραπάνω ελέγχων. Το φύλο σχετίζεται σημαντικά τόσο με τη συμμετοχή των μαθητών σε συλλόγους πλην των μαθητικών, όσο και με την παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και τη συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες. Αναλυτικότερα, παρατηρείται ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό να δραστηριοποιούνται σε εξωσχολικούς συλλόγους σε σχέση με τα κορίτσια, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στην παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και τη συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες. Επιπλέον, παρατηρείται ότι οι μαθητές που δήλωσαν ότι εργάζονται και οι δύο γονείς τους, ήταν πιο πιθανό να συμμετέχουν σε συλλόγους πλην των μαθητικών και να παρακολουθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις σε σχέση με τα άτομα που ανέφεραν ότι εργαζόταν μόνο ο ένας από τους δύο γονείς ή κανένας. Παρατηρήθηκε επίσης ότι τα άτομα που κατοικούν σε ιδιόκτητο σπίτι, συμμετέχουν περισσότερο σε εξωσχολικούς συλλόγους και στις σχολικές δραστηριότητες συγκριτικά με τα άτομα που δεν κατοικούν σε ιδιόκτητη κατοικία. Επίσης, παρατηρείται ότι ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα ήταν στατιστικά σημαντικά μεγαλύτερος μεταξύ των ατόμων που δήλωσαν πως συμμετέχουν σε συλλόγους εκτός σχολείου σε σχέση με τους μαθητές που δήλωσαν πως δεν συμμετέχουν.

Αναφορικά με τη συναναστροφή των μαθητών τόσο με συμπατριώτες τους όσο και με ελληνόπουλα αλλά και με άτομα από άλλες χώρες, διαπιστώθηκε ότι ισχυροί παράγοντες συσχέτισης αποτελούν μόνο η χώρα καταγωγής και η απασχόληση και των δύο γονέων. Συγκεκριμένα, τα άτομα των οποίων και οι δύο γονείς εργάζονται και αυτά που κατάγονται από την Αλβανία είναι πιο πιθανό να συναναστρέφονται με όλους τους παραπάνω (89.7% και 89.5%, αντίστοιχα), σε σχέση με αυτούς που δεν εργάζονται και οι δύο γονείς (75.3%) και κατάγονται από άλλη χώρα (79.0%). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας, η εργασία και των δύο γονέων δηλαδή η καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας αλλά και τα χρόνια παραμονής, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες επηρεασμού του βαθμού πολιτισμικής προσαρμογής και της γενικότερης συμμετοχής των αλλοδαπών μαθητών στην ελληνική κοινωνία.

Πίνακας 12: Σχέση παραγόντων με τη δραστηριοποίηση σε κάποιο σύλλογο (πλην του μαθητικού)

	Δραστηριοποιείστε σε κάποιο σύλλογο;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	31.3%	68.7%	$\chi^2_{(1)}=5.386$	<0.001
<i>Κορίτσια</i>	8.0%	92.0%		
Ηλικία (έτη)	16.9 ± 1.8	16.3 ± 1.4	$t_{(171)}=1.916$	0.156
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	20.5%	79.5%	$\chi^2_{(1)}=1.177$	0.278
<i>Άλλη</i>	15.0%	85.0%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	15.7 ± 1.3	14.6 ± 2.3	$t_{(171)}=-1.701$	0.090
Ιδιόκτητο σπίτι				
Ναι	24.1%	75.9%	$\chi^2_{(1)}=2.608$	0.106
Όχι	16.7%	83.3%		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
Ναι	22.2%	77.8%	$\chi^2_{(1)}=4.529$	0.033
Όχι	12.4%	87.6%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	14.0%	86.0%	$\chi^2_{(3)}=5.964$	0.113
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	14.0%	86.0%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	24.8%	75.2%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	18.2%	81.8%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	15.9%	84.1%	$\chi^2_{(3)}=4.521$	0.210
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	24.6%	75.4%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	17.7%	82.3%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	0.0%	100.0%		

Πίνακας 13: Σχέση παραγόντων με τη συχνότητα παρακολούθησης πολιτιστικών εκδηλώσεων

	Παρακολουθείτε πολιτιστικές εκδηλώσεις;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	57.4%	42.6%	$\chi^2_{(1)}=3.485$	0.062
<i>Κορίτσια</i>	67.2%	32.8%		
Ηλικία (έτη)	17.9 ± 1.7	16.4 ± 1.7	$t_{(171)}=1.912$	0.057
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	62.6%	37.4%	$\chi^2_{(1)}=0.005$	0.941
<i>Άλλη</i>	62.2%	37.8%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	14.2 ± 1.2	14.3 ± 2.4	$t_{(171)}=-1.395$	0.164
Ιδιόκτητο σπίτι				
<i>Ναι</i>	61.1%	38.9%	$\chi^2_{(1)}=0.240$	0.624
<i>Όχι</i>	63.9%	36.1%		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
<i>Ναι</i>	65.5%	34.5%	$\chi^2_{(1)}=2.933$	0.087
<i>Όχι</i>	55.8%	44.2%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	52.3%	47.7%	$\chi^2_{(3)}=3.776$	0.287
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	61.4%	38.6%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	66.9%	33.1%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	72.7%	27.3%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	56.8%	43.2%	$\chi^2_{(3)}=2.933$	0.087
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	63.2%	36.8%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	66.3%	33.7%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	55.6%	44.4%		

Πίνακας 14: Σχέση παραγόντων με τη συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες

	Συμμετέχετε στις σχολικές δραστηριότητες		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	54.0%	46.0%	$\chi^2_{(1)}=5.386$	0.020
<i>Κορίτσια</i>	66.3%	33.7%		
Ηλικία (έτη)	16.2 ± 2.3	16.5 ± 1.2	$t_{(171)}=2.146$	0.033
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	61.0%	39.0%	$\chi^2_{(1)}=0.159$	0.691
<i>Άλλη</i>	58.5%	41.5%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	14.3 ± 1.4	14.3 ± 2.4	$t_{(171)}=-1.501$	0.134
Ιδιόκτητο σπίτι				
<i>Ναι</i>	67.0%	33.0%	$\chi^2_{(1)}=2.795$	0.095
<i>Όχι</i>	57.5%	42.5%		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
<i>Ναι</i>	62.3%	37.7%	$\chi^2_{(1)}=1.130$	0.288
<i>Όχι</i>	56.2%	43.8%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	43.2%	56.8%	$\chi^2_{(3)}=3.776$	0.287
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	58.8%	41.2%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	65.4%	34.6%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	90.9%	9.1%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	59.1%	40.9%	$\chi^2_{(3)}=2.933$	0.087
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	62.3%	37.7%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	60.6%	39.4%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	66.7%	33.3%		

5.4 Πολυπαραγοντική ανάλυση προσδιορισμού επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα

Μεταξύ των ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση της επιθυμίας των μαθητών να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ελλάδα, ο έλεγχος εσωτερικής συνοχής που διενεργήθηκε με τον υπολογισμό του συντελεστή Cronbach's alpha έδειξε ότι υπάρχει ικανοποιητική συνοχή ($\alpha = 0.60$) μεταξύ των τριών ερωτήσεων: (α) Σκέφτεστε να παραμείνετε στην Ελλάδα, (β) Θα θέλατε να ψηφίσετε στις ελληνικές εκλογές εάν, όταν ενηλικιωθείτε, δεν έχετε αυτό το δικαίωμα, (γ) Θα θέλατε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα, εάν δεν την έχετε. Οι ερωτήσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση των παραγόντων που ενδεχομένως να σχετίζονται με την επιθυμία των μαθητών να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ελλάδα.

5.4.1 Σκέψη μόνιμης παραμονής

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών, οι καταφατικές απαντήσεις ήταν πιο συχνές στα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια, στους μαθητές που κατάγονταν από την Αλβανία σε σχέση με αυτούς που προέρχονταν από άλλη χώρα, και σε παιδιά που δήλωσαν πως κατοικούσαν σε ιδιόκτητο σπίτι, αν και τα αποτελέσματα δεν ήταν στατιστικά σημαντικά. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά που ανέφεραν πως σκέφτονται να κατοικήσουν μόνιμα στην Ελλάδα ζούσαν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στην Ελλάδα σε σχέση με αυτά που ανέφεραν πως δεν σκέφτονται τη μόνιμη εγκατάστασή τους σε αυτήν (κατά μέσο όρο 1 έτος παραπάνω) (Πίνακας 15). Επιπλέον, φαίνεται ότι το σκορ του βαθμού ευχαρίστησης από την ελληνική πραγματικότητα είναι υψηλότερο σε αυτούς που δηλώνουν πως σκέφτονται να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα σε σχέση με τους υπόλοιπους. Τέλος, οι μαθητές που δήλωσαν πως γνώριζαν τη μητρική τους γλώσσα καθόλου, λίγο, μέτρια ή καλά ήταν πιο πιθανό να σκέφτονται να παραμείνουν για πάντα στην Ελλάδα σε σχέση με αυτούς που δήλωσαν πως τη γνώριζαν πολύ καλά ή άριστα ($X^2=10.603, p=0.014$).

Πίνακας 15: Σχέση παραγόντων με την επιθυμία μόνιμης παραμονής

	Θέλετε να παραμείνετε μόνιμα στην Ελλάδα;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	40.4%	59.6%	$\chi^2_{(1)}=0.908$	0.341
<i>Κορίτσια</i>	45.5%	54.5%		
Ηλικία (έτη)	16.3 ± 2.3	15.3 ± 2.2	$t_{(171)}=-3.579$	<0.001
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	45.1%	54.9%	$\chi^2_{(1)}=1.854$	0.173
<i>Άλλη</i>	36.6%	63.4%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	14.3 ± 1.4	13.4 ± 1.5	$t_{(171)}=-2.598$	0.021
Ιδιόκτητο σπίτι				
<i>Ναι</i>	50.0%	50.0%	$\chi^2_{(1)}=2.598$	0.107
<i>Όχι</i>	40.6%	59.4%		
Ζείτε και με τους δύο γονείς (και τα αδέρφια)				
<i>Ναι</i>	43.8%	56.3%	$\chi^2_{(1)}=0.175$	0.676
<i>Όχι</i>	40.9%	59.1%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση/ Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	33.3%	66.7%	$\chi^2_{(3)}=10.905$	0.012
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	54.0%	46.0%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση/ Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	36.9%	63.1%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	60.0%	40.0%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση/ Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	50.0%	50.0%	$\chi^2_{(3)}=1.732$	0.630
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	43.9%	56.1%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση/ Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	39.6%	60.4%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	37.5%	62.5%		

Πίνακας15 (συνέχεια): Σχέση παραγόντων με την επιθυμία μόνιμης παραμονής

	Θέλετε να παραμείνετε μόνιμα στην Ελλάδα;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
Ναι	44.0%	56.0%	$\chi^2_{(1)}=0.278$	0.598
Όχι	41.0%	59.0%		
Βαθμός ευχαρίστησης από την ελληνική πραγματικότητα (σκορ 0-24)				
	18.0 ± 3.2	17.2 ± 3.3	$t_{(171)}=-2.093$	0.037
Αποδέκτες ρατσιστικής συμπεριφοράς				
Ναι	34.0%	42.9%	$\chi^2_{(1)}=2.734$	0.098
Όχι	66%	57.1%		
Συμμετοχή σε εξωσχολικούς συλλόγους				
Ναι	34.4%	65.6%	$\chi^2_{(1)}=1.854$	0.094
Όχι	45.9%	54.1%		
Συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες				
Ναι	45.3%	54.7%	$\chi^2_{(1)}=0.728$	0.393
Όχι	40.6%	59.4%		
Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων				
Ναι	41.0%	47.6%	$\chi^2_{(1)}=1.394$	0.238
Όχι	59.0%	52.4%		

5.4.2 Επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου

Η επιθυμία των μαθητών για απόκτηση του δικαιώματος ψήφου στις ελληνικές εκλογές μετά την ενηλικίωσή τους φαίνεται να είναι πιο έντονη στα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια (Πίνακας 16). Επίσης, στατιστικά σημαντικά υψηλότερο ήταν το ποσοστό επιθυμίας για απόκτηση δικαιώματος ψήφου στους Αλβανούς μετανάστες σε σχέση με αυτούς που προέρχονταν από άλλη χώρα. Η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας καθώς επίσης και το γεγονός ότι ζούσαν με ολόκληρη την οικογένεια φαίνεται να σχετίζονται θετικά με την επιθυμία απόκτησης του δικαιώματος ψήφου. Επιπλέον, η επιθυμία για απόκτηση δικαιώματος ψήφου στις ελληνικές εκλογές ήταν μεγαλύτερη μεταξύ των μαθητών των οποίων οι γονείς εργάζονται και οι δύο καθώς επίσης και μεταξύ των μαθητών που δήλωσαν πως συμμετέχουν στις σχολικές δραστηριότητες και παρακολουθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επίσης, οι μαθητές που δήλωσαν ότι

γνώριζαν τη μητρική τους γλώσσα καθόλου, λίγο, μέτρια ή καλά ήταν πιο πιθανό να επιθυμούν να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές σε σχέση με αυτούς που τη γνώριζαν πολύ καλά ή άριστα ($X^2=9.546$, $p=0.023$).

Πίνακας 16: Σχέση παραγόντων με την επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου

	Θέλετε να αποκτήσετε το δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	42.1%	57.9%	$X^2_{(1)}=5.911$	0.015
<i>Κορίτσια</i>	55.5%	44.5%		
Ηλικία (έτη)	16.5 ± 2.5	15.5 ± 2.4	$t_{(171)}=-2.071$	0.039
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	52.8%	47.2%	$X^2_{(1)}=5.671$	0.017
<i>Άλλη</i>	37.5%	62.5%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	13.5 ± 3.4	12.8 ± 2.4	$t_{(171)}=-1.900$	0.058
Ιδιόκτητο σπίτι				
<i>Ναι</i>	55.8%	44.2%	$X^2_{(1)}=2.248$	0.134
<i>Όχι</i>	46.9%	53.1%		
Ζείτε και με τους δύο γονείς (και τα αδέρφια)				
<i>Ναι</i>	51.5%	48.5%	$X^2_{(1)}=2.766$	0.096
<i>Όχι</i>	40.0%	60.0%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση/ Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	37.2%	62.8%	$X^2_{(3)}=3.635$	0.304
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	52.7%	47.3%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση/ Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	51.3%	48.7%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	60.0%	40.0%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση/ Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	53.5%	46.5%	$X^2_{(3)}=1.543$	0.672
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	53.1%	46.9%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση/ Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	47.5%	52.5%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	37.5%	62.5%		

Πίνακας16 (συνέχεια): Σχέση παραγόντων με την επιθυμία απόκτησης δικαιώματος ψήφου

	Θέλετε να αποκτήσετε το δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
Ναι	54.1%	45.9%	$X^2_{(1)}=7.645$	0.006
Όχι	37.6%	62.4%		
Βαθμός ευχαρίστησης από την ελληνική πραγματικότητα (σκορ 0-24)				
	17.6 ± 3.2	17.5 ± 3.3	$t_{(1,71)}=-2.093$	0.625
Αποδέκτες ρατσιστικής συμπεριφοράς				
Ναι	37.3%	41.2%	$X^2_{(1)}=0.532$	0.466
Όχι	62.7%	58.8%		
Συμμετοχή σε εξωσχολικούς συλλόγους				
Ναι	49.2%	50.8%	$X^2_{(1)}=0.013$	0.910
Όχι	50.0%	50.0%		
Συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες				
Ναι	59.5%	40.5%	$X^2_{(1)}=20.225$	<0.001
Όχι	34.1%	65.9%		
Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων				
Ναι	55.3%	44.7%	$X^2_{(1)}=7.465$	0.006
Όχι	39.7%	60.3%		

5.4.3 Επιθυμία απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας

Όσον αφορά στην επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών για απόκτηση της ελληνικής υπηκοότητας, τα αποτελέσματα ήταν παρόμοια με αυτά που παρατηρήθηκαν στους δύο παραπάνω δείκτες για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε και πάλι ότι το ποσοστό επιθυμίας για απόκτηση ελληνικής υπηκοότητας ήταν μεγαλύτερο (όχι όμως σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) στα κορίτσια και στους Αλβανούς μετανάστες σε σχέση με τα αγόρια και αυτούς που κατάγονταν από άλλη χώρα, αντίστοιχα. Επίσης, βρέθηκε ότι τα άτομα που κατοικούσαν σε ιδιόκτητο σπίτι ήταν πιο πιθανό να δηλώσουν πως επιθυμούν να αποκτήσουν ελληνική υπηκοότητα σε σχέση με αυτά που δεν είχαν. Επιπλέον, το ποσοστό των μαθητών που δήλωσαν πως επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα ήταν στατιστικά σημαντικά υψηλότερο μεταξύ των μαθητών που δήλωσαν πως συμμετέχουν σε σχολικές

δραστηριότητες σε σχέση με αυτούς που δήλωσαν πως δεν συμμετέχουν (Πίνακας 17). Επίσης, και πάλι παρατηρήθηκε η αναμενόμενη σχέση μεταξύ του βαθμού γνώσης της μητρικής τους γλώσσας και της επιθυμίας απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας, δηλαδή, το ποσοστό αυτών που επιθυμούσαν να αποκτήσουν ελληνική υπηκοότητα ήταν μικρότερο μεταξύ αυτών που δήλωσαν πως γνώριζαν άριστα τη μητρική τους γλώσσα, σε σχέση με αυτούς που δήλωσαν πως τη γνωρίζουν μέτρια, λίγο ή καθόλου ($X^2=10.751$, $p=0.013$).

Πίνακας 17: Σχέση παραγόντων με την επιθυμία απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας

	Θέλετε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Φύλο				
<i>Αγόρια</i>	63.5%	36.5%	$X^2_{(1)}=1.801$	0.180
<i>Κορίτσια</i>	70.6%	29.4%		
Ηλικία (έτη)	16.4 ± 2.5	15.3 ± 2.4	$t_{(171)}=-2.917$	0.004
Χώρα καταγωγής				
<i>Αλβανία</i>	69.1%	30.9%	$X^2_{(1)}=1.935$	0.164
<i>Άλλη</i>	60.5%	39.5%		
Έτη παραμονής στην Ελλάδα	13.4 ± 3.5	13.1 ± 2.6	$t_{(171)}=-1.952$	0.052
Ιδιόκτητο σπίτι				
<i>Ναι</i>	75.5%	24.5%	$X^2_{(1)}=4.343$	0.037
<i>Όχι</i>	63.6%	36.4%		
Ζείτε και με τους δύο γονείς (και τα αδέρφια)				
<i>Ναι</i>	66.7%	33.3%	$X^2_{(1)}=0.232$	0.630
<i>Όχι</i>	69.8%	30.2%		
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	70.5%	29.5%	$X^2_{(3)}=4.593$	0.204
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	73.8%	26.2%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	63.6%	36.4%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	50.0%	50.0%		
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας				
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	76.7%	23.3%	$X^2_{(3)}=18.052$	<0.001
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	77.3%	22.7%		
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	60.8%	39.2%		
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	22.2%	77.8%		

Πίνακας17 (συνέχεια): Σχέση παραγόντων με την επιθυμία απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας

	Θέλετε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα;		Τιμή κριτηρίου	p-value
	Ναι	Όχι		
Εργάζονται και οι δύο γονείς				
Ναι	66.8%	33.2%	$\chi^2_{(1)}=0.022$	0.883
Όχι	67.6%	32.4%		
Βαθμός ευχαρίστησης από την ελληνική πραγματικότητα (σκορ 0-24)				
	17.8 ± 2.9	17.0 ± 3.7	$t_{(171)}=-1.908$	0.057
Αποδέκτες ρατσιστικής συμπεριφοράς				
Ναι	40.2%	39.2%	$\chi^2_{(1)}=0.027$	0.869
Όχι	59.8%	60.8%		
Συμμετοχή σε εξωσχολικούς συλλόγους				
Ναι	69.0%	31.0%	$\chi^2_{(1)}=0.060$	0.807
Όχι	67.3%	32.7%		
Συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες				
Ναι	73.8%	26.2%	$\chi^2_{(1)}=8.632$	0.003
Όχι	58.1%	41.9%		
Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων				
Ναι	70.1%	29.9%	$\chi^2_{(1)}=1.786$	0.181
Όχι	62.8%	37.2%		

5.4.4 Αποτίμηση της επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση

Για τον έλεγχο της πρόθεσης εγκατάστασης των αλλοδαπών μαθητών στη χώρα, κατασκευάστηκε ένας δείκτης συνδυάζοντας τις παραπάνω τρεις ερωτήσεις και χρησιμοποιώντας μια σειρά από πιθανούς ανεξάρτητους παράγοντες, με εύρος τιμών 0-3. Ως άτομα που πραγματικά επιθυμούν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, θεωρήθηκαν μόνο αυτά που οι απαντήσεις τους είχαν τιμή 3. Μέσω πολλαπλής λογαριθμικής παλινδρόμησης αναδείχθηκαν οι παράγοντες που πραγματικά συνδέονται με την επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ελλάδα (Πίνακας 18). Προκύπτει λοιπόν ότι το φύλο και η ηλικία των μαθητών, η συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες και το επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας, ήταν παράγοντες που φαίνονται να συνδέονται στατιστικά σημαντικά με την επιθυμία των μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Τα έτη παραμονής στη χώρα φαίνεται να σχετίζονται με την επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα μόνο στην απ' ευθείας ερώτηση «Σκέφτεστε να παραμείνετε στην Ελλάδα» ενώ όταν αυτή προστίθεται με τις άλλες δύο που αφορούν στο δικαίωμα ψήφου και κτήση ελληνικής υπηκοότητας, ο βαθμός συσχέτισης μειώνεται τόσο ώστε δεν προκύπτει τελικά συσχέτιση.

Διαπιστώνεται επίσης ότι η πιθανότητα μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα είναι μικρότερη στα αγόρια συγκριτικά με τα κορίτσια, και στους μαθητές που δήλωσαν πως γνωρίζουν τη μητρική τους γλώσσα πολύ καλά ή άριστα σε σχέση με αυτούς που δήλωσαν πως τη γνωρίζουν μέτρια/λίγο/καθόλου. Επίσης, βρέθηκε ότι η μεγαλύτερη ηλικία των μαθητών, ο υψηλότερος βαθμός ικανοποίησης από την ελληνική πραγματικότητα και η συμμετοχή τους σε σχολικές δραστηριότητες, συνδέονται με μεγαλύτερη πιθανότητα μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κανέναν ρόλο δεν φαίνεται να διαδραματίζει η χώρα καταγωγής των μεταναστών στην επιθυμία τους για μόνιμη εγκατάσταση. Επιπλέον, η στρωματοποιημένη ανάλυση ανά χώρα γέννησης έδειξε ότι οι ίδιοι ακριβώς παράγοντες (ηλικία, φύλο, συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες, βαθμός γνώσης της μητρικής γλώσσας) σχετίζονται με την επιθυμία των μεταναστών για μόνιμη εγκατάσταση.

Πίνακας 18: Παράγοντες που συνδέονται με την επιθυμία για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα

Αποτελέσματα πολλαπλής λογαριθμικής παλινδρόμησης

Παράγοντες	ΣΑ (95% ΔΕ)	p-value
Φύλο		
<i>Κορίτσια</i>	1	-
<i>Αγόρια</i>	0.438 (0.227-0.844)	0.014
Ηλικία (ανά έτος)		
	1.304 (1.145-1.484)	<0.001
Συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες		
	2.603 (1.318-5.140)	0.006
Επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας		
<i>Μέτρια/Λίγο/Καθόλου</i>	1	-
<i>Καλά</i>	0.984 (0.359-2.699)	0.976
<i>Πολύ καλά</i>	0.314 (0.135-0.728)	0.007
<i>Άριστα</i>	0.282 (0.119-0.667)	0.004

* Ως άτομα που επιθυμούν τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα, θεωρήθηκαν μόνο αυτά που δήλωσαν ταυτόχρονα ότι σκέφτονται να μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα και ότι επιθυμούν να αποκτήσουν το δικαίωμα ψήφου στις ελληνικές εκλογές καθώς επίσης και την ελληνική υπηκοότητα

5.5 Χαρακτηριστικά ελλήνων μαθητών

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι οι έλληνες μαθητές επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο – ΑΕΙ). Προτιμούν επίσης να φοιτούν σε σχολεία μόνο με ομοεθνείς τους σε ποσοστό 23.2%, ενώ το 76.8% των μαθητών φαίνεται να μην έχει πρόβλημα φοίτησης με αλλοδαπούς μαθητές, καθώς απάντησε αρνητικά την ερώτηση αυτή (*Πίνακας 19*). Το μεγαλύτερο ποσοστό των ελλήνων μαθητών (77.4%) δήλωσε πως δεν εργάζεται καθόλου, ενώ το 12.9% ανέφερε πως δούλευε μόνο στις διακοπές. Επίσης τα Σαββατοκύριακα δήλωσε πως εργάζεται το 8.9%, ενώ μόλις το 1.1% φαίνεται να εργάζεται παράλληλα με το σχολείο. (*Πίνακας 20*).

Από την έρευνα προκύπτει ακόμη ότι η συντριπτική πλειονότητα (77.4%) των ελλήνων μαθητών ζει σε ιδιόκτητη κατοικία (Πίνακας 21). Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων είναι υψηλό και έχει τριτοβάθμια και μεταπτυχιακή εκπαίδευση σε ποσοστό 77.4% ως προς τον πατέρα και 82.6% ως προς τη μητέρα. Σχετικά με τις απόψεις τους για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική, οι έλληνες μαθητές δεν δείχνουν ικανοποιημένοι από τα μέτρα που έχει πάρει η πολιτεία αναφορικά με το ζήτημα των μεταναστών και έτσι η συντριπτική τους πλειονότητα (73.2%) απαντά αρνητικά στη σχετική ερώτηση (Πίνακας 22). Ωστόσο αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ένα πολύ υψηλό ποσοστό (70.5%) θεωρεί ότι πρέπει να ληφθούν θετικά μέτρα για τους μετανάστες (Πίνακας 23).

Πίνακας 19: Στάσεις των ελλήνων μαθητών για την παρακολούθηση μαθημάτων μόνο με ομοεθνείς ή και αλλοδαπούς

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Φοίτηση μόνο με ομοεθνείς	28 (32.6%)	16 (15.4%)	44 (23.2%)
Φοίτηση όχι μόνο με ομοεθνείς	58 (67.4)	88 (84.6)	146 (76.8)

Πίνακας 20: Ποσοστά εργασίας των ελλήνων μαθητών

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Εργασία μαθητών			
<i>Καθόλου</i>	65 (75.6%)	82 (78.8%)	147 (77.4%)
<i>Τα Σαββατοκύριακα</i>	12 (14.0%)	5 (4.8%)	17 (8.9%)
<i>Μόνο στις διακοπές</i>	8 (9.3%)	16 (15.4%)	24 (12.6%)
<i>Παράλληλα με το σχολείο</i>	1 (1.2%)	1 (1.2%)	2 (1.1%)

Πίνακας 21: Κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας των ελλήνων μαθητών

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Ζουν σε ιδιόκτητη κατοικία	64 (74.4%)	83 (79.8%)	147 (77.4%)
Δεν ζουν σε ιδιόκτητη κατοικία	22 (25.6%)	21 (20.2%)	43 (22.6%)

Πίνακας 22: Απόψεις των ελλήνων μαθητών για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων μεταναστευτικής πολιτικής από την ελληνική πολιτεία

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Πιστεύουν ότι η ελληνική πολιτεία έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής	24 (27.9%)	27 (26.0%)	51 (26.8%)
Πιστεύουν ότι η ελληνική πολιτεία δεν έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής	62 (72.1%)	77 (74.0%)	139 (73.2%)

Πίνακας 23: Απόψεις των ελλήνων μαθητών για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Θετική	55 (64.0%)	79 (76.0%)	134 (70.5%)
Αρνητική	31 (36.0%)	25 (24.0%)	56 (29.5%)

5.5.1 Σύγκριση αλλοδαπών και ελλήνων μαθητών

Από τις συγκρίσεις των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι οι έλληνες μαθητές επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε Πανεπιστήμιο, ενώ έχουν ως δεύτερη επιλογή το Ιδιωτικό ΙΕΚ, σε αντίθεση με τους αλλοδαπούς μαθητές που έχουν ως αντίστοιχη επιλογή το Δημόσιο ΙΕΚ (Πίνακας 24). Αναφορικά με την κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας, το ποσοστό των ελλήνων μαθητών (77.4%) είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο των αλλοδαπών (31.4%). Επίσης, είναι εμφανές ότι οι έλληνες μαθητές επιθυμούν σε μεγαλύτερο ποσοστό (23.2%) να κάνουν μάθημα μόνο με ομοεθνείς τους, σε αντίθεση με τους αλλοδαπούς μαθητές των οποίων το ποσοστό είναι εξαιρετικά χαμηλό (4.1%). Σχετικά με την άποψη των μαθητών για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική, το ποσοστό των ελλήνων μαθητών (26.8%) που τη θεωρούν ικανοποιητική, είναι υψηλότερο σε σχέση με αυτό των αλλοδαπών (25.1%), χωρίς ωστόσο να προκύπτουν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Σημαντικές διαφορές δεν προκύπτουν επίσης και ως προς την εργασία των μαθητών παράλληλα με το σχολείο ή τα σαββατοκύριακα. Τέλος, αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, φαίνεται ότι οι γονείς των ελλήνων μαθητών (πατέρες και μητέρες) έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από εκείνο αλλοδαπών.

Πίνακας 24: Σύγκριση κοινωνικό-δημογραφικών χαρακτηριστικών ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών

	Έλληνες	Μετανάστες	p-value
Συνέχιση των σπουδών σε:			
<i>Πανεπιστήμιο</i>	139 (73.2%)	131 (76.4%)	0.183
<i>Δημόσιο ΙΕΚ</i>	9 (4.7%)	21 (12.2%)	0.002
<i>Ιδιωτικό ΙΕΚ</i>	21 (11.1%)	8 (4.6%)	0.001
<i>Παράρτημα Ξένου Πανεπιστημίου</i>	6 (3.2%)	5 (2.7%)	0.323
<i>Άλλο</i>	15 (7.9%)	7 (4.1%)	0.022
Εργασία			
<i>Καθόλου</i>	147 (77.4%)	126 (73.3%)	
<i>Τα Σαββατοκύριακα</i>	17 (8.9%)	14 (8.1%)	0.176
<i>Μόνο στις διακοπές</i>	24 (12.6%)	28 (16.3%)	
<i>Παράλληλα με το σχολείο</i>	2 (1.1%)	4 (2.3%)	
Ιδιόκτητη κατοικία	147 (77.4%)	54 (31.4%)	<0.001
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα			
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	8 (4.2%)	27 (15.3%)	
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	21 (11.1%)	60 (34.1%)	0.038
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	147 (77.4%)	83 (47.2%)	
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	14 (7.4%)	6 (3.4%)	
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας			
<i>Χωρίς εκπαίδευση / Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	9 (4.7%)	23 (13.4%)	
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	18 (9.5%)	60 (34.9%)	0.002
<i>Τριτοβάθμια εκπαίδευση / Μεταπτυχιακές σπουδές</i>	157 (82.6%)	82 (47.7%)	
<i>Άλλη εκπαίδευση</i>	6 (3.2%)	7 (4.1%)	
Φοίτηση σε σχολείο μόνο με ομοεθνείς	44 (23.2%)	7 (4.1%)	<0.001
Λήψη κατάλληλων μέτρων μεταναστευτικής πολιτικής	51 (26.8%)	44 (25.6)	0.322

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6.1 Συζήτηση

Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης αφορούν στο τμήμα της δεύτερης γενιάς μεταναστών που φοιτά στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση από όπου πραγματοποιήθηκε η άντληση του δείγματος της παρούσας έρευνας. Δεν μπορούν λοιπόν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά για τη δεύτερη γενιά μεταναστών που βρίσκεται σήμερα στην Ελλάδα, αλλά είναι ενδεικτικά των τάσεων που επικρατούν.

Από την ανάλυση των κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών των αλλοδαπών μαθητών προκύπτει ότι ο μέσος όρος παραμονής τους στην Ελλάδα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, ανέρχεται λίγο πάνω από τα 15 έτη. Η συντριπτική πλειονότητα των αλλοδαπών μαθητών του δείγματος κατάγεται από την Αλβανία (82.6%), με τους υπόλοιπους να προέρχονται κυρίως από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (5.8%) και τη Βουλγαρία (2,9%).

Αναφορικά με τη διερεύνηση της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας και του ρόλου του οικογενειακού περιβάλλοντος στη διαδικασία της ενσωμάτωσης των αλλοδαπών μαθητών, οι παράμετροι που ελέγχθηκαν περιλάμβαναν την εργασία και των δύο γονέων, τη μη εργασιακή απασχόληση των ίδιων των μαθητών, την κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.

Από την ανάλυση των ευρημάτων προκύπτει ότι η οικογενειακή οικονομική κατάσταση των αλλοδαπών μαθητών μπορεί να θεωρηθεί σχετικά καλή. Ειδικότερα, προκύπτει ότι το 73.3% των αλλοδαπών μαθητών δεν εργάζεται καθόλου, ενώ το 16.3% εργάζεται κατά τη διάρκεια των διακοπών. Επίσης το 1/3 των αλλοδαπών μαθητών (31.4%) κατοικεί σε ιδιόκτητη κατοικία, ενώ περισσότερο από τα 2/3 αυτών, δηλώνει ότι εργάζονται και οι δύο γονείς τους. Αν και η κατοχή ιδιοκτησίας καταδεικνύει μια καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας των μαθητών, όταν συνδυαστεί ταυτόχρονα με την παράμετρο της εργασιακής απασχόλησης και των δύο γονέων και της μη εργασίας των αλλοδαπών μαθητών, το ποσοστό που μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκεται σε καλή οικονομική οικογενειακή κατάσταση μειώνεται στο 11.1%.

Αν και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των μεταναστών αποτελεί παράγοντα που σχετίζεται με την ενσωμάτωση των παιδιών τους (Portes & Rumbaut, 2005; Schmid, 2001; Alba et al., 1999), στην παρούσα έρευνα αυτό δεν προκύπτει εμφανώς. Οι πιθανές αιτίες είναι οι εξής: (α) το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από μαθητές που δεν γνώριζαν καλά το ακριβές επίπεδο σπουδών των γονέων τους, (β) πιθανώς δεν κατανόησαν την αντιστοιχία των εκπαιδευτικών βαθμίδων μεταξύ της χώρας καταγωγής και της Ελλάδας. Ωστόσο από την έρευνα προκύπτει ότι οι γονείς των αλλοδαπών μαθητών κατέχουν ένα υψηλό μορφωτικό επίπεδο (τριτοβάθμια/ μεταπτυχιακή εκπαίδευση 47.2% για τον πατέρα και 47.7% για την μητέρα), το οποίο όμως είναι χαμηλότερο σε σχέση με αυτό των γονέων των ελλήνων μαθητών, όπως προκύπτει από την συγκριτική ανάλυση των μεταξύ τους χαρακτηριστικών.

Από τη διερεύνηση της κοινωνικοπολιτισμικής διάστασης της ενσωμάτωσης και της διάστασης της ταυτότητας, προέκυψαν τα ακόλουθα:

Ως προς την κοινωνικοπολιτισμική διάσταση (βαθμός κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής) ελέγχθηκαν οι παράμετροι της δημιουργίας μικτών σχέσεων (παρέες), η δραστηριοποίηση των αλλοδαπών μαθητών σε συλλόγους, η συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και σχολικές δραστηριότητες, καθώς και η επιθυμία ένταξης σε ένα μικτό σχολικό περιβάλλον (Ellis & Goodwin-White, 2006). Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι ένα αρκετά υψηλό ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών (42%) φαίνεται να συμμετέχει ενεργά σε όλες τις προαναφερόμενες δραστηριότητες, έχει δημιουργήσει παρέες με συνομηλίκους όλων των εθνοτήτων και δεν περιορίζεται σε παρέες μόνο με άτομα της χώρας καταγωγής του. Συνεπώς εμφανίζει ένα ικανοποιητικό βαθμό κοινωνικής συμμετοχής και πολιτισμικής προσαρμογής. Μόνο το 0.4% των αλλοδαπών μαθητών δεν ενδιαφέρεται να συμμετάσχει σε καμία από τις προαναφερόμενες δραστηριότητες. Επομένως, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δεν επιδιώκει τη γενικότερη ένταξή του στην κοινωνία.

Το εν λόγω εύρημα συμφωνεί με τα στοιχεία της εθνικής έρευνας για την εκπαίδευση που πραγματοποιήθηκε από την INSEE (2007) στη Γαλλία, όπου το 70% των παιδιών της δεύτερης γενιάς είχαν φιλικό κύκλο που περιελάμβανε νέους κάθε καταγωγής. Μια ανάλογη συμμετοχή έχει παρατηρηθεί και στα παιδιά των μεταναστών της Γερμανίας, κατά τα τελευταία χρόνια. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τη Μ. Βρετανία όπου οι νέοι εντάσσονται σε εθνοτικές κοινότητες και επομένως σπάνια συναναστρέφονται με πρόσωπα που δεν ανήκουν σε αυτές (Schnapper, 2008).

Ως προς τη διάσταση της ταυτότητας, δηλαδή την επιθυμία μόνιμης εγκατάστασης στη χώρα, οι παράμετροι που ελέγχθηκαν αφορούν την επιθυμία απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας και του δικαιώματος ψήφου στις εκλογές, καθώς και η άμεση δήλωση επιθυμίας για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι το μικρότερο ποσοστό (22.7%) των ερωτηθέντων δηλώνει ότι δεν επιθυμεί να αποκτήσει την ελληνική υπηκοότητα και το δικαίωμα ψήφου και δεν προτίθεται να μείνει για πάντα στη χώρα. Σημαντική είναι και η επιθυμία απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας, ακόμη και από τους αλλοδαπούς που δηλώνουν άμεσα ότι δεν επιθυμούν να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα.

Από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει ότι οι παράγοντες που φαίνεται να προσδιορίζουν την επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών για μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα είναι η ηλικία των μαθητών που συνδέεται και με το συνολικό χρόνο παραμονής στη χώρα, που σημαίνει μεγαλύτερη εξοικείωση με τις δυσκολίες, τον τρόπο ζωής, το επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας, το φύλο (τα κορίτσια δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση για μόνιμη εγκατάσταση σε σχέση με τα αγόρια) και η συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες. Με την επιθυμία μόνιμης παραμονής στη χώρα γενικότερα φαίνεται να σχετίζονται ακόμη η ιδιοκτησία ακινήτου, ο βαθμός ικανοποίησης από τον τρόπο ζωής όπως εκφράζεται από την ικανοποίηση στην εκπαίδευση (σχολείο και επιθυμία συνέχισης περαιτέρω σπουδών), τα μέσα μεταφοράς, την υγεία (δημόσια νοσοκομεία), την κατοικία και τα καταστήματα. Ειδικότερα, από τον έλεγχο συσχέτισης της μητρικής γλώσσας με την πρόθεση μόνιμης παραμονής στη χώρα προκύπτει θετική συσχέτιση. Οι αλλοδαποί μαθητές που δεν γνωρίζουν καλά ή και καθόλου τη μητρική τους γλώσσα προκύπτει ότι επιθυμούν περισσότερο τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα σε σχέση με εκείνους που τη γνωρίζουν άριστα έως καλά. Σχεδόν οι μισοί αλλοδαποί μαθητές (47.4%) γνωρίζουν πολύ καλά έως άριστα τη γλώσσα της χώρας καταγωγής.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, ένα σχετικά υψηλό ποσοστό (33.7%) των αλλοδαπών μαθητών δηλώνει ότι έχει δεχθεί διακριτική σε βάρος του συμπεριφορά, ως επί το πλείστον στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (32.3%) και ακολούθως στο σχολικό περιβάλλον (11.5%), ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 2.1% δήλωσε πως αυτή η συμπεριφορά προερχόταν από τους καθηγητές του.

Αναφορικά με τη σύγκριση των χαρακτηριστικών μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, προκύπτουν τα παρακάτω:

- (α) Για τους έλληνες μαθητές αλλά και τους αλλοδαπούς καταγράφεται η πρόθεση συνέχισης περαιτέρω σπουδών σε Πανεπιστήμια. Σημειώνεται πως τον τελευταίο χρόνο τα Πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ έχουν συνενωθεί, με συνέπεια να μην καταστεί δυνατή η δυνατότητα διαχωρισμού της εν λόγω βαθμίδας σπουδών.
- (β) Αν και παρατηρείται στους έλληνες μαθητές (ποσοστό 23.2%) εμφανής προτίμηση παρακολούθησης μαθημάτων σε σχολεία μόνο με ομοεθνείς, σε γενικές γραμμές εκτιμάται ότι δεν έχουν αρνητική στάση για το ζήτημα της μετανάστευσης. Το 73.2% των ελλήνων μαθητών υποστηρίζει πως η ελληνική πολιτεία δεν έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής. Αυτό βέβαια έρχεται σε αντίθεση με τις απόψεις τους στην επόμενη ερώτηση από όπου προκύπτει ότι ένα πολύ υψηλό ποσοστό (70.5%) από αυτούς έχει θετική άποψη για τη μεταναστευτική πολιτική της χώρας. Από το συνδυασμό των δύο απαντήσεων προκύπτει ότι η καταγεγραμμένη ανεπάρκεια της μεταναστευτικής πολιτικής είναι πιθανό να αφορά στη λήψη μέτρων κατά της μετανάστευσης, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αρκετοί έλληνες μαθητές δεν αντιμετωπίζουν τελικά θετικά τη μετανάστευση.
- (γ) Από τη σύγκριση των χαρακτηριστικών της οικονομικής και οικογενειακής κατάστασης των μαθητών προκύπτει ότι οι αλλοδαποί μαθητές εργάζονται σε περίπου το ίδιο χαμηλό ποσοστό με τους έλληνες συμμαθητές τους. Ειδικότερα, το 77.4% των ελλήνων μαθητών δεν εργάζεται καθόλου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους αλλοδαπούς μαθητές είναι 73.3%. Η ίδια περίπου αναλογία προκύπτει και αθροιστικά για το ποσοστό των μαθητών που εργάζονται (διακοπές, σαββατοκύριακα, παράλληλα με το σχολείο). Για τους αλλοδαπούς μαθητές, το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 26.7%, ενώ για τους έλληνες μαθητές στο 22.6%. Επίσης, η κατοχή ιδιόκτητης κατοικίας για τους έλληνες μαθητές ανέρχεται σε ποσοστό 77.4%, ενώ για τους αλλοδαπούς στο 31.4%. Τέλος, ένα σημαντικό εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι στα σχολεία της έρευνας, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των ελλήνων μαθητών είναι υψηλότερο από αυτό των αλλοδαπών γονέων.

Συμπερασματικά, οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική συμμετοχή και την πολιτισμική προσαρμογή των αλλοδαπών μαθητών, καθώς και τη γενικότερη πρόθεσή τους για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα, είναι οι εξής: (α) η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, (β) η μη επαρκής γνώση της μητρικής γλώσσας, η οποία λειτουργεί αποτρεπτικά για τη διατήρηση σχέσεων και δεσμών με τη χώρα καταγωγής επομένως ενισχυτικά στη διαδικασία ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, (γ) η ηλικία και ο συνολικός χρόνος παραμονής στη χώρα και (δ) το φύλο.

Από την παρούσα έρευνα προκύπτει επίσης ότι η γενικότερη στάση της ελληνικής πολιτείας, αποτυπώνεται αρνητικά στις απόψεις των αλλοδαπών μαθητών. Ως κυριότερες δυσκολίες στη ζωή τους στην Ελλάδα αναφέρουν τη διακριτική σε βάρος τους συμπεριφορά και την αυξημένη γραφειοκρατία που τους δημιουργεί πρόσθετα προβλήματα.

Οι αλλοδαποί μαθητές στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση φαίνεται να έχουν πετύχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο ενσωμάτωσης, αν και η πλειονότητα έχει γεννηθεί στην Ελλάδα. Οι δυσλειτουργίες της δημόσιας διοίκησης αποτυπώνονται αρνητικά στις απόψεις των αλλοδαπών μαθητών για το πλαίσιο της υπάρχουσας μεταναστευτικής πολιτικής, καθώς εκτιμούν ότι θα πρέπει να ληφθούν κατάλληλα μέτρα που θα μειώσουν τη γραφειοκρατία και θα εξαλείψουν τη διακριτική σε βάρος τους μεταχείριση. Ανάλογη άποψη για τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης διατυπώνεται και από τους έλληνες μαθητές.

6.2 Συμπεράσματα - Προτάσεις

Από την προηγηθείσα ανάλυση, αναδύεται η σύνθετη μορφή και πολυπλοκότητα του μεταναστευτικού φαινομένου. Η διαχείρισή του αντανakλά τις ακολουθούμενες πολιτικές των χωρών υποδοχής, ενώ πολλοί είναι οι παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά στον τρόπο ενσωμάτωσης των μεταναστών σε αυτές. Η ενσωμάτωση των μεταναστών, με σχετικά μακρά παραμονή στη χώρα υποδοχής φαίνεται να αποτελεί πλέον μονόδρομο για τις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Διαφέρουν όμως τα μέσα και οι μηχανισμοί αντιμετώπισής της. Διαπιστώνεται ότι σημαντική βαρύτητα έχουν η φύση των ίδιων των κοινωνιών αποστολής και υποδοχής, καθώς και οι θεσμοί που επικρατούν σε αυτές.

Τα ευρωπαϊκά πρότυπα ενσωμάτωσης συγκλίνουν προοδευτικά σε ορισμένες πρακτικές εξαιτίας της πίεσης που ασκεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ένταξης στα κράτη μέλη να καταστήσουν ενιαία τη μεταναστευτική τους πολιτική. Υπάρχει κοινή επιδίωξη η πολιτική της ένταξης να βασιστεί στον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων και των αιτήσεων για χορήγηση ασύλου, και από την άλλη να καταπολεμηθεί η απασχόληση των μεταναστών χωρίς άδειες εργασίας. Γενικά αναγνωρίζεται το δικαίωμα των μεταναστών να μείνουν μόνιμα στην κοινωνία υποδοχής, καθώς και να επανενωθούν με τις οικογένειές τους.

Η πολιτική ενσωμάτωσης των μεταναστών για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, στις οποίες ανήκει και η Ελλάδα, φαίνεται αρχικά να επικεντρώνεται στον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων, των αιτήσεων χορήγησης ασύλου και τη νομιμοποίηση των ήδη εγκατεστημένων μεταναστών. Η ιδιαιτερότητα και πολυπλοκότητα του μεταναστευτικού φαινομένου, καθιστά δύσκολη την εφαρμογή των υφιστάμενων προτύπων ενσωμάτωσης. Αυτό οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης σε αυτές είναι νέο σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες που θεωρούνται «παλιές χώρες της μετανάστευσης», όσο και στην ετερογένεια των μεταναστευτικών ομάδων.

Η ενσωμάτωση των μεταναστών αποτελεί μια συνεχή και μεταβαλλόμενη διαδικασία, που στοχεύει στη διασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής τους στις κοινωνίες υποδοχής. Τα κύρια πρότυπα και οι τρόποι ενσωμάτωσης που έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί μεταλλάσσονται συνεχώς, επηρεαζόμενα από τις νέες εξελίξεις και ιδιαιτερότητες των κοινωνιών των χωρών υποδοχής. Από κανένα κράτος δεν προκύπτουν ενδείξεις που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι εφαρμόζει ένα σαφές καθεστώς ενσωμάτωσης. Αντιθέτως παρατηρούνται πλαίσια, που προκύπτουν από χαλαρά συνδεδεμένα μεταξύ τους ζεύγη κανόνων, θεσμών και πρακτικών σε διάφορους κοινωνικούς τομείς, μέσα στα οποία οι μετανάστες και οι γηγενείς πληθυσμοί επιλύουν τις διαφορές τους. Ο τυχαίος ή εσκεμμένος χαρακτήρας αυτών των πλαισίων ενσωμάτωσης υπερβαίνει τις προσπάθειες αναγνώρισης εθνικών προτύπων ή τυπολογιών ενσωμάτωσης, τα οποία σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως εθνικά πρότυπα. Κάποια στοιχεία τους είναι παρόμοια σε πολλές χώρες και κάποια όχι. Κάποια είναι επίσης σύμφωνα με τους καθορισμένους κυβερνητικούς σκοπούς και άλλα όχι. Ωστόσο, οι υπάρχουσες στρατηγικές ενσωμάτωσης αποτελούν μείγματα των προτύπων στα οποία κάθε φορά υπερισχύει ένα συγκεκριμένο τυπικό στοιχείο,

το οποίο προσδιορίζει και το ανάλογο πρότυπο. Πρακτικές βασισμένες στο διαφορικό αποκλεισμό, περιθωριοποίηση ή περιχαράκωση, δεν εντάσσονται σε κανένα πρότυπο ενσωμάτωσης, αλλά προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας ανεπιτυχούς διαδικασίας ενσωμάτωσης. Πρόκειται περισσότερο για μια κατάσταση παρά για ένα πρότυπο, ή διαφορετικά για μια άρνηση των μεταναστών (συνειδητή ή μη) συμμετοχής στην κοινωνία υποδοχής.

Διαφαίνεται πλέον μια καθαρή τάση προς μια δευτερεύουσα μορφή ενσωμάτωσης ή ένταξης, η οποία απορρίπτει το διαρκή αποκλεισμό αλλά δεν ενστερνίζεται παράλληλα ούτε την αφομοίωση ούτε την πολυπολιτισμικότητα. Το πρότυπο αυτό προϋποθέτει σύγκλιση σε ευρύτερους στόχους μεταξύ των κρατών, αλλά δεν διασφαλίζει κοινά αποτελέσματα ενσωμάτωσης. Αυτό συμβαίνει γιατί οι μετανάστες διαφέρουν μεταξύ τους σημαντικά ως προς την εθνική προέλευση, τη θρησκεία κ.λπ. Τα κράτη διαφέρουν επίσης σημαντικά μεταξύ τους στους θεσμούς, στις πολιτικές και στα προγράμματα που διαμορφώνουν τις συνθήκες ενσωμάτωσης. Περαιτέρω, οι διαφορετικές μεταναστευτικές πολιτικές των χωρών εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, με πιο σημαντικούς το πολιτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, τα κοινωνικά δίκτυα των μεταναστών, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μεταναστών και τις συνθήκες κατά τις οποίες λαμβάνει χώρα η μετανάστευση.

Η υιοθέτηση μιας επιλεκτικής πολιτικής αξιοποίησης στοιχείων από τα προτεινόμενα πρότυπα ενσωμάτωσης που έχουν κατά καιρούς υιοθετήσει διάφορες χώρες με εμπειρία στη μετανάστευση και στηρίζεται στην αρχή της διαπολιτισμικότητας, οδηγεί στην αποδοχή ενός πιο ευέλικτου «μικτού» προτύπου ενσωμάτωσης. Έτσι θα μπορούσαν να περιοριστούν, όσο το δυνατόν περισσότερο, τα αρνητικά οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Το πρότυπο αυτό, πέρα από τις στοχευμένες πολιτικές αναφορικά με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας για εποχικό αλλά και μόνιμο εργατικό δυναμικό, τη μείωση του δημογραφικού ελλείμματος, την υποδοχή προσφύγων και άλλων ξένων για ανθρωπιστικούς λόγους, θα ανταποκρίνεται και στις επιμέρους ιδιαιτερότητες των χωρών υποδοχής.

Η επιμονή στο θέμα της νομιμοποίησης των μεταναστών που βρίσκονται στη χώρα και η ενσωμάτωση των σχετικών ευρωπαϊκών οδηγιών στην ελληνική νομοθεσία, αποτελούν μια στοχευμένη προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας, αλλά και την πρόθεσή της να προχωρήσει σε περαιτέρω ρύθμιση των μεταναστευτικών θεμάτων. Εξάλλου ανάλογες πολιτικές έχουν εφαρμόσει και άλλες χώρες υποδοχής

μεταναστών παρελθοντικά. Η νομιμοποίηση παρέχει ένα ευρύ φάσμα δικαιωμάτων στους μετανάστες, από τη νόμιμη παραμονή και εργασία μέχρι την απόκτηση ιθαγένειας. Το ζήτημα της ιθαγένειας και της παραχώρησής της, ένα ζήτημα βαθύτατα πολιτικό που συνδέεται με το εκάστοτε εθνικό συμφέρον και συμπλέει με τη μεταναστευτική πολιτική του κάθε κράτους, ήταν ένα ζήτημα που μέχρι το 2010 δεν είχε καταφέρει να λύσει η ελληνική πολιτεία αναφορικά με τη δεύτερη μεταναστευτική γενιά. Ακριβώς τότε και μέσα στα πλαίσια μιας ευρύτερης ευρωπαϊκής ενταξιακής πολιτικής, ήταν που αποφάσισε το ελληνικό κράτος να υπερβεί το δόγμα της «κληρονομικής καθαρότητας» και να παραχωρήσει υπό προϋποθέσεις την ελληνική ιθαγένεια στα παιδιά των μεταναστών.

Η ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς

Η πολιτική για την ενσωμάτωση των μεταναστών της δεύτερης γενιάς στις ευρωπαϊκές χώρες με μακρά παράδοση φιλοξενίας μεταναστών, αποδείχθηκε ανεπαρκής και δεν μπόρεσε να αποτρέψει μεταναστευτικές αντιδράσεις και συγκρούσεις που κατά καιρούς εκδηλώθηκαν. Η πολιτική κοινωνικής προστασίας και πολιτογράφησης δεν φαίνεται να αρκούν για να ικανοποιήσουν πολλά αιτήματα των μεταναστών της δεύτερης γενιάς.

Η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής (με την κανονική σχολική εκπαίδευση και μέσω των επισήμων μαθημάτων εκμάθησής της ή τη θεσμοθέτηση εξετάσεων για απονομή σχετικών πιστοποιητικών επάρκειας), συμβάλλει στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και την καλή γνώση του πολιτισμού της χώρας υποδοχής, αποτελώντας ισχυρό παράγοντα ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού. Για το λόγο αυτό, ο ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών είναι σημαντικός στη διαδικασία αυτή. Το σχολείο αποτελεί τον προθάλαμο κοινωνικοποίησης του ατόμου στη νέα κοινωνία, ενώ δημιουργεί τις προϋποθέσεις ένταξής του στον επαγγελματικό και πολιτικό του βίο. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής διαδραματίζει πρωταρχικό αλλά και ταυτόχρονα καθοριστικό ρόλο, στη περαιτέρω ενσωμάτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς.

Η ευρωπαϊκή εμπειρία καταδεικνύει ότι παρά τα προφανή προβλήματα προσαρμογής στη γλώσσα και τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής τους, τα παιδιά των μεταναστών καταφέρνουν τελικά να επιτύχουν συγκρίσιμα αποτελέσματα με αυτά των γηγενών παιδιών του αντιστοίχου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Ωστόσο παρά τη δυνατότητα πρόσβασής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα, αποκλείονται από πολλές καλά αμειβόμενες και υψηλού κύρους θέσεις εργασίας, επαναφέροντας το ζήτημα της αναμόρφωσης της υφιστάμενης μεταναστευτικής πολιτικής. Επίσης, αν και καταγράφεται ανοδική κινητικότητα στην αγορά εργασίας σε σχέση με τους γονείς τους, υπάρχει σημαντική διαφορά με τους συνομηλικούς γηγενείς. Η διαφορά αυτή αποδίδεται στο χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο των παιδιών των μεταναστών από αυτό των παιδιών των γηγενών, στο μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους ή την ετεροαπασχόληση και τη φυλετική διάκριση που φαίνεται να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών αυτών.

Από την ευρωπαϊκή εμπειρία προκύπτει επίσης ότι η χορήγηση της ιθαγένειας της χώρας εγκατάστασης στη δεύτερη γενιά μεταναστών, διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα ενώ δεν υφίσταται αυτοδίκαιη κτήση της, με τη γέννηση αλλοδαπού τέκνου στη χώρα υποδοχής. Οι επιμέρους διαφοροποιήσεις προκύπτουν από τη διάρκεια του χρόνου παραμονής και συνδέονται με τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας. Η ενσωμάτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς σε μία χώρα διαφορετική από εκείνη της ιθαγένειας των γονέων, όταν μάλιστα έχει προηγηθεί η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και παράλληλα η συμμετοχή στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή, συνδέεται άμεσα με την ιθαγένεια, δηλαδή με την ολοκληρωμένη απονομή του συνόλου των δικαιωμάτων που εγγυάται μία σύγχρονη πολιτεία.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι πυλώνες στη διαδικασία της ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς φαίνεται να αποτελούν το εκπαιδευτικό σύστημα και η χορήγηση της ιθαγένειας. Η χορήγηση όμως της ιθαγένειας στη δεύτερη γενιά μεταναστών στη χώρα, άκριτα και χωρίς καμία προϋπόθεση της αρχής του δικαίου του εδάφους, ενδέχεται να οδηγήσει σε μια μηχανιστική κτήση πολιτικών δικαιωμάτων από πρόσωπα που δεν έχουν πρόθεση πραγματικής συμμετοχής. Ταυτόχρονα η απόκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων από άτομα που ανήκουν σε κοινότητες μεταναστών με ισχυρή ταυτότητα και μικρό βαθμό ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής, ενδέχεται

να ευνοήσει φαινόμενα πόλωσης και ανταγωνισμού μεταξύ των δύο κοινωνιών, με αρνητικές επιπτώσεις στην πολιτική για τη βραχεία διαμονή των μεταναστών.

Η ενσωμάτωση των μεταναστών αποτελεί ζήτημα εξειδικευμένης πολιτικής στην πράξη, αλλά ταυτόχρονα και ζήτημα ευρύτερης κοινωνικής ευαισθησίας. Η επιτυχής όμως ενσωμάτωση των μεταναστών είναι θέμα ολόκληρης της κοινωνίας. Δεδομένης της πολυπολιτισμικής σύνθεσης της ελληνικής κοινωνίας σήμερα, η υιοθέτηση της αρχής της διαπολιτισμικότητας, όχι μόνο στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στις επιμέρους πολιτικές για το ζήτημα της ενσωμάτωσης των αλλοδαπών στη χώρα, θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικά οφέλη. Όσο πιο ανεκτική είναι μια κοινωνία, τόσο πιο επιτυχημένη μπορεί να γίνει η πολιτική της ενσωμάτωσης των μεταναστών που ζουν στους κόλπους της. Η αποδοχή ή μη των μεταναστών και η αρμονική συμβίωση, είναι αποτέλεσμα της ωριμότητας των μελών της. Η μακρά παραμονή και η συνεχής παρουσία τους αποτελούν ισχυρό παράγοντα της αποδοχής τους.

Η μελέτη της δεύτερης γενιάς των μεταναστών στη χώρα από τη στιγμή που εξέρχονται από το εκπαιδευτικό σύστημα, χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση αναφορικά με τις επιλογές τους. Μια τέτοια μελέτη θα μπορούσε να αναδείξει την εκπαιδευτική επίδοση των μεταναστών δεύτερης γενιάς και τη βελτίωση των ευκαιριών για την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Με διαπιστωμένη, μέσω της παρούσας έρευνας, την επιθυμία των αλλοδαπών μαθητών για περαιτέρω συνέχιση των σπουδών τους στην ανώτατη εκπαίδευση, θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθεί πώς η απόκτηση πτυχίων ανώτατης εκπαίδευσης επιδρά στην ένταξη της γενιάς αυτής στην αγορά εργασίας, αλλά και στην ελληνική κοινωνία

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- Bell., J. (2007). *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία: οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bourdieu, P. (2001). *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα», Αντεπίθεση πυρών II*. Αθήνα: Πατάκη.
- Durkheim, E. (1974). *Οι κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*. Αθήνα: Αναγνωστίδη.
- Modgil, S., Verma, G., Mallick, K., & Modgil, C. (1997). *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση. Προβληματισμοί – Προοπτικές*. Αθ. Ζωνίου-Σιδέρη και Π. Χαραμής (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά.
- Schnapper, D. (2008). *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – Μια Σύγχρονη Προσέγγιση*, επιμ. Παπαδοπούλου Δ., Αθήνα: Κριτική.
- Βγενόπουλος, Κ. (1998). *Πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Βεντούρα, Λ. (1994). *Μετανάστευση και Έθνος*, Εκδ. Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων.
- Γαλάνης, Γ., & Moser, H. (1999). *Εισαγωγή στην Πολιτική Ψυχολογία*. Μ. Νομικός (μτφ.), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δεμερτζής, Ν. (2004). Πολιτισμική κληρονομιά και ομογενειακά ΜΜΕ. Η περίπτωση των Ελλήνων της Αυστραλίας, Συμπόσιο με θέμα: Ο Ελληνισμός της Διασποράς, Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο La Trobe της Αυστραλίας, Αθήνα 27-28 Μαΐου, 2004.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). *Απογραφή πληθυσμού 2011*.
- Έμκε-Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η Μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ζαρίφης, Π. (2007). *Η Ελλάδα στην Εποχή της Μετα-Εθνικής Ιθαγένειας*. Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Καβουνίδη, Τ., Πολύζου, Α., Μαυρομμάτης, Γ., Κοτρώτσου, Α., Γιαννίτσας, Δ., Αλτσιτζόγλου, Ν., & Αβραμίδα, Τ. (2006). *Πολιτικές Ένταξης των Μεταναστών: Η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*. Αθήνα: Ι.Μ.Ε.Π.Ο.

- Κασσιμάτη, Κ. (1984). *Μετανάστευση-Παλινόστηση, Η Προβληματική της Δεύτερης Γενιάς*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Καστορίδας, Δ. (1991). *Αλλοδαποί εργάτες στην Ελλάδα*, ΓΣΕΕ.
- Κόντης, Α. (2001). Οικονομική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στη Χώρα Υποδοχής. Στο Γ. Αμίτσης, Γ. Λαζαρίδη (επιμ.), *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα*, σελ. 177-220, Αθήνα: Παπαζήση.
- Κουτσούκου, Η. (2013). *Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα. Ποινικές και συνταγματικές διατάξεις* (1 εκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μακρυδημήτρης, Α. (2006). *Κράτος των Πολιτών, Προβλήματα Μεταρρύθμισης και Εκσυγχρονισμού*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Μάρκου, Π.Γ. (1998). *Η Πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής Κοινωνίας. Η Διαδικασία Διεθνοποίησης και η Αναγκαιότητα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Εκδ. ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ.
- Μουζέλης, Ν. (2002). *Από την Αλλαγή στον Εκσυγχρονισμό*. Κριτικές παρεμβάσεις Πολιτική, Κοινωνία, Πολιτισμός, Θεωρία, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μουσούρου, Λ. (2009). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πανταζή, Β. (2006). *Η ένταξη των μεταναστών δευτέρας γενιάς και ο ρόλος του σχολείου*, Εισήγηση σε συνέδριο ΙΜΕΠΟ, Αθήνα 23-24/11.
- Παπαγεωργίου, Γ. (2004). *Μέθοδοι και Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση Ενσωμάτωση και ιδιότητα του πολίτη: κριτική θεώρηση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2011). Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικές διαπιστώσεις. Στο Μωυσίδης Α. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, Ταυτότητες*, Αθήνα: Κριτική.
- Παπαθεοδώρου, Θ. (2010). *Νομικό καθεστώς αλλοδαπών: Ελληνική και Ευρωπαϊκή νομοθεσία*. 2^η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- Παπαϊωάννου, Σ. (2003). *Σύστημα Κοινωνικής Οργάνωσης και Επικοινωνίας των Κοινωνικο-πολιτιστικών και Οικονομικών Σχέσεων των Ελλήνων Μεταναστών. Το παράδειγμα της Νυρεμβέργης*. Εισήγηση στο συνέδριο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ιούλιος.
- Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. (2006). *Ο νέος νόμος 3386/2005 για τους αλλοδαπούς. Σκέψεις και προβληματισμοί*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Παπαστυλιανός, Χ. (2010). «Η κτήση της ιθαγένειας, η πολιτογράφηση και η συμμετοχή των αλλοδαπών στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης α' βαθμού. Αποτίμηση αλλαγών που επέφερε ο ν.3838/2010 από τη σκοπιά του συνταγματικού δικαίου». ΤοΣ 2/2010, Αθήνα: Σάκκουλας, σελ. 329-345.
- Παππάς, Θ. (2002). *Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Πετρινώτη, Ξ. (1993). *Η Μετανάστευση προς την Ελλάδα, Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Σαμπατάκου, Ε. (2006). Κοινωνική και Οικονομική Ενσωμάτωση των Μεταναστών και Μεταναστριών στην Ελλάδα, *Πυθαγόρας*, 5-3-2006.
- Σάσσην, Σ. (2003). *Χωρίς Έλεγχο: Η Εθνική Κυριαρχία, Η Μετανάστευση και η Ιδιότητα του Πολίτη την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, επιμ. Πελαγίδης Θ., Παρασκευόπουλος Κ., Χρήστος Ι., Παπανδρέου Π., Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σιάμπος, Γ.Σ. (1993). *Δημογραφία*. Αθήνα: Το Οικονομικό.
- Τσαούσης, Δ.Γ. (1986). *Κοινωνική Δημογραφία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιμουρής, Γ. (2006). Πρακτικές διαπολιτισμικότητας στη ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών. Στο *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις του Μεταναστευτικού Φαινομένου: Η Ελληνική Συγκυρία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, ΚΕΜΟ, Πάντειο Παν/μιο, 15-17/12.
- Φακιολάς, Ρ. (2007). Μεταναστευτική Πολιτική ΕΕ, περ. Προβληματισμοί, *Ελληνική Εταιρεία Στρατηγικών Μελετών (ΕΛ.ΕΣ.ΜΕ)*, Αθήνα.
- Φακιολάς, Ρ. (2009.) *Απασχόληση στην Ελληνική Οικονομία Διαπιστώσεις και Προοπτικές Μελέτες*. Γραφείο Οικονομικών Μελετών, Ακαδημία Αθηνών.

Χασιώτης, Ι.Κ. (1993). *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*. Αθήνα: Βάνιας.

Χριστόπουλος, Δ. (2007). Συγκριτικές Ιδιαιτερότητες της Ελληνικής Νομοθεσίας και Διοικητικής Πρακτικής της Πολιτογράφησης των Αλλοδαπών. Στο: *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, επιμ. Κοντιάδης Ξ., Παπαθεοδώρου Θ., Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 71-91.

Χρυσόχου, Ξ. (2005). *Η Κοινωνικοψυχολογική Ένταξη των Μεταναστών: Στρατηγικές Επιπολιτισμοποίησης, Εθνοτική Ταύτιση και Κοινωνική Ανέλιξη*, Εισηγ. Συνέδριο ΙΜΕΠΟ, Αθήνα.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Alba, R., & Nee, V. (2003). *Remaking The American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Alba, R., Massey, S.D., & Rumbaut, G.R. (1999). *The Immigration Experience for Families and Children*. Washington, DC: American Sociological Association.

Back, L., Keith, M., Khan, A., Shukra, K., & Solomos, J. (2002). The Return of Assimilation: Race, Multicultural and New Labour, *Sociological Reserch Online*, Vol. 7, No 2.

Banton, M. (2001). National Integration in France and Britain, *Journal of Ethnic Migration Studies*, 27 (1): 151-168.

Bartolomeo, A. (2011). Explaining the gap in educational achievement between second-generation immigrants and natives: the Italian case, *Journal of Modern Italian Studies*, 16(4): 437-449.

Berry, J. (1984). Cultural Relations in Plurel Societies: Alternatives to Segregation and Their Sociopsychological Implifications. In: N. Miller, M. Brewer, *Groups in contact*, New York: Academic Press.

Bloch, A. (2002). *The Migration and Settlement of Refugees in Britain*. New York: Palgrave.

- Borgna, C., & Contini, D. (2014). "Migrant Achievement Penalties in Western Europe: Do Educational Systems Matter?", *European Sociological Review*, 30(5): 670-683.
- Brinbaum, Y., & Cebolla-Boado, H. (2007). The School Careers of Ethnic Minority Youth in France: Success or Disillusion? *Ethnicities*, 7(3): 445-474.
- Brown, S.K., & Bean, F.D. (2006). New immigrants, new models of assimilation, Prepared for a Special Issue on "The Second Generation," Migration Information Source, Migration Policy Institute, Washington, DC, Department of Sociology and Center for Research on Immigration, Population and Public Policy University of California, Irvine, August.
- Brubaker, W.R. (2001). The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States, *Ethnic and Racial Studies* 24, 531-548.
- Cans, H. (1992). Second Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants, *Ethnic and Racial Studies*, 15(2), April.
- Castles, S. (1997). Multicultural Citizenship: The Australian Experience. In V. Bader (ed.) *Citizens and Exclusion*, Basingstoke.
- Castles, S., & Miller, M.J. (2003). *The age of migration. International Population Movements in the modern world*. New York: Pelgrave.
- Champion, T., & Fielding, T. (1992). *Migration Processes and Partners*, V. 1, London and New York: Belheaven Press.
- Chen, X., Unger, J.B., Cruz, T.B., & Johnson, C.A. (1999). Smoking Patterns of Asian-American Youth in California and Their Relationship with Acculturation, *Journal of Adolescent Health* 24: 321-328.
- Cohen, J.E. (2003). Human Population: The Next Half Century, Vol. 302, No 5648, pp.1172-1175, *Science*, 14/11.
- Coolikan, H. (2004). *Research Methods and Statistics in Psychology*. 4th edition, London: Hodders & Stoughton.

- Crul, M. (2013). Snakes and Ladders in Educational Systems: Access to Higher Education for Second-Generation Turks in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(9): 1383-1401.
- Crul, M., & Schneider, J. (2010). Comparative integration context theory: participation and belonging in new diverse European cities. *Ethnic and Racial Studies*, 33(7): 1249-1268.
- Crul, M., & Vermeulen, H. (2003). Immigration and Education. The Second Generation in Europe. *International Migration Review*, 37(4): 965-986.
- Eisenstadt, S.N. (1955). *The Absorption of Immigrants*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Ellis, M., & Goodwin-White, J. (2006). 1,5 Generation Internal Mobility: Dispersion from States of Immigration. *International Migration Review*, 40(4): 899-926.
- Entzinger, H. (2000). The Dynamics of Integration Policies: A multidimensional Model, in *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*, ed. R. Koopmans and P. Statham, Oxford: Oxford University Press, pp. 97-118.
- Fakiolas, R. (2003). Regularizing undocumented immigrants in Greece: Procedures and Effects, *Journal of Ethnic Migration Studies*, 29(3): 535-561.
- Farley, R., & Alba R. (2004). The New Second Generation in the United States, *International Migration Review*, 38(3): 669-701.
- Freeman, G.P. (2004). Immigrant Incorporation in Western Democracies, *International Migration Review*, 38(3): 945-969.
- Gans, H. (2007). Discussion Article Acculturation, assimilation and mobility, *Ethnic and Racial Studies*, 30(1): 152-164.
- Glazer, N., & Moynihan D. P. (1963). *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life. The role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Griga, D., & Hadjar, A. (2014). Migrant Background and Higher Education Participation in Europe: The Effect of the Educational Systems. *European Sociological Review*, 30(3): 275-286.

Harris, K.M. (1999). *The Health Status and Risk Behaviors of Adolescents in Immigrant Families*, in *Children of Immigrants: Health, Adjustment, and Public Assistance*, pp. 286- 347, edited by D. Hernandez, Washington, DC: National Academy Press.

Heath, A. (2014). Patterns of generational change: Convergent, reactive, emergent. *Ethnic and Racial Studies*, 37(1): 1-9.

Heath, A., & Brinbaum, Y. (2007). Explaining ethnic inequalities in educational attainment, *Ethnicities*, 7(3): 291-305.

Institut National de la Statistique et des Études Économiques (2007). *Les Immigrés en France*. Paris: INSEE.

International Labour Office Report (ILO) (1998) November. Available at: <http://www.ilo.org/public/English/protection/migrant/download/research/imp27.pdf>

Joppke, C., & Morawska, E. (2003). Intergrating Immigrants, in *Liberal Nation-States: Policies and Practices*, in *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed C. Joppke and E Morawska, Houndmills: Palgrave, pp. 1-36.

Kilpi-Jakonen, E. (2014). Citizenship and Educational Attainment amongst the Second Generation: An Analysis of Children of Immigrants in Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(7): 1079-1096.

Kristen, K., & Granato, N. (2007). The educational attainment of the second generation in Germany. Social origins and ethnic inequality. *Ethnicities*, 7(3): 343-366.

Levels, M., & Dronkers, J. (2008). Educational performance of native and immigrant children from various countries of origin. *Ethnic and Racial Studies*, 31(8): 1404-1425.

Levitt, P. (2003). Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations, *Ethnic and Racial Studies*, 26(4): 587-611.

Ma, G.X., Tan, Y., Toubbeh, J.I., Su, X., Shive, S.E., & Lan, Y. (2004). Acculturation and Smoking Behavior in Asian-American Populations, *Health Education Research* 19(6): 615-625.

- Marques, M.M., Rosa, M.J.V., & Martins, J.L. (2007). School and Diversity in a Weak State: The Portuguese Case. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(7): 1145-1168.
- Matrikainen, T. (2005). AMID Working Paper Series 43/2005, Religion, Immigrants and Integration, Abo Akademi University, Finland, The Academy for Migration Studies in Denmark.
- Moussourou, L.M. (2002). *Integration of Immigrant Children in School : The Case of Greece*. Paper presented at the Seminar Immigration and Family, Helsinki European Observatory on the Social Situation, Demography and Family, Austrian Institute for Family Studies.
- Nagasawa, R., Qian, Z., & Wong, P. (2001). Theory of Segmented Assimilation and the Adoption of Marijuana Use and Delinquent Behavior by Asian Pacific Youth, *The Sociological Quarterly*, 42(3): 351- 372.
- OECD (2004). *Learning for Tomorrow's World, First Results from PISA 2003*. Paris: OECD.
- Ogbu, J.U. (1992). Les Frontiers culturelles et les enfants des minorites, *Revue Francaise de pedagogie*, No 101, pp. 45-47.
- Oksaar, E. (1981). *Language, Integration, Identity: Socialcultural Problems of New Minorities, Cultural, Identity and Structural Marginalisation of Migrants Workers*. European Science Foundation.
- Penninx, R., Spencer, D., & Van Hear, N. (2008). Migration and Integration in Europe: The State of Research, Report commissioned by the Economic and Social Research Council (ESRC) for NORFACE (New Opportunities for Research Funding Cooperation in Europe), ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS) University of Oxford.
- Perlmann, J. (2005). *Italians Then, Mexicans Now Immigrant Origins and the Second-Generation Progress, 1890 to 2000*. New York: Russell Sage Foundation.
- Portes, A. (1995). *The Economic Sociology of Migration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.

- Portes, A., & Rumbaut, R.G. (2001). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, CA: University of California Press and Russell Sage Foundation.
- Portes, A., & Rumbaut, R.G. (2005). The second generation in Early Adulthood. The second generation and the children of immigrants. *Longitudinal Study, Ethnic and Racial Studies*, 28(6): 983-999.
- Portes, A., & Schauffler, R. (1996). Language and the Second Generation: Bilingualism Yesterday and Today. In *The New Second Generation*, edited by Al. Portes, New York: Russell Sage Foundation, pp. 8-29.
- Portes, A., & Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants among Post-1965 Immigrant Youth. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, pp. 74-96.
- Rea, A., & Tripier, M. (2003). *Sociologie de l' Immigration*. Paris (ed) La Decouverte/Repères.
- Rhee, S., Chang, J., & Rhee, J. (2003). Acculturation, Communication Patterns, and Self-Esteem Among Asian and Caucasian Adolescents, *Adolescence*, 38(152): 749-768.
- Rumbaut, G.R. (1997). Assimilation and Its Discontents: Between Rhetoric and Reality. *International Migration Review* 31, pp. 923-960.
- Rumbaut, G.R. (1994). The Crucible within: Ethnic Identity, Self-Esteem, and Segmented Assimilation among Children of Immigrants. Special Issue: The New Second Generation , *International Migration Review*, 28(4): 748-794..
- Rumbaut, G.R. (2004). Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. *International Migration Review*, 38(3): 1160-1205.
- Schmid, C. (2001). *The Politics of Language: Conflict, Identity and Cultural Pluralism in Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Schnapper, D. (1991). *La France de l'intégration, Sociologie de la nation en 1990*. Paris: Gallimard.

- Simon, P. (2007). *Ethnic Statistics and Data Protection*. Strasbourg, ECRI, Council of Europe.
- Sole, C. (2004). Immigration Policies in Southern Europe, *Journal of Ethnic Migration Studies*, 30(6): 1209-1221.
- Soysal, Y.N. (1994). *Limits of citizenship: migrants and postnational membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Støren, L.A., & Helland, H. (2010). Ethnicity Differences in the Completion Rates of Upper Secondary Education: How Do the Effects of Gender and Social Background Variables Interplay? *European Sociological Review*, 26(5): 585-601.
- Thomas, W.I., & Znaniecki, F. (1984). *The Polish Peasant in Europe and America*. Urbana-Chicago,: University of Illinois Press.
- Thomson, M, & Crul, M. (2007). The Second Generation in Europe and the United States: How is the Transatlantic Debate Relevant for Further Research on the European Second Generation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(7): 1025-1041.
- Tolsma, J., Coenders, M., & Lubbers, M. (2007). Trends in ethnic educational inequalities in the Netherlands: A cohort design. *European Sociological Review*, 23(3): 325-339.
- Tsimouris, G. (2008). Intercultural education in contemporary Greece. In A. Crasteva (eds.), *Immigration and Integration: European Experiences*. Sofia: Manfred Worner Foundation.
- Vermeulen, H. (2002). Models and Modes of Immigrant Integration ... and where does Southern Europe Fit? In *Immigration and Integration in Northern Versus Southern Europe, Proceedings of International Conference Held at the Netherlands Institute in Athens*, pp 27- 40, ed. Ch. Inglessi, A. Lymberaki, H. Vermeulen, G. J.V. Wijngaarden.
- Vermeulen, H. (2005). The Greek Labour Diaspora in Europe, its Integration in the Receiving Societies, Especially, Germany and its Relation with the Home Country (mimeo).
- Waters, M.C. (2014). Defining difference: the role of immigrant generation and race in American and British immigration studies, *Ethnic and Racial Studies*, 37(1): 10-26.

Zeroulou, Z. (1985). Projets migratoires et réussite scolaire des enfants issus des familles immigrées. In *Migrant-Formation*, No 62, pp 18-22.

Zimmermann, K.F. (1995). Tackling the European Migration Problems, *Journal of Economic Perspectives*, 9(2): 45-62.

Zhou, M., & Bankston, C. (1998). *Growing un American: How Vietnamese children adapt to life in the United States*. New York: Russell Sage.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ 2019

A. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Παρακαλούμε σημειώστε με ένα (✓) την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση.

1. Φύλο

Αγόρι

Κορίτσι

2. Ηλικία (σε έτη) _____

3. Χώρα γέννησης _____

4. Αν δεν γεννηθήκατε στην Ελλάδα, πότε ήρθατε (έτος): _____

5. Υπηκοότητα

Ελληνική

Άλλη (παρακαλώ προσδιορίστε)

6. Βαθμίδα εκπαίδευσης

Γενικό Λύκειο (ΓΕΛ)

Επαγγελματικό Λύκειο (ΕΠΑΛ)

7. Τάξη εκπαίδευσης

A'

B'

Γ'

8. Πόσο γνωρίζετε τη γλώσσα της χώρας καταγωγής σας;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Καλά

Πολύ καλά

Άριστα

9. Εκτός από την ελληνική γλώσσα, ποιες άλλες γλώσσες μιλάτε;

10. Επιθυμείτε να συνεχίσετε τις σπουδές σας μετά το Λύκειο ή το ΕΠΑΛ;

Ναι

Όχι

Μάλλον ναι

Μάλλον όχι

11.Εάν ναι, πού θα θέλατε να σπουδάσετε;

- Σε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (Πανεπιστήμιο)
- Σε Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.ΕΚ)
- Σε Ιδιωτικό Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ι.ΕΚ)
- Σε Παράρτημα Ξένου Πανεπιστημίου
- Σε κάτι άλλο

12.Εάν όχι, τι άλλο θα θέλατε να κάνετε;

- Να ψάξω για δουλειά/εργασία
- Να φύγω σε άλλη χώρα

13.Εργάζεσθε;

- Καθόλου
- Τα Σαββατοκύριακα
- Στις διακοπές μόνο
- Σε καθημερινή (σχεδόν) βάση παράλληλα με το σχολείο

14.Κατοικείτε σε ιδιόκτητο σπίτι;

Ναι	Όχι
☐	☐

15.Οι γονείς σας εργάζονται;

- Και οι δύο
- Μόνο ο πατέρας
- Μόνο η μητέρα
- Κανένας

16.Με ποιους μένετε στο σπίτι;

- Με τους δύο γονείς (και τα αδέρφια)
- Μόνο με τη μητέρα (και τα αδέρφια)
- Μόνο με τον πατέρα (και τα αδέρφια)
- Με τον παππού/γιαγιά
- Με άλλους συγγενείς
- Με φίλους
- Με όλους τους παραπάνω

17.Μορφωτικό επίπεδο πατέρα

Χωρίς εκπαίδευση	☐	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	☐	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Μεταπτυχιακές σπουδές	☐	Άλλη εκπαίδευση	☐

18.Μορφωτικό επίπεδο μητέρας

Χωρίς εκπαίδευση	☐	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	☐	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Μεταπτυχιακές σπουδές	☐	Άλλη εκπαίδευση	☐

19.Υψηκότητα πατέρα _____

20.Υψηκότητα μητέρας _____

**Β. ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ -
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ**

Οι ερωτήσεις που ακολουθούν αφορούν τις εμπειρίες σας από την ελληνική πραγματικότητα και τις περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης. Παρακαλούμε επιλέξτε ΜΟΝΟ μία απάντηση για κάθε δήλωση, σημειώνοντας με ένα (-) την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση.

21.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από το περιβάλλον στο σπίτι που μένετε;

Καθόλου	Ελάχιστα	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
☐	☐	☐	☐	☐

22.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από το σχολείο;

Καθόλου	Ελάχιστα	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
☐	☐	☐	☐	☐

23.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την εξυπηρέτησή σας στις δημόσιες υπηρεσίες;

Καθόλου	Ελάχιστα	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
☐	☐	☐	☐	☐

24.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την εξυπηρέτησή σας στα δημόσια νοσοκομεία;

Καθόλου

Ελάχιστα

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

25.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την εξυπηρέτησή σας στα μέσα μεταφοράς;

Καθόλου

Ελάχιστα

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

26.Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την εξυπηρέτησή σας στα καταστήματα που ψωνίζετε;

Καθόλου

Ελάχιστα

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

27.Αντιμετωπίσατε ποτέ κάποιο πρόβλημα είτε λόγω της καταγωγής σας είτε λόγω των θρησκευτικών ή πολιτικών σας πεποιθήσεων;

Ναι

Όχι

28.Εάν ναι, παρακαλούμε περιγράψτε:

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Οι ερωτήσεις που ακολουθούν αφορούν την κοινωνική συμμετοχή και την πολιτισμική προσαρμογή στην ελληνική κοινωνία. Παρακαλούμε επιλέξτε ΜΟΝΟ μία απάντηση για κάθε δήλωση, σημειώνοντας με ένα (✓) την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση.

29. Με ποιους κάνετε (συνήθως) παρέα;

Με συμπατριώτες μου	☐
Με άτομα ελληνικής καταγωγής	☐
Με άτομα από άλλες χώρες	☐
Με όλα τα παραπάνω άτομα	☐

30. Δραστηριοποιείστε σε κάποιους συλλόγους (πλην του μαθητικού);

Ναι	Όχι
☐	☐

31. Εάν ναι, σε ποιους;

32. Παρακολουθείτε πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες);

Ναι	Όχι
☐	☐

33. Συμμετέχετε στις σχολικές δραστηριότητες (π.χ. εορτασμούς εθνικών εορτών, παρελάσεις κ.ά.);

Ναι	Όχι
☐	☐

34.Θα προτιμούσατε να παρακολουθείτε μαθήματα του σχολείου μόνο με ομοεθνείς σας;

Ναι

Όχι

35.Παρακαλώ αιτιολογήστε γιατί:

Δ. ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΜΟΝΙΜΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι ερωτήσεις που ακολουθούν αφορούν την πρόθεση για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Παρακαλούμε επιλέξτε ΜΟΝΟ μία απάντηση για κάθε δήλωση, σημειώνοντας με ένα (✓) την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση.

36.Σκέφτεστε να παραμείνετε στην Ελλάδα:

Για πάντα

Μέχρι να τελειώσω τις σπουδές μου

Να φύγω στο εξωτερικό

(εάν ναι, σε ποια χώρα _____)

37.Θα θέλατε να ψηφίζετε στις ελληνικές εκλογές εάν, όταν ενηλικιωθείτε, δεν έχετε αυτό το δικαίωμα;

Ναι

Όχι

38.Θα θέλατε να αποκτήσετε την ελληνική υπηκοότητα, εάν δεν την έχετε;

Ναι

Όχι

39. Πιστεύετε ότι η ζωή και οι ευκαιρίες στην Ελλάδα είναι καλύτερες σε σχέση με κάποια άλλη χώρα;

Ναι

Όχι

40. Εάν όχι, παρακαλώ αναφέρετε ποια είναι η χώρα αυτή:

41. Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι η χώρα αυτή είναι καλύτερη;

42. Στην Ελλάδα σήμερα ζουν πολλοί μετανάστες. Πιστεύετε ότι η πολιτεία έχει πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να τους βοηθήσει;

Ναι

Όχι

43. Εάν όχι, τι πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει;

Σας ευχαριστούμε πολύ για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Παρακαλούμε ελέγξτε εάν έχετε συμπληρώσει όλες τις ερωτήσεις και υπογράψτε το ερωτηματολόγιο.

Υπογραφή